

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Filozofická fakulta

Josef Štefan Kubín.
Skutky soukromé, skutky veřejné

Mgr. Zdeněk Rubeš

České Budějovice

2008

Anotace

Předložená práce sleduje na základě většinou nově objevených a dosud nezveřejněných pramenů životní osudy a dílo předního českého národopisce a spisovatele Josefa Štefana Kubína.

Podrobně popisuje málo známé skutečnosti o Kubínově činnosti učitelské. Těžištěm kapitoly je spor, který vedl Kubín na samém konci své učitelské kariéry na gymnáziu v Truhlářské ulici v Praze s tamějším ředitelem, jinak Kubínovým vědeckým kolegou Františkem Vladimírem Vykoukalem. Způsob, jakým se Kubín zachoval, styl argumentace a pochybný charakter jeho obhajoby předznamenává další Kubínovy problematické skutky.

Národopisné dílo Josefa Štefana Kubína bylo již relativně dobře zpracováno a mohlo se stát základním kamenem další vědecké práce nastupující generace etnografů. Záměrem této části předložené práce bylo jednak osvětlit širší souvislosti Kubínova zájmu o lidovou kulturu v českých enklávách v Kladsku, Hlučínsku, Střelínsku a v rodném Podkrkonoší, jednak sledovat Kubínův pracovní postup, vztah ke studovanému tématu a také žárlivé reakce na kritiku, kterou jeho dílo zahrnul Václav Tille.

Kubínův literární odkaz se stal předmětem hned několika studií a monografií. Většina z nich však opomíjí poslední dvacetiletí Kubínova života, dvacetiletí, ve kterém se Kubín dočkal většiny cen a poct, včetně nejvyšších vyznamenání Řádu práce a titulu Národního umělce. Rozborem Kubínových děl z uvedené doby a studiem archivních pramenů se tato práce snaží prokázat, že za poctami a slávou stála především Kubínova ochota angažovat se ve prospěch komunistického režimu. Na příkladě Josefa Š. Kubína a jeho okolí lze tak sledovat nebezpečné mechanismy, kterými se vládnoucí strana pokoušela za pomoci pochlebování i vydírání intelektuální a kulturní obce prosadit do širokého povědomí svá pravidla a názory.

Kubínovy životní osudy se z mnoha rozličných důvodů dočkaly jen hrubšího načrtnutí, zatíženého navíc směsicí polopravd a dojmů, které se vžily jen častým opakováním. Překvapivé skutečnosti odkrývá

práce v případě Kubínova manželství, smrti jeho jediné dcery Vlasty během nacistické okupace Československa a také u Kubínova bezskrupulózního vymáhání honoráře z majetku neprávem žalářovaného nakladatele Ladislava Kuncíře.

Pečlivým ověřováním faktů a komplexním studiem dostupných pramenů předložená práce doufá přinést řadu nových poznatků o životě i práci J. Š. Kubína a začlenit běh jeho sto a jeden rok dlouhého života do kontextu doby.

Annotation

Presented dissertation pursues life and life's work of Czech writer and ethnographer, Josef Štefan Kubín, based on new revelations and sources that have not been published yet.

It describes facts about Kubín's teaching activities. The chapter focuses on a fact of getting into an argument with Kubín's colleague and the headmaster of grammar school on Truhlářská Street in Prague, František Vladimír Vykoukal. The way of Kubín's behaving, the manner of his argumentation and doubtful style of his defence prefigures next Kubín's problematic actions.

Ethnographic work of Josef Štefan Kubín was relatively well treated and could become a cornerstone of further scientific work for the next ethnographers' generations. The aim of presented dissertation is as follows: to clarify wider connection of Kubín's interest in popular culture in Czech enclaves in regions of Kladsko, Hlučín, Střelín and native Podkrkonoší; to pursue Kubín's method of operation, the relation to studied topic and jealously reaction to the criticism of Václav Tille.

Kubín's literary bequest has become a subject for various studies and monographs. But the most of them neglect the last twenty years of Kubín's life, the period, in which Kubín received the most awards and tributes, including the highest awards of the Order of the Work and the title of National Artist. By the analysis of Kubín's works and by the study of archives, this works tries to prove that background of his glory consists of willingness to be to communist regime's benefit. In his example, as in the example of his surroundings, we can monitor dangerous mechanism, used by ruling party to push through its rules and opinions, acting with flattering and exploitation of intellectual and cultural community.

Kubín's fate has been described in a rough draft. Moreover, it is laden with mixture of half-truth and impressions, which came in life only by frequent repeating.

The dissertation exposes surprising facts about Kubín's marriage, the death of his only daughter Vlasta during Nazi's occupation in Czechoslovak republic and his void of scruples in exaction of fee from property belonging to unjustly imprisoned Ladislav Kuncíř, the Czech publisher.

Presented work aims to bring new experiences and facts about life and work of J. Š. Kubín by careful verifying of facts and by comprehensive study of available sources. It also tries to integrate course of his one hundred and one year long life to the context of times.

Prohlašuji, že rigorózní práci *Josef Štefan Kubín. Skutky soukromé, skutky veřejné* jsem vypracoval samostatně a v seznamu pramenů a literatury uvedl veškeré informační zdroje, které jsem použil.

.....

V Českých Budějovicích 1. září 2008

Obsah

Úvodem	8
V Malovánce	11
Studentem	19
Učitelem a vlastencem	23
Gymnázium v Truhlářské ulici	38
Odkaz Borovského, duch Masarykův	43
<i>Rakušácký ředitel</i>	60
Folkloristou	68
Cesty Kladskem	71
Rodným Podkrkonoším	79
Slavie	83
Ve šlépějích Otců	91
Nestorem českého národopisu	94
Sedlák Čakan	100
Spisovatelem	105
Z pohádek kytice	109
Naplňující řád a porušující regule	112
Mlýny slávy	117
Zájem o divadlo	123
V tisku	127
Žíhavky Vatikánské	131
Kubínem	146
Vlasta	150
V dopisech	157
Nakladatel Ladislav Kuncíř	165
Závěrem	172
Prameny a literatura	174
Seznam příloh	184

Úvodem

„Co věta, to skvost, zvukově i obrazově, všechno vyváženo i přes tu zdánlivou neupravenost. Jak vyprahlé, neživotné a neživé jsou ve srovnání s ním věty ve většině současné prózy románové [...]. Jazyk však nestojí nikdy sám o sobě, jazyk je projevem bohatství a síly vnitřního života...“

Jan Zahradníček

„A když na jaře »keř rozepjal si blůzu a vysypal z ní růžové hvězdy«, jak pěkně napsal kdysi ve svých rapsódiích J. Š. Kubín, bylo v chladném pokojíku příjemně.“

Jaroslav Seifert

„Vyšehrad je rozsáhlé (bývalé lidovecké) nakladatelství, jež po Únoru '48 ponecháno v provozu, ovšem s povinností zapojit se do nových socialistických řádů republiky. Ale po starém způsobu chce z autora kořistit dál [...]. Bude třeba upozornit dozorčí orgány na tyto dnes již nemožné způsoby.“

Josef Štefan Kubín

Josef Štefan Kubín je výraznou postavou českého národopisu, rovněž mimořádným zjevem na poli literárním. V současném stavu bádání o Kubínově osobnosti a práci jakoby však byly brány v úvahu jen první dva ze tří svrchu uvedených citátů. Josef Štefan Kubín je oslavován jako pilný sběratel a pečlivý zapisovatel plodů lidové kultury, jako vlastenec, který své vřelé a nezkalené city k národu a rodné zemi demonstroval obětavou prací, je uctíván co spisovatel jedinečných, neopakovatelných povídek, humórek a novel, které jsou

kromobyčejnou symbiózou tvůrčího počínu a dlouholetého vědeckého zájmu o lidovou kulturu.

Jedním z kladných výsledků takto pojímaného obrazu Josefa Štefana Kubína je skutečnost, že jeho vědecká, folkloristická a zčásti i literární činnost je obsáhle, poměrně dobře popsána a po zásluze oceňována. Mám na mysli zejména práce přímého Kubínova žáka a pokračovatele Jaromíra Jecha, dále Oldřicha Sirovátky, Otakara Chaloupky, Josefa Rodra, Františka Všetického, Olgy Brandtové, Jiřího Pelána a dalších. Všechny tyto práce se ovšem věnují jenom a pouze úzké, velmi konkrétní výseči z Kubínovy vědecké a literární práce. Pokud se zabývají Kubínovými životními osudy nebo povahou, spoléhají se výhradně na informace svěřené samotným Kubínem, případně ještě hůře na své vlastní pocity ze setkání s touto mimořádnou osobností. Na základě takto chabě obhajitelných poznatků vznikla celá řada na samou hranici pravdivosti jdoucích generalizací, které stále dokola opakovány a přemílány staly se „pevnou“ součástí obrazu, který má prokreslovat Kubínův život a dílo.

Cílem této práce je v první řadě nově přečíst a v širších souvislostech zhodnotit osobnost předního folkloristy J. Š. Kubína, a sice za pomoci dlouhou dobu známých, leč z různých důvodů opomíjených pramenů z Literárního archivu Památníku národního písemnictví, a také díky nově dopátraným pramenům a skutečností, jež se podařilo dohledat např. v Archivu hlavního města Prahy, Archivu bezpečnostních složek ministerstva vnitra, v církevních archivech a též s pomocí potomků rodiny J. Š. Kubína, jmenovitě dr. Heleny Štorchové.

Neznámou a neprávem opomíjenou kapitolou Kubínova života je kupříkladu jeho činnost učitelská, přestože Kubín strávil vyučováním na různých středních školách 36 let života. Otazníky dosud zůstávaly nad Kubínovým životem manželským, nad vztahy panujícími v jeho rodině, také nad tragickým osudem jeho jediné dcery Vlasty.

Své národopisné dílo J. Š. Kubín započal v českém koutku Kladska, pokračoval v rodném Podkrkonoší a nakonec zkoumal život a kulturu českých enkláv na Střelínsku a v Hlučínsku. Své výzkumy

završil celou řadou článků, studií, esejů, črt i monografií, z nichž mnohé se staly základem pro navazující bádání prováděné dalšími generacemi etnografů a folkloristů. Nezodpovězeny však zůstaly otázky zasazení Kubínových výzkumných záměrů do širších, kulturně – historických souvislostí, otázky o ideových východiscích, o důvodech, proč si Kubín vybíral právě tato místa a regiony.

Žádné slovníkové heslo nebo životopisná příručka věnovaná Kubínovi neopomíjí zdůraznit, z jak vysokého věku se mohl v aktivní činnosti a plném zdraví spisovatel těšit. Zůstává proto s podivem, že konkrétních informací o posledním dvacetiletí jeho života se zhusta nedočkáme. Přitom právě až v letech 1945 - 1965 vstoupila jeho díla do širšího povědomí čtenářské veřejnosti a Kubín obdržel za svou práci řadu ocenění včetně titulu Národního umělce a Řádu práce. Pokusím se alespoň v základní rovině přiblížit ono opomíjené dvacetiletí, jež utvořilo oficiální podobenku J. Š. Kubína, a provést několik nutných korekcí v rovině spisovatelské i osobní, aby bylo možno nalézt přesnější, méně šablonovitý Kubínův obraz.

Z výše uvedených příčin je proto nutné nejdříve znovu a pečlivě korigovat dosavadní práce o Kubínovi, ověřovat a konfrontovat každé tvrzení se svědectvím archivních pramenů. Rovněž se předpokládá podrobné studium Kubínova vydaného i nevydaného díla a korespondence, s důrazem na opomíjené nebo zamlčované souvislosti s jeho vědeckou i literární prací. Informace nezátížené ideologickým balastem a necloněné úzkým oborovým zaměřením se posléze pokusím začlenit podle klíče výše zmíněných profesních sfér do mozaiky skládající obraz Kubínova života. Pokusím se určit, kdy byl Kubín skutečně *tvůrčím* a *inspirujícím* pro své okolí, kdy byl jen vlečen dobou, korumpován nabízenými poctami nebo přemožen svou krajně extrovertní povahou a začlenit tak i třetí, svrchu uvedený citát do životních peripetií této komplikované osobnosti.

V Malovánce

Josef Kubín se narodil 7. října 1864 v Jičíně a byl pokřtěn jménem Josef Jan Nepomuk.¹ Otec Jan Kubín (*1832 ve Veliši - †1921 v Jičíně), „soused a obchodník“, člověk veselý a povídavý, měl malý krámk s ovocem a dílničkou na drobné práce nedaleko bývalé Pražské brány. V Jičíně se usadil po odbytí vojenské povinnosti v Uhrách a Sedmihradsku, prý zcela bez prostředků. Oženil se zde a z dvou set zlatých věna své o devět let starší manželky pořídil nevelký domek. Zručného a všestranného muže živilo snad devatero řemesel, což postupně stačilo k zakoupení osmi korců polí a rozšíření hospodářství. V roce 1873 Jan Kubín dokonce postavil nový domek, Josefem přejmenovaný na *Malovánku*, za městskými zdmi na Nyplovně, Holínském předměstí číslo 98. Kromě Kubínova domu při rozcestí silnice na Turnov a Sobotku stály v té době už jenom Bartošova kolárna a stavení kováře Datla. Kubínův otec zde projevil i obchodní talent. Kolem kolářství a kovárny chodívalo na pravidelné trhy do Jičina hodně lidí a mnozí se zde zastavovali, což obchodu dozajista prospívalo.² Matka Anna, rozená Vágnerová (*1824 - †1891), o které se Kubín příliš často nezmiňoval, byla jemná a citlivá žena. Pocházela z nedalekých lázní Bělohrad. V mládí „*chodila v Mlázovicích do flusárny, kde se vyráběla potaš.*“³ Kromě Josefa měli ještě dceru Annu (*1862 - †1934, provdaná Krupková).

Nekonfliktní dětství drobného, ale vnímavého chlapce bylo dramatičtěji přerušeno snad jen útekem s peřinami a vším skromným majetkem před Prusy do místních lesů. Ještě dlouho poté, co armády odtáhly, bylo po lesích a ve skalních rozsedlinách nalézat v cárech

¹ Rozhovor, ve kterém Kubín vzpomínal na své mládí, zachytil na magnetofonový pásek Jaromír Jech. Originál je uložen v Archivu Etnologického ústavu AV ČR v Praze na Florenci. Částečný přepis otiskl Jaromír JECH, *Na Vaši radost. Josef Štefan Kubín*, Hradec Králové 1985, s. 308-350.

² Podrobněji: Otakar CHALOUPKA, *Vypravěč J.Š. Kubín*, Hradec Králové 1966, s. 9-17.

³ Do koželužny v Mlázovicích, kde se připravoval uhličitan draselný. Provoz byl vystavěn v roce 1793 a v dotčené době patřil Anině bratranci Josefu Wagnerovi (*1808 - †1889). Jaromír JECH, *Na Vaši radost*, s. 313, 409. V padesátých letech byla celá soustava továren sloučena a přejmenována na ZAZ – Závody Antonína Zápotockého.

uniformou kostry, jež stále svíraly v hnátech rezovaté pušky.⁴ Hodně ze vzpomínek na dětství využil Kubín v povídkách, od strašidelných historek až po různá úsloví, kterými ho maminka častovala při obědě.⁵

Každou neděli procházeli kolem Kubínova stavení Sokolové, menší družina o deseti nebo patnácti lidech, kteří zpívající vlastenecké písně konali výlety do Prachovských skal. Malý Josef se k nim pravidelně přidával, pilně pěl *Hej, Slované a Slovan jsem a Slovan budu* a za odměnu mohl držet prapor, aby jej, když Sokolové odpočívali, nebylo nutné položit na holou zem. Vedle těchto dobrodružných výletů a demonstrativně prožívaného vlastenectví Kubína okouzila i krajina Prachovských skal, k níž se nepřestal vracet ani po mnoha letech.⁶

Jičín, v letech Kubínova mládí správní centrum Bydžovského kraje, byl také zván městem škol. Byly zde hned tři vyšší školy: učitelský ústav, reálka a gymnázium, jemuž tehdy řediteloval profesor František Lepař.⁷ Gymnázium samotné bylo založeno již v době Valdštejnově. Albrecht hodlal z centra svého panství vytvořit nejen správní středisko celé oblasti, ale také jej učinit sídlem umění a vzdělanosti. Nepomýšlel přitom pouze na školy nižších stupňů. Ve svých smělejších plánech se zabíral i založením univerzity. Zakládací listina jezuitské koleje s gymnáziem je datována k 16. říjnu 1624. Výuka probíhala nejprve v městské škole, před rokem 1620 nekatolické. Gymnázium se začalo systematicky budovat od nejnižších tříd – tou první byla rudimenta či elementa linguae latinae, neboli parva, na ni navazovala první z tzv. gramatikálních tříd principia, které byly celkem

⁴ Ještě jednu napínavou událost z dob svého dospívání Kubín později připomínal, totiž že uklouzl po hladkém kamení a málem se utopil v mlýnském náhoně. Špatná zkušenost s vodou nebyla poslední, podruhé se skoro utopil při koupání ve Vltavě v Českých Budějovicích, když přecenil své plavecké schopnosti.

⁵ Konkrétně: „*Nepiskej u jídla, nebo dostaneš bláznivou ženu.*“ Jaromír JECH, *Na Vaši radost*, s. 313, a povídka *Kytinky*, Josef Štefan KUBÍN, *Jivínské rapsodie*, Praha 1977, s. 18.

⁶ Josef KUBÍN, *Pelíškův most. Pověst*, Český lid 30, 1930, s. 121. Jednalo se o krátkou pověst o moci nové, křesťanské víry nad pohanským pohřebišťem, tzv. Hrádkem u Jičina. K pověstem o Pelíškovi se Kubín vracel ještě mnohokrát i ve vlastní tvorbě. Knižně vyšel *Pelíšek v lidové paměti*, Praha 1940.

⁷ Z osobností, jež studovaly na jičínském gymnáziu jmenujme alespoň B. Balbína, který byl též autorem první historie jičínského gymnázia, dále F. L. Riegra, J. Emlera, F. Kampelíka, F. Kutnara, R. Kvačka, A. Staška, V. Šolce, J. Gebauera, G. Grusse a K. V. Reise.

tři – principia, media a tertia čili syntax. Dvě nejvyšší gymnaziální třídy, poetika a rétorika, byly připojeny v letech 1627 – 1628, kdy se začala stavět gymnaziální budova. Vyučovalo se pochopitelně latinsky. V prvním roce se k studiu přihlásilo na 160 posluchačů. Po skončení třicetileté války existovalo v gymnáziu šest tříd, na starost je však měli jen tři učitelé. Za zmínku stojí, že právě v této době byl do Prahy vrácen jezuitský magister Karel Helmhammer, protože neuměl česky. Už dříve Albert z Valdštejna ustanovil, že jičínští jezuité musejí umět česky i německy. Zde ostatně jen sledoval řádové instrukce platné od dob Ignáce z Loyoly, jenž požadoval, aby cizinci bezpečně ovládali jazyk země, v níž budou působit. Studijním prefektem vyšších studií byl mezi lety 1655 – 1662 Jiří Plachý, který se proslavil jako duchovní vůdce akademické legie při obraně Prahy proti Švédům v roce 1648. Se začátkem osmnáctého století přesáhl počet studentů číslo 179 a ani v nepříznivých válečných letech už neklesl pod 150.⁸ Tereziánské a josefínské reformy poslední třetiny osmnáctého století sice podporovaly rozvoj obecných škol a rozšíření základního vzdělání do nejširších vrstev, na straně druhé však přinesly výrazný útlum školství vyššího. V Čechách a na Moravě bylo ponecháno v provozu pouze 20 gymnázií, to jičínské mezi ně nepatřilo. Čtyři roky po zrušení jezuitského řádu a přeměně koleje na kasárna bylo uzavřeno i gymnázium. Kolejní budovy opanovala armáda a parafrázujeme-li Vladislava Vančuru: Dům, byv kasárnou, přestal býti gymnáziem.

Snahy jičínských měšťanů o obnovení gymnázia se rozběhly takřka okamžitě. Prvním nadějným momentem v řadě příslibů, dopisů a intervencí se stal až dvorský dekret z dubna 1801, jímž se nařizovala obnova gymnázií ve městech, kde již v minulosti existovala. Válečné události znovuoústavení gymnázia oddálily, nakonec však byly píle a vytrvalost jičínských, jmenovat bychom měli alespoň radního Jana Karla Kneise, který ve zmíněné věci osobně jednal s arcivévodou Karlem Habsburským, získal podporu královéhradeckého biskupa a několikrát navštívil i vídeňský dvůr, korunovány roku 1807 úspěchem.

⁸ Ivana ČORNEJOVÁ, *Jičínské gymnázium za jezuitů*, in: Eva Bílková, Vladimír Carda, Jan Čeliš (edd.): *Jičínské gymnázium 1624 – 1999*, Jičín 1999, s. 9-19.

Gymnaziální studia se vrátila do Jičína. Už ve dvacátých letech se mezi vyučujícími objevili první obrozenci. Josef Chmela⁹ od roku 1819 začal vyučovat nepovinnou češtinu, po něm přišel význačný vlastenec, pozdější ředitel školy František Šír,¹⁰ dále neméně uznávaný literát a divadelník Šimon Karel Macháček¹¹ i katecheta Jan Sidon,¹² organizátor jičínských událostí 1848.

S nástupem císaře Františka Josefa I. se dostavila další školská reforma. Gymnázium se stalo osmiletým s už stabilním označováním tříd prima – oktáva. Byl zvýšen počet vyučovacích předmětů, přičemž mezi jedenácti povinnými byla poprvé i čeština, byť vyučovacím jazykem gymnazistů zůstal i nadále jazyk německý. Mezi nepovinnými předměty se objevily například tělocvik nebo kreslení. Reformou se rušil i problematický systém soustředného vyučování, jenž byl zaveden roku 1819, kdy jeden pedagog ve své třídě vyučoval mimo náboženství vždy všechny předměty.

Na konci padesátých let vyšlo několik dekretů a nařízení, podle nichž se v oblastech, kde se většina obyvatel hlásila k jiné než německé

⁹ Josef CHMELA (*1793 - †1847) pocházel z chudé tkalcovské rodiny. Do Prahy se dostal s pomocí svého strýce. S výborným prospěchem vystudoval gymnázium i filosofii.

¹⁰ František ŠÍR (*1796 - †1867), absolvent pražské filosofie byl od roku 1820 profesorem, roku 1855 ředitelem jičínského gymnázia. Jeho literární činnost je výjimečná spíše rozsahem a šíří záběru než původností a kvalitou. Jeho duchovní i světské písně, idyly a příležitostné básně vycházely hlavně časopisecky, větší díl zůstal v rukopise. Na odpočinek odešel v roce 1861, oceněn za svou pedagogickou práci zlatým záslužným křížem.

¹¹ Šimon Karel MACHÁČEK (*1799 - †1846), žák Jungmannův, horlivý vlastenec, básník a překladatel. Jeho žáci na gymnáziu, kam nastoupil roku 1828, naň vzpomínali jako na člověka mlčenlivého, přísného, také však laskavého a všemu dobrému nakloněného.

¹² Jan Maria SIDON (*1792 - †1868), katecheta a český politik, absolvoval filozofii v Praze a teologii v královéhradeckém semináři. Na kněze byl vysvěcen roku 1815, roku 1820 se stal definitivním profesorem náboženství na jičínském gymnáziu. V Jičíně kázal u sv. Ignáce a náboženství vyučoval i v kartouzské trestnici. Pilně sbíral materiály k dějinám města Jičína, rovněž vydával teologické knihy. Když vypukly v Praze svatodušní nepokoje, sebral jičínské studenty a vydal se Praze na pomoc. Došel pravda pouze do Sobotky, poněvadž se zatím situace v Praze uklidnila, ale získal si mimořádné renomé. Téhož roku byl zvolen poslancem za Jičín na zemském sněmu a za jičínský okres poslancem na první ústavodárný říšský sněm ve Vídni. Politickým smýšlením patřil spíše k levici. Když v říjnu 1848 vypukly ve Vídni bouře a většina českých poslanců město opustila, Sidon s nemnoha dalšími zůstali. Za reakce byl na osobní zakročení ministra kultu a vyučování hraběte L. Thuna roku 1850 jako profesor dán mimo službu a v následujícím roce sesazen úplně. Královéhradecká biskupská konzistoř ho následně zbavila kazatelství u sv. Ignáce. S nevelkou penzí žil nějakou dobu na Moravě přivydělávaje si vychovatelstvím. Nakonec přesídlil do Litomyšle, kde také zemřel.

národnosti, posilovalo postavení mateřského jazyka. Jedním z prvních, kdo ve svých předmětech začal používat češtinu, byl výše zmíněný František Lepař. Celkový obrat byl završen roku 1866, kdy bylo gymnázium místodržitelským výnosem z 9. října prohlášeno za český ústav. Němčina se stala nepovinným předmětem a od následujícího roku se všechny předměty přednášely v češtině.

Na začátku sedmdesátých let 19. století zavlál mezi gymnaziálními lavicemi čerstvý vítr zejména díky elánu dr. Josefa Vaňause,¹³ který řídě se heslem „nejen učením živ jest člověk“, začal v roce 1869 s výukou tělocviku a v následujícím roce zorganizoval první školní výlety. Studenti tak mohli alespoň na pár okamžiků opustit stísněné prostory budovy, která stále méně vyhovovala stoupajícímu počtu žáků. Samotný dr. Vaňaus si poznamenal: *„Učebny byly vesměs malé a nízké, pro větší počet žáků nedostačující [...]. Pro velká shromáždění musely být dvě třídy v druhém patře zbouráním přepážky spojeny v jednu. Důvod tohoto opatření byl i jiný – do zadní třídy se původně mohlo vejít jen skrze byt školníkův. Ten pak byl halasícími studenty často od rozličných činností vyrušen [...].*

Přímo proti vchodu do gymnasia bylo schodiště a za ním se nalézaly v přízemí a prvním patře záchody. Umístění a zařízení bylo tak nešťastně provedeno, že jen vzácnou výjimkou při východním větru byla budova prosta dusivého, slabší nervy až omamujícího zápachu. Byla-li tato vada již sama o sobě dost trapná, přidružila se k ní v zimním období ještě jiná. V kamnech stářím již chatrných se sice topilo z chodby, ale přesto se mnohdy nahromadilo v některé třídě tolik kouře, že se vyučování muselo přerušit. Samozřejmě že této okolnosti využívali na zkoušení nepřipravení žáci a různým způsobem kouři pomáhali... Velkým problémem bylo také těsné sousedství c. k. kasáren. Nejenže z vojenských písní a pokřiků mohli se studenti těžko k větší ušlechtilosti povznést, ale v sousedství školního dvora se

¹³ Josef Rudolf VAŇAUS se narodil 1. května 1839 v Komárově u Bechyně. Vystudoval gymnázium v Jindřichově Hradci, pokračoval na Filozofické fakultě a polytechnice v Praze. V jičínském gymnáziu působil od roku 1868 až do svého penzionování v roce 1896. Do výslužby odešel dekorován zlatým záslužným křížem s korunou. Jeho literární činnost se zaměřovala hlavně na matematiku a fyziku, mimo to také vydal spisek *České šachy*.

*nacházel dvůr kasárenský. Zde se prováděla vojenská cvičení nejen hromadná, ale ještě častěji individuální oněch vojáků, kteří pro slabší chápavost nebyli schopni s ostatními udržet krok. Odehrávaly se zde často takové výjevy, které pozornost žactva odváděly zcela jinam. Naopak při tělocviku na školním dvoře byla okna kasáren vždy plná diváků, kteří kritickými poznámkami nešetřili a vyučování tak narušovali.*¹⁴

Není spodivem, že si 25. listopadu 1871 jmenovaný ředitel František Lepař jako jeden ze svých hlavních cílů určil prosadit vystavění nové gymnaziální budovy. František Lepař, rodák z Hané, absolvent klasické filologie, slovanského jazykozpytu a historie na pražské univerzitě, působil na zdejším gymnáziu od roku 1856. Byl neobyčejně tvůrčí a agilní. Jako profesor latiny a řečtiny sestavil řeckou cvičebnici, používanou na gymnáziích přes 40 let a celou řadu dodnes uznávaných slovníků, především řecko-česko-německý, homérovský i nehomérovský česko-řecký. Překládal římské i byzantské historiky, četné práce napsal v oboru slovanské filologie a zanedbatelný není ani jeho podíl na Riegrově naučném slovníku. *„Velikými vědomostmi svými, vroucí, nadšenou láskou ku starověku klassickému, ušlechtilou, laskavou povahou svou a výtečnou metodou didaktickou stal se Lepař všem svým žákům učitelem nezapomenutelným.*¹⁵ Kromě vědecké práce si našel čas angažovat se v Občanské besedě, Literární jednotě a jako předseda i v jičínském Klubu českých turistů.¹⁶ Po deseti letech žádostí a urgencí z Lepařovy strany byl v roce 1881 dán souhlas s výstavbou nové budovy gymnázia. Základní kámen byl položen v březnu 1882 a už v říjnu 1883 se mohlo započít s vyučováním.

Jestliže se o obnovení jičínských gymnaziálních studií v roce 1807 zasloužili především měšťané v čele s Janem Karlem Kneisem, jejich následovníci se o osm desítek let později nenechali zahanbit.

¹⁴ Miloš CHLUMSKÝ, *Obnovení gymnázia a jeho rozvoj v devatenáctém století*, in: Eva Bílková, Vladimír Carda, Jan Čeliš (edd.): *Jičínské gymnázium 1624 – 1999*, Jičín 1999, s. 25 an.

¹⁵ Heslo Lepař František, *Ottův slovník naučný XI.*, Praha 1908, s. 888.

¹⁶ Svoji aktivní učitelskou činnost ukončil František Lepař v roce 1891, kdy odešel s titulem školního rady na zasloužený odpočinek. Zemřel 21. prosince 1899.

Protože místo vybrané pro staveniště budoucího gymnázia se zdálo c. k. ministerskému vrchnímu inženýrovi Juliu Thallmayerovi, který budovu projektoval, příliš malé, rozhodl se státem zakoupený pozemek opustit a vyhlédl si jiné místo na Valdickém předměstí. Zde měla v budoucnu stát i budova pedagogia. Thallmayer viděl výhodu v možnosti úspor díky využívání společných prostor, např. tělocvičny či botanické zahrady. Jičínské zastupitelstvo bylo zkraje srozuměno s přáním ministerstva a hodlalo vyměnit větší místo vedle budoucího učitelského ústavu za onu menší parcelu na Holínském předměstí. Jakmile se výsledek jednání dozvěděli holínští obyvatelé, vytvořili komitét, v němž zasedli pánové Benš, Hajný, Horáček, Seifert a Jan Kubín, nám známý soused a obchodník. Komitét organizoval sbírku, která umožnila přikoupit k původní parcele pro stavbu gymnázia Kieslingovu zahradu, která přiléhala k pozemku z východní strany. Na následném zasedání zastupitelstva se za aktivity občanského komitétu přimluvil i starosta Fejfar, *„neboť je dobře i hlas lidu znát“*. Zastupitelstvo nakonec podpořilo celou akci darováním obecní cesty mezi pozemkem a zahradou, dokonce i vykoupením a zbořením dvou protilehlých domů, aby bylo možné celou stavbu posunout o 11 metrů západně, kde by opticky uzavírala uliční třídu.¹⁷

*„V Jičíně byla dvě knihkupectví, na náměstí na rohu pod podloubím Jana Paška, Zajíčkovo v Palackého ulici směrem ke gymnasiu. V Jičíně bylo tehdy na 800 studentů z celého podkrkonoší. Tehdy nebyly střední školy ani v Turnově, ani v Jilemnicích, ani v Nové Pace. Nejbližší byly Hradec Králové a Mladá Boleslav. Studenti sem dojížděli až z Vrchlabí.“*¹⁸ Tak vzpomínal na Jičín konce 19. století jiný člověk spjatý s městem i láskou ke knize, budoucí nakladatel Ladislav Kuncíř, se kterým se měl J. Š. Kubín ještě později setkat, ovšem za zcela jiných okolností.

Kubín začal navštěvovat gymnázium v roce 1875. *„My jsme měli ubohé gymnázium do roku 1883. Vlastně to byla část kasáren, tam*

¹⁷ Vladimír ÚLEHLA, *Střední školy v Jičíně v 2. polovině 19. století*, in: Eva Bílková, Vladimír Carda, Jan Čeliš (edd.): *Jičínské gymnázium 1624 – 1999*, Jičín 1999, s. 43 an.

¹⁸LA PNP Staré Hrady, fond Ladislav Kuncíř, Rukopisy vlastní „*Vzpomínky a ze vzpomínek*“, s. 4-6, inv. č. 00011, sign. 104/88, kart. 2.

našlo útulek gymnázium. Místností se nedostávalo, v jedné, takzvané exhortní síni, tam se nás terciánů tísnilo sedmdesát tři. Nemohly se rozdělit třídy. Zejména také ředitelé takového ústavu šetřili Rakousko, aby nedal najevo, že utrácí. No tak některé třídy byly přeplněny,¹⁹ připamatoval si Kubín v rozhovoru s Jaromírem Jechem v šedesátých letech dvacátého století ve své perspektivě roky strávené na jičínském gymnáziu. I v názoru na vyučující byl kritický: „A profesor dějepisu, místo aby učil, radši nás bavil. Jak chodil na ryby, že mu jednou jedna štika utrhla háček a že ji za rok zas chytil, a ten háček ještě jí visel tady u tlamičky. Nebo: »Kluci, to máte vidět v deset hodin! To mně moje paní předloží čerstvě vařený brambor a párek, to je pochoutka, jéjej!« A jindy: »Já jsem své paničce koupil kašmírový šál, víte, co to je Kašmír? To je až támhle někde za Indií.« Takovéhle věci nám povídal. Ředitel František Lepař, ten dělal samé slovníky. Já ho za osm let pamatuju jedinkrát na inspekci v hodině. On neměl čas stopovat, neměl kdy přijít stopovat, jak se vyučuje.“ Není moc s podivem, že Kubínovu interpretaci vzali za pravdivou všichni jeho posavadní životopisci a odsuzovali náplň vyučování „... velmi koženého a dost formálního, svazujícího systémem herbartovské pedagogiky a prosyceného oficiálním rakušáctvím.“ Silný národovecký život tak prý mohli mladí vést jen díky vlastní iniciativě, svému „zájmu o českou kulturu, zejména o literaturu, debatním kroužkům apod. V Jičíně byly takové debatní kroužky pravidelně v hostinci U zlatého lva, kam chodili žáci všech tří škol, a mladý Kubín ovšem mezi nimi.“²⁰

Podle svých vzpomínek Kubín již před nástupem na gymnázium propadl kouzlu lidové písně i zvláštnostem místního dialektu. Vzhledem k jeho věku to byly pochopitelně spíše takové malé suvenýry, drobnosti, ale zájem o jazykovou kulturu jej už nikdy neopustil. Jako gymnazista, prý v kvartě, si začal také pořizovat vlastní knihovnu, odebíral časopis Ruch, Lumír, o Zlatou Prahu, Květy a Osvětu se děлил s kolegy, četbě věnoval každou volnou chvíli. Vedle J. J. Kolára a J.

¹⁹ Jaromír JECH, *Na vaši radost*, s. 319 an.

²⁰ Otakar CHALOUPKA, *Vypravěč J. Š. Kubín*, s. 12 an.

Zeyera si jako student nejvíce oblíbil Vrchlického. Maturoval roku 1884 s prospěchem spíše průměrným, poněkud lepších výsledků dosáhl v předmětech humanitních – z češtiny výborný, franštiny a němčiny chvalitebný. Oproti tomu z matematiky, fyziky, ale také z dějepisu pouze dostatečný.

Studentem

„Po maturitě. Na přání rodičů měl vstoupiti do theologie, ale sešlo z toho. Jaký by býval jeho život v černé kutně? Jak by jej byl naplnil? Tanul mu v té době před očima Třebíčský. Ach, laická jeho pouť byla plna nepohod a utrpení, radosti tak málo! Jako že se neblahý osud proti němu spikne a rve mu nadějná pířka po pířku. I ten krásný humór mu pomalu oškubal, div z něho nezůstala hromádka popela. Snad jediná hvězdička mu nepřestala nikdy svítit – jeho dychtivá práce a tu, jako Jásonovo roucho, musel namnoze krvavě vykupovat z náporu bouří, jež srážejí každou nadšenou peruť do prachu... Nu odpočineš si konečně, srdéčko uštvané.“²¹ Zapsal si někdy na počátku padesátých let na útržek balícího papíru Kubín, patrně jako námět pro povídku. Krátká noticka je hodna pozornosti hned z několika důvodů: Vedle zjevně autobiografických motivů obsahuje i prvek hodnotící, tedy Kubínovo nazírání na svého života běh. Opomenuto by nemělo zůstat zejména Kubínovo akcentování expresivních výrazů jako *boj*, *bouře*, *vzdor*, Kubínův pocit uraženosti, přesvědčení, že celý svět mu hází klacky pod nohy.

Rodiče Josefa Kubína by skutečně rádi viděli svého syna studovat teologii a pokračovat v kněžské kariéře, od svých přání však museli ustoupit. Kubín nastoupil na pražskou univerzitu. Jeho kamarád a generační druh Otakar Kukula²² se jej pokusil získat pro

²¹ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, dodatky, kart. 15.

²² MUDr. Otakar KUKULA, narozen 2. února 1867 v Jičíně, zemřel 11. srpna 1925 v Jeseníku. Vystudoval jičínské gymnázium, studium medicíny v Praze a Vídni zakončil v roce 1890. V roce 1897 habilitoval z patologie chirurgických nemocí, a stal se soukromým docentem. Mimořádnou profesuru získal roku 1901, řádnou v roce 1904. Za I. sv. války pracoval v různých vojenských funkcích, nasbíral a publikoval mnohé zkušenosti z léčení válečných zranění z oblasti chirurgie mozku a míchy. V civilním působení jej zajímala hlavně chirurgie v oblasti břicha a

medicínu. Kubínovi se to příliš nezamlouvalo, nakonec ale souhlasil. „Nechal jsem se přemluvit a první rok studoval medicínu. Mě tam na přednáškách zajímal moc Thomayer. Vydal tehdy slavnou knihu z přírody pod jménem R. E. Jamot – to je obráceně čtené jeho příjmení.²³ Hned jsem si ji taky koupil a on mě tuze upoutával svým přednesem a takovou plynulou, více prokvetlou mluvou a vtipem. Kvůli němu bych studoval medicínu. Jó, ale pitevna! Byl jsem takový slabý mladíček, a při té pitvě, víte, takový zápach! [...] - já jsem ten puch nesnesl. Všichni kouřili z dýmeček a tohle já jsem ještě tehdy neuměl. Nebyl jsem zvyklý.²⁴ Kdybych vzal dýmku a zabafal, zdvihl se mi žaludek. Pro tu pitevnu jsem musel odejít z medicíny a příští rok jsem přestoupil na filozofii.“²⁵ Zvolil moderní filologii, která se jevila být a vzhledem k stoupající poptávce po učitelích pro reálné školy také byla progresivním oborem. Navštěvoval přednášky Gebauerovy, který byl podle Kubína vynikající vědec, ale žádný řečník, an zápasil s každým slovem, Tomkovy, ten už byl humornější, mnul si ruce a mluvil z hlavy, také hodiny Kalouskovy a Jana Palackého. Později litoval, že vynechal Jaroslava Golla, když od známých slyšel, jak

močových cest. Jako učitel byl znám sebevědomým, též ale lehkým a jasným přednesem, vychoval řadu vynikajících lékařských osobností. Byl dlouhodobým předsedou Spolku lékařů českých, v letech 1924 – 1925 rektorem Karlovy univerzity, zároveň byl náruživým vyznavačem automobilismu a řadu let také předsedou Autoklubu RČS.

²³ Profesor Josef THOMAYER (*1853 - †1927), vystudoval gymnázium v Klatovech, lékařská studia v Praze zakončil roku 1876, hodně cestoval. Jako výborný učitel založil vlastní lékařskou školu. V literárním i spolkovém životě byl velice činný. Byl funkcionářem Spolku českých lékařů, redaktorem sborníků vydávaných při sjezdech a konferencích českých přírodovědců a lékařů, spoluzakladatelem a redaktorem Sborníku lékařského, později pak klinického. Působil také ve Svatoboru. Byl rovněž přispěvatelem Ottova slovníku naučného. K jistému osobnostnímu svérázu patřila vedle krajní nevraživosti vůči chirurgii vášnivá láska k okrajovým koutům Čech, které chápal jako nositele kultury a pokroku celého národa, a naopak averze vůči krajům vnitrozemským (Thomayerova diagnóza zněla *Dementia mesobohemica – středočeská zblbělost*). Vedle desítek článků, příspěvků i monografií z odborného lékařského světa vydával Thomayer, mimo jiné i Vrchlického blízký přítel, také beletrii, a sice pod poněkud průhledným pseudonymem R. E. Jamot: *Vedlé cesty* (1895), *Po různých stezkách* (1902), *Žlutné listí* (1905). Kniha, na niž narážel Kubín, se jmenovala *Příroda a lidé* (1880, 2. vydání 1896).

²⁴ Ale brzy se to doučil. Později byla pro Kubína fajfka nepostradatelnou družkou, manželce, paní Augustě, naopak noční můrou. „... jen svým důležitým pisatelstvím se obírá a dumlá smradlavý tabák.“ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence cizí, manželka Augusta sestře Olze, kart. 8, sign. LA1/39/2005, inv.č. 0001.

²⁵ Jaromír JECH, *Na vaši radost*, s. 322.

úchvatně dovede přednášet. Po Masarykovi netoužil kvůli, z hlediska svého zalíbení v dialektologii, kuriózní příčině: „*On se neuměl dobře vyjádřit po česku, byl delší dobu ve Vídni a pak, pocházel z východní Moravy. Měl moravismy šístej, sídmej, a když pronášel slovo, rozsekával ho: ra-ci-o-na-lis-mus.*“²⁶

Spolužáky i přáteli mu byli například Čeněk Zíbrt, starosta studentské Slavie a Kubínův „krajan“ z Pecky František Pover,²⁷ také Jan Jakubec, jemuž Kubín později dedikoval knihu o českém koutku Kladska, a který na společná studijní léta podle dopisu z 20. května 1922 rád vzpomínal: „*Pamatuješ se jistě také Ty, jak nás za let studentských sblížovalo nejen naše krajanství, nýbrž i úsilí zasvěcené vyšším zájmům. Tys někdy přicestoval do Libunce a já se rád zastavoval u vás na Holínském předměstí. Nu, nezůstali jsme jen při studentském blouznění, nýbrž dali jsme se oba do práce, a můžeme si říci, že ne nadarmo.*“²⁸ Myšlenka slovanské vzájemnosti vévodila době Kubínových studií. Ihned, jakmile v roce 1884 přišel do Prahy, vstoupil do studentského spolku Slavia a stal se jeho jednatelem. Byl aktivním, pracovitým, hojně cestoval. První cestu podnikl ovšem ještě jako septimán roku 1883, cílem bylo nikoli náhodou Napoleonovo rodiště, Korsika.²⁹ Dopisoval do slovinských novin.³⁰ Za výtečné výsledky při studiu mu byly odpuštěny platby kolejného.

V prvním roce studií napsal Kubín pro lipský *Magazin für die Literatur des In- und Auslandes* kratší stať o Svatopluku Čechovi, svém milovaném básníkovi. Na kartičce malého formátu, Kubín používal

²⁶ Tamtéž, s. 324.

²⁷ František POVER, romanista a středoškolský profesor, byl rovněž podle oddacího listu Kubínovi při jeho druhém civilním sňatku v Praze 4. listopadu 1919 svědkem. LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, dokumenty, inv. č. 83. sign 53/66, kart. 1.

²⁸ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 1027, sign. 53/66, kart. 3.

²⁹ V roce 1885 byl v Africe, v Egyptě a Zambezi, o prázdninách 1892 byl poprvé ve Švýcarsku, následně několikrát v jižní Francii. Roku 1911 navštívil Rujánu, Drážďany a Berlín. V souvislosti se svými folkloristickými výzkumy pobýval v Kladsku a na Střelínsku.

³⁰ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 0997, sign. 53/66, kart. 3. „*V Lublani 10. listopadu 1885. Velectěný pane! Srdečné díky za poslané zprávy. My totiž vašich poměrů nemůžeme tak dobře znát jako vy sami. A přece jest velice důležité abychom Slované navzájem poučení byli o literárním ruchu toho kterého národa. Ve vsi úctě a s bratrským pozdravem oddaný Ivan Hriban.*“

takové při vyučování, si o Čechovi poznamenal: „*Ve službách literatury ošedivěl. Tento herós české myšlenky i českého citu zůstal věren původnímu vystoupení, bojuje duchem za naše nejsvětější ideály; jeho dráha jest široká, ale vždy zůstal umělcem – poseta jest plody, které zůstanou chloubou české literatury a posilou navždy v dobách smutných a zlých. Je v něm souhrn ideálního snažení politicko-veřejného. Neoblomná láska k vlasti a všemu krásnému na zemi i v člověku naplňuje plody jeho, jež mu božské nadšení roztavilo ve zlato v jeho veliké duši.*“³¹ S kolegy navštěvoval literární besídky Jaroslava Vrchlického. Jmenovaný básník také držel ruku nad Kubínovým překladem *Písně o Rollandovi*, dokončeným roku 1889, jenž vyšel ve Vrchlického Sborníku světové poezie v roce 1893. Vrchlickému se překlad podle Kubínových slov líbil, a to včetně novotvarů, které si Kubín vymýšlel (např. *břišeň*; jako název pro pás, který vede pod koňským břichem a drží sedlo. Oficiálně se tato část sedla jmenuje *podbřišník*, něm. *der Bauchgurt*). Profesor Václav Černý později sděloval studentům na přednáškách: „*Autorem prvního českého překladu Písně o Rollandovi byl jakýsi gymnaziální profesor Josef Kubín, o němž tehdy ještě nikdo netušil, že se z něj vyvine světově významný sběratel folkloru a posléze i velký spisovatel Josef Štefan Kubín.*“³² Mladší básnická generace již Kubínův překlad odmítla, jevil se jí být příliš těžkopádným a zastaralým.³³

Ještě než roku 1891 dokončil Kubín studia, byl asi pět měsíců vychovatelem ve třech rodinách v Rakovníce. Učitelskou kariéru započal na vyšší c. k. střední škole v Kutné Hoře (1891-1892), pokračoval v Českých Budějovicích, kterým se budeme věnovat podrobněji, dále vyučoval na reálce v rodném Jičíně (1902-1909), na

³¹ Ve stejném formátu se zachovaly ještě dvě kartičky o Jaroslavu Vrchlickém. LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, dodatky, kart. 21.

³² Martin VALÁŠEK, *Kdo přijde později, ten má vždycky pravdu. S Jaroslavem Kolárem o starší české literatuře, Václavu Černém, celoživotním podvodnictví, latinském Dalimilovi a rabelaisovském Hrabalovi*, Souvislosti, 2006, č. 2.

³³ František VŠETIČKA, *Josef Štefan Kubín*, Praha 1980, s. 56 an. V recenzi pro Literární listy 16, 1894-1895, s. 317, napsal Jiří Karásek: „*Pan Kubín, profesor reálky českobudějovické, překládal Píseň o Rollandu korektně, ale šedivě, bez hudby a barvy, bez rytmu a ohně.*“

reálce v Mladé Boleslavi (1909-1911) a nakonec na pražském reálném gymnáziu v Truhlářské ulici (1911-1925).

Učitelem a vlastencem

Do Českých Budějovic³⁴ se Josef Kubín dostal se svolením veleslavné c. k. školní rady na konci léta 1892 a ubytoval se v Hrnčířské ulici č. 19 (dnes ulice Bedřicha Smetany). Česká reálná škola Matice školské pod pevným vedením ředitele a pilného vlastence Josefa Mrňávka fungovala ve městě od roku 1884. Na počátku října předcházejícího roku totiž ředitel německé reálky obnovil nařízení, že učitelé ani studenti nesmějí při výuce, ba dokonce ani při soukromých hovorech, používat jiného než německého jazyka. Ve městě, které bylo podle jazykového klíče rozděleno takřka přesně na polovinu, kde každé rozhodnutí i minimálně spojené s národnostním citěním Čechů nebo Němců bylo až neúnosně citlivé, chápali čeští vlastenci tento krok jako nehoráznou a záměrnou provokaci. Okamžitě podali proti ředitelově výnosu ostrý protest. Ačkoliv c. k. Zemská rada nařízení po důrazné stížnosti zrušila, klid ve vzájemných vztazích se obnovit více nepodařilo. Zejména dr. August Zátka nejčastěji v rozmluvách s profesorem německé reálky Františkem Smolíkem přemítali, *„nebylo-li by lze toho dosíci, aby na jihu českém zřízena byla realka česká, zpočátku třeba jenom nižší.“* Nakonec dospěli k přesvědčení, *„že zřízení české realné školy v Českých Budějovicích jest věcí velice důležitou, ba pro rozvoj vzdělanosti jihu českého, nezbytnou. Muž ten [August Zátka] poznal jasně, že lid náš musí býti ustavičně vzděláván a že jen vzdělaný lid může se dopracovati blahobytu a naléztí prameny k němu, on tušil též, že ač gymnasia jsou ústavy všeobecně vzdělávací, předce českým živnostníkům pomáhají jen měrou skrovnou. Na zřízení odborné školy průmyslové nebylo lze též pomyslití, neboť mimo jiné obtíže, jež by bylo překonatí, vadilo i to, že by se jimi pomohlo snad jen jednomu odboru živnosti, zřízením školy*

³⁴ O Kubínově životě a práci v Českých Budějovicích také v článku: Zdeněk RUBEŠ, *Josef Kubín, profesor české školy reálné v Budějovicích*, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 41, 2004, č. 2, s. 166-171.

*realné prospěje se odborům všem.*³⁵ Pánové Zátka a Smolík na schůzi Řemeslnicko-živnostenské besedy podali návrh na obeslání říšské rady peticí za zřízení nižší státní reálky v Českých Budějovicích. Připravená petice byla přijata a s podporou obchodní a živnostenské komory, osmi okresních a 241 obecních zastupitelstev doporučena v konečné instanci ministerstvu kultu a vyučování. Přes souhlasné stanovisko zemské i říšské rady ministerstvo petici výnosem z 26. června 1884 definitivně odmítlo. Řemeslnická beseda zatím činila ve spojení s Maticí školskou kroky k založení reálky jako soukromého ústavu. Na valné hromadě Matice školské, jež se konala 23. února 1884 (nikoliv náhodou byla svolána na den 1. výročí smrti filantropa a vlastenecky smýšlejícího českobudějovického biskupa Jana Valeriána Jirsíka), byly tak odsouhlaseny dr. Zátkou přepracované stanovy a přijato usnesení o jednoznačné podpoře vzniku soukromé nižší reálné školy. Úředního schválení došly pozměněné stanovy v dubnu téhož roku a již 1. července 1884 obdržel výbor souhlasné vyjádření z ministerstva, byť s dodatkem, že *„spolek nemůže se nadíti, že stát realku, již spolek zřídí, do státní správy vezme neb že ze státních prostředků příště podporu obdrží.*³⁶

Tak kategorické odmítnutí státní podpory, se kterou v koutku duše všichni počítali, přece jenom spolkový výbor zaskočilo. Návrh na zřízení reálky byl tedy dán ještě jednou k hlasování na mimořádné valné hromadě 16. července 1884. Jednatel H. Dlouhý „objektivně“ vyličil stav pokladny, matiční jmění obnášelo právě 10.447 zl. 53 kr., a valná hromada se jednohlasně usnesla otevřít počátkem následujícího školního roku první ročník reálky. Dobrá zpráva byla okamžitě dána na vědomost veřejnosti provoláním *„Rodičům českým a příznivcům mládeže české“* a organizační výbor se jal zajišťovat pro výuku potřebné zázemí. Příhodné prostory nakonec výbor našel u místní záložny v domě v Divadelní ulici. Horlivě pro výbor pracoval zejména profesor Smolík, se kterým se počítalo na ředitelské místo. Výborovou

³⁵ SOkA České Budějovice, fond Kroniky a Pamětní knihy, *Památní kniha české realní školy v Č. Budějovicích*, s. 1 an.

³⁶ Albert MAYSL, *Třicet let činnosti Matice školské v Č. Budějovicích 1872 - 1902*, České Budějovice 1902, s. 8.

žádost na jeho jmenování ale přes dřívější příslib ministerstvo odmítlo. Ředitelem tak byl ustanoven učitel pro technické obory Josef Mrňávek, do té doby suplující učitel vyšší reálky v Pardubicích. Ústav byl otevřen tichou slavností 17. září 1884. Ke studiu se přihlásilo 61 žáků, z nichž bylo přijato 56. Následujícího roku, když nastoupil druhý ročník a ministr kultu a vyučování udělil reálce „*právo veřejnosti*“ na příští tři roky, se začalo ukazovat, že bez státních subvencí se vyučování přece jenom nepodaří Matici školské udržet. Matice školská zaslala žádost o subvenci s vřelými přímluvami poslanců dr. Zátky, Msgr. Rodlera, prof. Kvíčaly a bývalého ministra Jirečka Zemskému sněmu, od kterého obdržela – přes odpor německých poslanců – 3.000 zl. Zemská subvence byla od roku 1888 zvýšena na 5.000 zl. ročně, a když vedle nikoliv bezvýznamných darů od jednotlivců roku 1891 začal císařským výnosem Matici školskou subvencovat i stát, bylo zřejmé, že reálka zapustila pevné kořeny. Všechny tyto okolnosti, jakož i mínění, „*že spolek nemůže dílo své nechati dlouho kusým,*“³⁷ vedly účastníky spolkové valné hromady 22. července 1891 k prosazení návrhu o rozšíření ústavu na vyšší reálnou školu.

Pátá třída se otvírala ve školním roce 1892 - 1893 a škola proto potřebovala nové učitele. Chemii zde začal vyučovat suplující učitel Antonín Beneš z Chrudimi, pro moderní filologii byl přijat Josef Kubín. Kromě českého a francouzského jazyka měl na starosti i výuku zeměpisu, dějepisu a v první třídě dokonce počtů, týdně dohromady osmnáct hodin. Suplující učitel³⁸ Josef Kubín byl o rok později hodnocen ředitelem Mrňávkem kladně, podle posudku konal „*úřad mu svěřený pilně a svědomitě, se žáky zacházel taktně a učil předmětům školním s rozhodným zdarem. Jeho metoda vyučovací byla dobrá a chápavosti žáků přiměřena. Všech rozkazů byl ochotně poslušen, se všemi členy učitelského sboru žil v kollegiální shodě; politické chování jeho, jakož i chování mimo školu vůbec bylo bezúhonné.*“³⁹ Churavěl za

³⁷ Albert MAYSL, *Třicet let*, s. 10.

³⁸ Skutečným učitelem se stal Kubín roku 1895, profesorem 1898, ve srovnání s kolegy z klasické filologie tedy poměrně brzo.

³⁹ Z posudku Josefa Mrňávka na „*suplujícího učitele*“ Josefa Kubína z 6. srpna 1894. LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, Úřední dekrety z působení profesora na středních školách 1890 – 1930, inv. č. 0040, sign. 53/66, kart. 1.

celý první rok toliko dva dny. Z dopisů a pozvánek od bývalých žáků, které se zachovaly v Literárním archivu PNP, ač jich bohužel není mnoho, se dozvídáme, že Kubín patřil mezi oblíbenější z profesorského sboru. Ing. Jan Vaněček, premiant reálky let 1896 – 1900, původem z Vodňan, v pozvánce na oslavu píše, že „... sjezd náš po dvaceti letech nebyl by bez Vaší milé osoby ničím, poněvadž tolik krásných a nehynoucích vzpomínek nevíže se k žádnému z našich bývalých profesorů. To už nese úřad třídního sám sebou a při Vaší obzvláště milé povaze tím více.“⁴⁰ Vypomůžeme-li si dopisem z 20. května 1955⁴¹ jiného Kubínova žáka, Karla Sklenáře z gymnázia v Truhlářské 1914 – 1916, bylo nehynoucích vzpomínek dost a dost. Náročný učitel francouzštiny pobíhal mezi žáky a volal: „Kde máte bibli?! Okamžitě čtěte!“ (Rozumějme – Bibli ve francouzštině.) Při zkoušení gramatiky a slovíček naopak stával na samém kraji katedry a vyvolává žáky mimoděk se pohupoval v bocích. Patrně se hýbal zezadu vpřed, poněvadž k tomu žáci doplňovali nemravný podtext. Francouzskou Bibli bychom neměli chápat jako důsledek nedostatku učebnic, samotný Kubín se v tomto ohledu mimořádně činil. Během budějovického pobytu připravil tři učebnice a jeden slovník.⁴²

Dosud zmíněné dopisy jsou pozdějšího data, nutně poznamenané sentimentem po letech vzpomínajících absolventů. Aktuálnější a pro naše téma příhodnější je dopis z 10. září 1921, jež zaslal otec jednoho z žáků pražského gymnázia v Truhlářské jako omluvu. Najal totiž chlapci domácího učitele a Kubín reagoval velmi žárlivě. Po patrně ostřejší výměně názorů považoval pan Ladislav Švestka za nutné napsat:

⁴⁰ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2462, sign. 53/66, kart. 7.

⁴¹ Tamtéž, inv. č. 2124, kart. 6.

⁴² *Contes populaires français* (1901), do souboru volně převyprávěných pohádek se slovníčkem a frazeologií Kubín vedle klasických dílek jako *Kocour v botách*, *Popelka*, *Paleček*, *Pohádka o Červené Karkulce*, *Víly* a *O trnové Růžence* zařadil i *Dědictví synů Keravelových*, dále vycházely *Morceaux choisis de prose française* (1901), *Promluvy česko-francouzské* (1902), *Nový kapesní slovník francouzsko-český a česko-francouzský* (1902). Učebnic ještě přibýlo a byly oceněny i zástupci francouzské ambasády.

„Od rozmluvy s Vaší slovností nejsem kliden, maje starost, zdali se neráčíte horšiti ohledně pomoci domácího učitele pro mého synka Ladislava.

Já jsem se asi špatně vyslovil. Vidím již z prvních hodin franštiny, o kterých mi synek vypráví, že Vaše vyučovací metoda slovný pane jest výtečná, moderní, spočívající na základě velkých zkušeností z oboru tohoto. Mluvíte v hodině výhradně francouzsky, hocha to těší a já staraje se o jeho vzdělání, mám upřímnou radost.

Chtěl jsem synkovi poskytnout pomoc domácího učitele, studenta, ježto hoch jest tělesně slabší, přestoupil na nový ústav a rád bych, aby si zachoval vyznamenání a Vaší slovností ve všem vyhovoval a nezůstával pozadu, poněvadž na osvojení si francouzského jazyka přikládám neobyčejnou váhu, zejména od naší samostatnosti a pokládám ji za jeden z prvých předmětů školních pro české synky.

Prose Vás slovný pane o prominutí, jestli-že jsem se v rozmluvě s Vámi nějak nezapně vyjádřil. Stalo se tak jen ve snaze otce, který se o vzdělání svého synka pečlivě stará, chtěje mu opatřiti vzdělání pokud možno nejvyšší.

Poroučeje se do vzácné přízně Vaší slovností, prosím ještě jednou o prominutí a trvám s hlubokou úctou zcela oddaný

Ladislav Švestka. ⁴³

Dlužno je dodat, že pan Švestka, autor dopisu, nad kterým dnešní učitelé mohou asi jenom smutně kroutit hlavou, byl členem stálé komise ministerstva obchodu pro zjišťování zahraničních hodnot, majitelem prosperující firmy, vlastníkem mnoha domů a dalších realit. Pan Švestka si dokonce zasloužil i vlastní heslo v Ottově slovníku naučném.⁴⁴

⁴³ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2283, sign. 53/66, kart. 6.

⁴⁴ „L.Š. - *29. června 1869 v Měšicích u Tábora, †30. června 1939 v Praze, čes. velkoobchodník, absol. obch. akad. v Plzni a vypracoval se z venk. obchodníka v majitele vedoucí čes. firmy s velocipedy, ručnicemi a později psacími stroji v Praze. Od 1908 komerční rada, soudní znalec a člen Statist. ústavu ve Vídni (Wien); po světové válce censor Národní banky, obchodní rada a soudce laik.“

Zda Kubínova vyučovací metoda byla skutečně moderní a výtečná, můžeme pro nedostatek konkrétních pramenů těžko určit. Vyučovací hodina byla teoreticky svázána přesnými osnovami a není důvodů se domnívat, že by jich Kubín nedbal nebo je výrazně překračoval.

Kubínova jazykovědná stať *„Jazyk po stránce krasoumné“*⁴⁵ byla napsána velmi pečlivě, esteticky, uměřeně ve vědeckých závěrech, chtělo by se říci přesně tak, jak by takový esej měl být napsán. Po krátkém uvedení do studovaného jevu a osvětlení základních vývojových etap,⁴⁶ kdy hlavními okolnostmi ovlivňujícími vývoj jazyka shledal autor dlouhý život, podnebí, způsob života národů a místní polohu. Následovala nekomentovaná analýza jednotlivých jazykových jevů. Vědeckou část zakončil Kubín obhajobou češtiny: *„Ukazují-li národové jiní na půvaby rodné mluvy své, nemáme my, Čechové, proč stáť opodál. Jeť jazyk náš rovněž z veliké rodiny jazykův indoeurospkých, a celou svou povahou může směle vejíti v boj s kterýmkoli jiným. Má ženskou jemnosť jižní vlaštiny, i mužnou sílu krajů severních. Sklad konsonantů, plné vokaly dlouhé i krátké, dvojhlásky čisté, bohatost ohybacích forem namnoze větší než jinde nutí je k neodolatelné variaci, ve stálé vlnění a pohybu. Jeho síla vězí i v nás, a třeba národ malý, dovede nás k velkým cílům, za velkými ideály – jen li nepřestane býti svatým paladiem každého!“*⁴⁷ Jak je z citátu patrné, byl Kubín přímo ukázkovým příkladem konfrontačního pojetí vztahů ve sféře jazykové, potažmo národnostní.

Druhou část věnoval autor možnostem pěstění jazykového krasocitu ve škole. Zdůraznil, že je hlavně na učiteli, aby dbal estetických momentů v řeči a vedl k nim i své žáky jak v projevu písemném, tak ústním. Nadmíru široké cvičební pole otevíralo se při překladech, kdy *„jest slíditi po všem, co lepého vězí v jazyce*

⁴⁵ Josef KUBÍN, *Jazyk po stránce krasoumné*, IX. roční zpráva české školy reálné v Českých Budějovicích za školní roku 1893, České Budějovice 1893, s. 1-16.

⁴⁶ *„Budíce se na konci 18. století k životu novému, zastali jsme jazyk svůj jako bídného otrhánka, jenž ve mluvě pyšné a bujaré věků minulých nepoznával ani sama sebe.“* Tamtéž, s. 4.

⁴⁷ Tamtéž, s. 12.

*mateřském, aby se s tím vejít mohlo v boj proti kráse jazyka cizího.*⁴⁸ Po mluvním vzoru svého učitele se mohl s pomocí melodického rozvržení vokálů, půvabné variace zvuků, obměny délky slov žák vyhnout nevkusným větám jako „*V trudu mu tu hudu, ulupuju nudu,*“ nebo „*Vítám vás, své dávné známé.*“⁴⁹ S citacemi mnoha (německých) pedagogů a filologů tak Kubín dokonale popsal estetiku psaného i mluveného slova, ovšem originálních myšlenek bourajících navyklé stereotypy jsme se zhusta nedočkali. Přínosnou byla naproti tomu Kubínova snaha hovořit se žáky přímo francouzsky, což na základě vizitací při vyučovacích hodinách s pochvalou v konferenci zdůraznil i ředitel pražského gymnázia v Truhlářské ulici Jan Vařeka.⁵⁰

Pokud Kubín nějakou školní činnost zanedbával, byly to kupodivu – alespoň na budějovické reálce, za odlišných podmínek v Praze se ale také mnoho nezměnilo – výlety do okolí blízkého i vzdáleného. Dozorům při plavání, bruslení, tělesných cvičení žáků, jako byl oblíbený „*Boj o pešek, Kokeš, Krahuje a kočka s kuřaty, Kapr na suchu, Liška v doupěti, Liška jednonohá, Ruský běh, Zápasy, Třetí zbytečný, Přetahování lana, Honění*“⁵¹ se vyhýbal.⁵² Kubínův chladně

⁴⁸ Tamtéž, s. 15.

⁴⁹ Tamtéž, s. 13.

⁵⁰ Archiv hlavního města Prahy, fond Reálné gymnázium Praha II - Nové město, Truhlářská ulice 22. Fond není zpracován. Časový rozsah fondu je přibližně 1874 – 1950, dále obsahuje korespondenci od roku 1939 (?), částečně jsou zachovány protokoly z jednání pedagogického sboru z let 1910 – 1927, ze kterých čerpáme. Zde protokol XIX. z jednání pedagogického sboru z 6. února 1912. „... *Chvály zasluhuje pilná snaha některých učitelů jazyka německého i francouzského, aby se s žáky co nejvíce mluvilo jazykem, jemuž se učí.*“

⁵¹ *Roční zprávy reálné školy v Českých Budějovicích pro léta 1892 – 1902.* Jmenované hry a další sportovní aktivity byly sice vyjmenovávány ve *Zprávách* monotónně, rok po roce stejně, pro žáky však byly oblíbenou zábavou. Srovnejme František RADA, *Když se psalo c. k. Ze života Českých Budějovic na počátku století*, České Budějovice 1966, s. 162 – 142.

⁵² Termín tělesná výchova v době Kubínova mládí zahrnoval veškerou činnost směřující k zdokonalení člověka po stránce tělesné, čehož se mělo dosahovat především tělesným cvičením, tedy pohybovými hrami, tělocvikem a sportem, nedílnými prostředky byly ovšem i fyzická práce a příroda sama. Kolébkou pěstování moderních tělovýchovných aktivit byly německé země. Prostocvičný i nářadový tělocvik, který byl odvozen z běžných lidských pohybů, jakými jsou chůze, běh, skok, šplh, plavání a podobně založil Johann Guts-Muths. Friedrich Jahn a Ernst Eiselen doplnili k tělocviku ráz výkonnostní, zvláště ale sdružovací a branný. V této variantě se ve čtyřicátých letech 19. století rozšířila tělesná výchova po Evropě, s malým zpožděním dorazila i do podunajské monarchie. První turnerský spolek vznikl ve Vídni v roce 1861, tedy rok před vznikem Sokola pražského (1862). I ve školách postupovala tělesná výchova opožděně za Evropou. Povinný tělocvik byl zaveden říšským zákonem na obecné školy roku 1869, vzhledem k nedostatku učitelů a také poměrně vágní představě o náplni předmětu

odtažitý vztah k výletům zvláště vynikl ve srovnání s iniciativními členy českobudějovického profesorského sboru, jako byli pánové Julius Kudrnáč, Tomáš Marek a zejména Josef Braniš, historik umění, autor známé a ceněné učebnice *Katechismus dějin umění* (1896) a mnoha dalších publikací.⁵³ Cílem jejich celodenních výletů spojených s tělesným, pořadovým cvičením, namnoze se dvěma třídami, byly Zlatá koruna, Dívčí Kámen, Zvíkov, Orlík, Doudleby, Trocnov a další. Cestou i v cíli samém učitelé seznamovali žáky s výjimečnostmi, dějinami, důležitostí místa. Pokud třída navštívila továrnu nebo průmyslový provoz přiblížila si zákonitosti výroby a vědecko-technického pokroku vůbec. Takových výletů podnikli páni profesoři i několik ročně. Naproti tomu Josef Kubín, pouze se svou třídou a zpravidla jednou ve školním roce, navštívil Borek, Rudolfov, Dobrou Vodu, maximálně Purkarec a Libnič, někdy také jen les za městem. Do kolonky „*Náplň výletu*“ vepsal lakonické „*Odpočinek. Osvěžení. Turistika.*“ Zde dovozte malou odbočku. Ve výročních zprávách ředitel opakovaně, až přehnaně zdůrazňoval, že při každém výletu dozorovali nad žáky alespoň dva, častěji však tři profesoři nebo někdo z rodičů. Není divu, les byl nebezpečným místem ještě na počátku dvacátého století, jak o tom svědčila didakticky ambiciózní povídka se slibným názvem *Nebezpečný výlet* v dětském časopise *Rajská zahrádka*: Zdánlivá idyla výletu ve sluncem prohřátém lesíku hrozí v mžiku přerůst v tragédii. „*Gustav se ještě ohlédl. Se strnulým výrazem ve tváři a s hroznou bází vyrazil: ,Pro Boha - - Jeníku - - hled' - - had - zmije...'*

Jan se obrátil a s uleknutím pravil: ,Co to povídáš, Gustíku...?'

Tento, bledý jsa jak smrt, volal: ,Utec rychle - - zmije!'

byl však uskutečňován s rozličnou měrou úspěšnosti. Na reálkách probíhalo nepovinné vyučování tělocviku od šedesátých let, gymnáziím se vyučování tělovýchovné kladlo za povinnost od roku 1893.

⁵³ Josef BRANIŠ (*23. 3. 1853 – †25. 12. 1911) studoval na akademickém gymnáziu v Praze. Na českobudějovické reálce vyučoval od roku 1886. Již jako gymnazista se zajímal o dějiny umění, cestoval po Čechách a navázal přátelství s archeologem Jiřím Zachem. Společným působením vznikla celá řada uměleckohistorických črt a studií hlavně z Kutnohorska. V Českých Budějovicích od roku 1888 pracoval i jako konzervátor c. k. ústřední komise pro politický okres českobudějovický, kaplický, českokrumlovský a sušický. Roku 1908 se vrátil do Kutné Hory a stal se ředitelem tamější státní reálky. I Braniš byl zaníceným archeologem – amatérem. Jeho labutí písní bylo vytrvalé pátrání po staroslovanském hradišti na ostrohu řeky Malše u Velešína. Branišovy domněnky vyvrátil později Bedřich Dubský.

Jeník zbledl také po těch slovech a spěšně se obrátil na druhou stranu. Vskutku... k němu plazila se rychle zmije, zlostně syčíc. Jeníka jala hrůza, i počal rychle prchatí... zmije však svinula se ve klubko a vymršťujíc se, dělala obrovské skoky, tak že Jeníka doháněla... ,Pro Boha - - Jeníku - - podráždil jsi ji - - šlápl jsi na ni. Bůh ti pomoz!’⁵⁴

Ředitelství školy, aby vyhovělo požadavkům *Jeho Excellence pana c. k. ministra kultu a vyučování*, požádalo majitele budějovických parních, vanových i sprchových lázní, pana Hrbka, aby poskytl žákům slevy na vstupném a vůbec všechny výhody při užívání koupelí. Ten, udávaje poloviční slevu pro studentstvo, s radostí vyhověl, právě jako purkmistrovský úřad, jenž na školní žádost daroval patnácti žákům vstup na městskou letní plovárnu zcela zdarma. Učitelství měl následně poučovat žáky o prospěšnosti koupelí a pečovat o zachování pořádku i kázně zvláště při žácích, koupajících se mimo městskou plovárnu. Členové sboru v zimě vykonávali dozor na kluzišti, asi dvě stě kroků od školy vzdáleném, aby nabyli jistotu, „že žáci chovali se tu jak náleží.“⁵⁵ Kluziště bylo ve správě českobudějovického Sokola, jehož vedení rovněž rádo snížilo vstupné pro studenty, a deseti žákům z chudých poměrů darovalo lístky zdarma. Budějovický Sokol také zapůjčoval bezplatně reálce tělocvičnu se vším potřebným nářadím, protože vybavení školy v tomto směru bylo více než skromné: v dotčeném roce škola vlastnila jen „*přetahovací lano, kladinu a velký pryžový míč.*“⁵⁶ Že Sokolská jednota vycházela vstříc české reálce, provozované Maticí školskou, nebylo ve městě zpola českém, zpola německém příliš podivné. Nacionalismus pěstovaný pod tenkým hávem tělesné zdatnosti dobře vynikal i ve výzvě, kterou budějovičtí Sokolové vydali při příležitosti peněžní sbírky na dostavbu tělocvičného sálu: „*Jedním z prostředků našich ku nabytí jmění jest*

⁵⁴ V. JUKL, *Nebezpečný výlet*, Rajská zahrádka 23, 1913-1914, č. 3, s. 60-63. Jenom pro pořádek, v příběhu nakonec vše dobře dopadlo. Zmiji zneškodnil dobře mířenou ranou z kulovnice náhle se objevivší lesník Kvičala.

⁵⁵ Josef MRŇÁVEK, *IX. výroční zpráva české vyšší školy realné v Českých Budějovicích za školní rok 1893*, České Budějovice 1893, s. 28 an.

⁵⁶ Tamtéž, s. 40. Nedostatek prostor i tělocvičného nářadí byl problém, který přetrvával až do dob I. republiky. Statistiky uvádějí, že v školním roce 1926/1927 mělo ze všech 16.000 národních škol v republice jen 11,3 % vlastní tělocvičnu, 45,3 % svoje cvičiště a hřiště. Střední školy na tom byly jenom o málo lépe.

*vydávání »Zápalek Sokolských«, jichž prodejem započneme 20. června t. r., a tu Vás prosíme, abyste zápalky naše – chráněné známkou před paděláním – vedle pravých zápalek matičních sami kupovali a je horlivě rozšiřovali, žádajíce všude jen výrobky národní. Zisk z toho bude dvojnásobný. – Zatlačíte tím úplně výrobek židovsko-německý s klamným zevnějškem rázu národního a nám přispějete k docílení zisku, jenž nám kyne z prodeje.*⁵⁷ Němečtí spoluobytelé města ovšem nezůstávali nic dlužni, spory a hádky se ještě vyostřily po založení *Deutscher Turnverein Jahn Budweis* (1897) s nepokrytě velkoněmeckým duchem.⁵⁸ Vlastenecky smýšlející profesor Kubín pochopitelně nemohl v Sokole chybět, obzvláště když jedním z prvních členů českobudějovické organizace byl otec jeho první manželky Hynek Ždichynec.⁵⁹ Neprosplival však národu bravurně provedenými veletochi. Při slavnosti konané na počest 25. výročí založení zdejší sokolské jednoty – roku 1894, Němci museli, jak Kubín později škodolibě vzpomínal, zapůjčit své divadlo – přednesl ve verších oslavný proslov.

Josef Kubín se kromě „hlavního“ zaměstnání stal také správcem České kupecké školy pokračovací v Českých Budějovicích, která zahájila výuku 17. října 1892 a původně sídlila v prostorech reálky. Správcovství se vzdal 20. září 1900 ve prospěch řídicího učitele České obecné školy císaře Františka Josefa I. Jana Žlábka, který se „[...] ujal svého úřadu s láskou a horlivostí.“⁶⁰ Původní večerní vyučování (osm hodin týdně) bylo totiž přesunuto na středu od 13 do 16 hodin a sobotu

⁵⁷ Vyhláška Stavebního odboru Sokola česko-budějovického o prodeji Zápalek sokolských z června 1894. Zdůraznění dle originálu.

⁵⁸ Do roku 1902, kdy Kubín opustil České Budějovice, vznikly zde tyto sportovní organizace: Budweiser Turnverein (1862), Sokol I (1869), Sokol II Tyrš (1894), Deutscher Turnverein Jahn Budweis (1897), Dělnická tělocvičná jednota České Budějovice (1901), Spolek jihočeských turistů v Českých Budějovicích (1891), Budweiser Eislaufverein (1884), Bruslařský klub Sokola České Budějovice (1887), Radfahrerverein, Erster Deutscher Budweis (1887), Radfahrerclub Wanderlust Budweis (1894), Český klub velocipedistů České Budějovice (1894), Český klub velocipedistů Šumavan České Budějovice (1896), Deutscher Radfahrerverein Schwalbe Budweis (1899).

⁵⁹ Hynek Ždichynec byl inspektorem českobudějovické pobočky banky *Slavie*. Z mnoha variant pravopisu jeho jména (Zdichynec, Ždychynec atd.) volíme a budeme používat tu, která se objevila na svatebním oznámení Josefa Kubína a Růženy Ždichyncové, jakož i v Kubínově vzpomínkovém medailonku, který byl otištěn v knize Ferdinand STREJČEK, *O Svatopluku Čechovi*, Praha 1908. Náhrobní kámen českobudějovického vlastence byl – pro zajímavost - nadepsán německy: Ignatz Zdychynec.

⁶⁰ *Místní zprávy*, Budivoj, 12. července 1901, s. 1.

od půl šesté do půl sedmé ráno. „*K opatření tomu vedla školní výbor úvaha, že mládež, celodenní prací v obchodě znavená, v hodinách večerních nesleduje vyučování daleko s takovou pozorností, jako je to možno v hodinách denních, a že bude možno dosíci daleko lepších výsledků vyučování.*“ V roce 1901 byl Kubín rovněž veden ve statistikách českobudějovického gymnázia J. V. Jirsíka jako pomocný učitel francouzštiny.⁶¹ Kubín byl rovněž členem Ústředního spolku českých profesorů v Českých Budějovicích, Společnosti Jaroslava Vrchlického, Národní jednoty Pošumavské. V českobudějovické Besedě se stal 4. července 1895 členem spolkové správy, správcem besedních novin, od 9. února téhož roku byl členem výboru Literárního kroužku budějovické Besedy, o čemž referoval i besední kronikář: „*Novinkou byly oba dýchánky literární ‚Literárním kroužkem besedním‘ pořádané. První byl dne 7. března 1896 s přednáškou profesora Josefa Kubína a druhý dne 26. března 1896, jenž byl věnován oslavě 50tých narozenin velkého básníka našeho Svatopluka Čecha. Hlavní přednášku měl profesor Julius Kudrnáč.*“ Večírky pořádané Literárním kroužkem se staly brzo „*hlavním pramenem ušlechtilé zábavy.*“⁶² Z funkcí však od roku 1897 postupně odcházel, byv nejednou nahrazen neskutečně agilním ředitelem Mrňávkem.

Na jaře 1902 požádal Kubína budějovický rodák Josef Kolář, vyučující v Jičíně, aby si vyměnili místa. „*No tatínek toužil, abychme se v jeho vysokém stáří trochu užili, tak kvůli němu jsem svolil. Tu výměnu. Kolář přišel na reálku do Budějovic místo mě a já do Jičina místo něho, víte?*“⁶³ jak vzpomínal Kubín v srpnu 1961. O manželce, dětech se nezmínil. V Jičíně pobyl sedm let, zde zahájil rozsáhlé a systematické, později publikované výzkumy, které jej podnes řadí mezi naše přední folkloristy. Podle podpisů v *Památní knize Reálné školy* se

⁶¹ Kolektiv autorů, *Šedesát let Jirsíkova gymnasia v Českých Budějovicích 1868 – 1928*, České Budějovice 1928.

⁶² Vojtěch Jan PŮCHERNA, *Paměti Besedy česko-budějovické 1862 – 1902*, České Budějovice 1903, s. 102 – 182.

⁶³ Jaromír JECH, *Na vaši radost*, s. 335. K uvedenému citátu připomínám, že Jan Kubín zemřel v roce 1921. Josef vydržel na jičínské reálce do roku 1909, než odešel do Mladé Boleslavi a následně roku 1911 do Prahy.

Kubín dále neúčastnil výročních setkání ani pohřbů významných osobností se školou spjatých.⁶⁴

Josefu Kolářovi, se kterým se Kubín vystřídal, uchystaly sudičky budoucnost zcela odlišnou. Zaznamenala ji s drsným realismem Devatenáctá výroční zpráva reálné školy pro léta 1902 – 1903: „*Jeho Excellence pan c. k. ministr svolil vynesemím ze dne 20. května 1902, číslo 15.395, aby profesor Josef Kubín dnem 1. září 1902 vyměnil si navzájem místo se skutečným učitelem c. k. reálky v Jičíně Josefem Kolářem.*

Skutečný učitel Josef Kolář zemřel dne 27. srpna 1902 dříve, než mohl nastoupiti místo při zdejším ústavě.“

I přes nezpochybnitelné Kubínovo vlastenectví můžeme s trochou ironie nazvat nutným folklórem pozdější články a studie, které vyzdvihovaly zejména vzdor a odboj vůči klerikálnímu tmářství či starorakouskému zpátečnictví: „*Známý a svérázný spisovatel Josef Štefan Kubín, který na této [reálné] škole učil na počátku 20. století, vzpomínal, jak musel jako třídní profesor přepisovat katalog, protože nenapsal reálná škola, ale reálka. Zanedlouho se ovšem název reálka vžil tak, že se stal názvem úředním a budova už v dalších letech byla nazývána jedině budovou reálky. A tato jičínská reálka potom vychovala stovky techniků a budoucích inženýrů.*“⁶⁵ V podobném duchu se nese i další článek z poslední doby:

„V Almanachu jičínské reálky vzpomínají studenti na Josefa Štefana Kubína, který zde působil jako profesor češtiny, francouzštiny a němčiny v letech 1902 – 1906.

Odlišoval se od ostatních kolegů nejen svým zevnějškem – nosíval černé sametové sako, rudého motýlka, svými bicyklovými projížďkami po městě a okolí, ale i uměním vysmát se za pomoci

⁶⁴ V dalších publikacích o Reálné škole nebo Matici školské v Českých Budějovicích je Kubín zmiňován pouze jako učitel, nenalezneme jej mezi přispěvateli, mecenáši, čestnými členy. Albert MAYSL, *Třicet let činnosti Matice školské v Českých Budějovicích*, České Budějovice 1902, Jan MRŇÁVEK, *Slavnostní vysvěcení české školy Matiční na Lineckém předměstí*, České Budějovice 1901, *Výroční zprávy Matice školské v Českých Budějovicích 1873 – 1915*.

⁶⁵ Stanislav POUR, *Třída jičínské reálky, která nikdy nematurovala*, *Nové noviny* 35, 1. září 2000, s. 7.

Jak je patrné i z předcházejících stránek, název *reálka* se běžně užíval i v úřední korespondenci již mnohem dříve.

Havlíčkových veršů i vlastních veršičků a svérázných úsloví všem „černým“, všem „rakům rakušáckým“, nevyjímaje ani ředitele jičínské reálky Hátla a profesora náboženství Kovaříka, kteří se sebe dělali neomezené vládce školy. I v „kacířských“ debatách se studenty řekl Kubín své slovo.

Naučil ve svých předmětech víc než většina jeho kolegů. Protože mu šlo o to, aby jeho žáci vplouvali do jazyka Balzacova a Hugova bez citelnějších úrazů, vycházely v Jičíně u knihtiskaře Kabátníka z Kubínova popudu a pod jeho redakcí „Les causeries francaises“ s úryvky dobré francouzské literatury a s ukázkami konverzace. Kubín sestavil i česko-francouzský a francouzsko-český slovník.

Jeho vyučování němčině bývalo velikou obranou Heina, Goetha, Weertha i Lessinga – a taky tažením proti germanismům napadajícím češtinu. Štrozoky, lajntuchy i cinkostny z ní směle vykazoval. Pravda, mnohá jeho oblíbená slova kořeny nezapustila – biliáru se dodnes neříká „strčkulička“, ale nanejvýš kulečník, mnohá Kubínova slova se však ujala a vzkvétala. Začal místo „reálná škola“ říkat a psát reálka. – Jednou musel přepisovat celý katalog kvůli tomu, že jej poskrvnil tímto slovíčkem – a vida, novota nakonec přece zvítězila. Právě tak, jako vyhrála bytná před kvartýrskou.

Čas od času věšival Kubín svou profesorskou důstojnost na hřebíček a vydával se do „světa“ Jičína a okolí, aby nasbíral od vypravěčů lhačky, písničky a pohádky. A to bylo dobře.“⁶⁶

Zkraje malou poznámku ke Kubínovu elegantnímu stylu v odívání. V dochovaných protokolech z jednání pedagogického sboru gymnázia v Truhlářské ulici v Praze se nachází celá řada přestupků, přečinů a provinění žactva. Nalezneme mezi nimi klukoviny, jakými byly smrduté bombičky, slanečci na katedře, dále hlučení při vyučování, rvačky, odmlouvání. Karcerem byli trestáni žáci kouřící na veřejných místech *cigaretky*, rovněž i ti, kteří se tvářili příliš „vyzývavě.“ Povinná úcta k profesorovi mohla být porušena, když kupříkladu neposedný žák

⁶⁶ *Profesor J. Š. Kubín*, Noviny Jičínska, 21. prosince 1996. Novinář čerpal hlavně z *Almanachu Střední průmyslové školy v Jičíně. 125 let průmyslového školství v Jičíně 1871 – 1996*, Jičín 1996.

Hlava ze III. třídy „*při vyučování jazyka francouzského kapesním zrcátkem z lavice praštil svému profesoru blesk do oka, čímž jmenovaný byl nucen vyhledati pomoci lékařské; žák se tak dopustil hrubé neuctivosti vůči svému představenému.*“⁶⁷ Hromadný trest obdrželi studenti Bedřich Taussig, Václav Zikmund a Václav Stočes, kteří „*vyrývali necudné obrazce na šatnách a dveřích na záchodě, rýsovali postavu páně Katechety a psali pod to potupné veršičky. Walter Sojka jim assistoval a s radostí volal jiné žáky, aby se na to šli podívat. Všichni čtyři byli již opětovně káráni i trestáni. Přisouzen jim jednomyslně trest karceru šest hodin.*“ Méně obvyklý byl případ oktávána Maxmiliána Vokouna, který „*ač mu to již dříve opětně z pedagogických důvodů od ředitele i z usnešení porady důtklivě bylo zakázáno, zas kolem sebe shromažďuje žáky i nižších tříd, (I. a II. třídy) a je do bytu svého vábí, ukazuje jim knihy jejich věku nepřiměřené (lékařské); mimo to dává se mu výstraha, že bude učiněn návrh na jeho vyloučení z ústavu, bude-li v tom počínání dále pokračovati.*“⁶⁸ Jména potrefených učitelů nebyla příliš často zmiňována. Právě proto zaujme, že s jménem Kubínovým se setkáme navíc ve vyšetřování podobného prohřešku hned dvakrát. Žák IV. B Miloslav Valouch byl potrestán na podzim 1916 ředitelskou důtkou, protože omyv si na chodbě ruce vychrstl špinavou vodu z umyvadla na nový zimník profesora Kubína, jenž tam měl dozor. Žák III. B Karel Stein si vysloužil dvě hodiny karceru, poněvadž „*schválně poskvrnil bílý kabát profesora Kubína při vyučování, stříknuv naň péro namočené inkoustem.*“⁶⁹ Žákovi se navíc lotrovina podařila až po několikerých marných pokusech, což bylo uvedeno ve zdůvodnění trestu jako přitěžující okolnost.

Jinak jsou výše uvedené novinové články spíše vhodné jako typická ukázka spojování a tradování nepřesných, zjednodušených informací, které Kubínův bezesporu mnohostranný odkaz rozmělnují a

⁶⁷ Archiv hlavního města Prahy, fond Reálné gymnázium Praha II - Nové město, Truhlářská ulice 22, protokol XXXII., jednání pedagogického sboru dne 3. července 1912.

⁶⁸ Tamtéž, protokol XXIX., 20. května 1912.

⁶⁹ Tamtéž, protokol XXII., 25. června 1917.

nebezpečně zkreslují. Nešvary jsou zkratkovitě personifikovány osobou ředitele a katechety, ačkoliv i z předchozích stran je zřejmé, že právě na nově vznikajících a menších ústavech se jednalo o lidi obětavé a pracovité, jejichž snad hlavním, zpětně projektovaným hříchem byl austroslavismus, tedy chápání vývoje českého národa jako svéprávné součásti podunajské monarchie. Řečeno s ředitelem Mrňávkem při slavnostním otevření obecné české školy na Lineckém předměstí českobudějovickým Němcům navzdory: *„Úkol školy dá se naznačiti třemi slovy: »Bohu, králi a vlasti!« Bůh stvořil nás nejen pro tento krátký život vezdejší, nýbrž i pro život věčný a proto ve škole učí se děti uctě k Bohu a jeho přikázáním a vedeny jsou k bohumilému životu. Škola však má též odchovávat i pro vlast. Bůh, jenž nám dal život, tím samým nás učinil účastnými určité národnosti a vlasti. Bůh nám vložil do úst mateřskou řeč a také Kristus učil nás lásce k vlasti. Církev nikdy této lásce nebránila: má tedy škola odchovávat i vzdělávat zdárné, hodné členy společnosti lidské, pevné povahy, obětavé vlastence, vždy ochotné a pohotové ke všemu, co jest ke cti a blahu vlasti. Avšak nejen má škola odchovávat syny církvi a národu, nýbrž i svému králi. Jak praví písmo: Boha se bojte a krále v uctivosti mějte.“*⁷⁰ Pozdější konflikt, kterým Kubín zakončil své učitelské působení, a kterému se budeme podrobněji věnovat, byl vyvrcholením osobní nevraživosti a uraženectví. Bylo by velice těžké jej označit bojem za svobodnou volbu náboženského vyznání a vlastenecké cítění.

Konec devatenáctého století byl dobou spolků, sdružení, organizací a jednot, mimochodem také velmi často manifestujících příchýlnost k trůnu. Pro Kubína, jako pro většinu učitelské obce a veřejně činných lidí vůbec, bylo aktivní členství v nich samozřejmostí. Nikoli s nárokem na úplnost jmenujme Kubínovo členství v *Národopisné společnosti Československé, Národní jednotě Pošumavské, Klubu českých turistů, Společnosti Národopisného muzea v Praze*, dále v organizacích zajišťujících profesorstvo jako *Ústřední spolek českých profesorů v Českých Budějovicích* a v Praze, dále měšťanských *Besed*

⁷⁰ Jan MRŇÁVEK, *Slavnostní vysvěcení české školy Matiční na Lineckém předměstí v Českých Budějovicích*, České Budějovice 1902, s. 6.

v Kutné Hoře, Praze, Českých Budějovicích, jičínského a českobudějovického *Sokola* a *Klubu Jičínského muzea*.⁷¹ Byl konformním katolíkem, zjevně politických aktivit se neúčastnil až do května 1917, kdy spolu s dalšími 222 spisovateli a kulturními činovníky podepsal Manifest českých spisovatelů. Od nástupu do jičínské reálky v roce 1902 byl sice členem Klubu národní strany svobodomyslné, jeho další kariéru to však nijak neovlivnilo.

Gymnázium v Truhlářské ulici

Josef Kubín vyučoval na gymnáziu v Truhlářské ulici na Praze II od podzimu 1911. Přestěhoval se sem z Mladé Boleslavi, kde učil jen dvě léta, ale přivezl si odtud svou druhou manželku paní Augustu Kubínovou, rozenou Žaloudkovou.⁷² Ředitelem, který jej přijímal a znal již z českobudějovického Jirsíkova gymnázia, kde Kubín krátce pomáhal vyučovat francouzštinu, byl profesor řečtiny Jan Vařeka. Studenti na Jana Vařeku vzpomínali se sympatiemi pro jeho velké zkušenosti, kterých nabyl jako voják a cestovatel na Balkáně a v Malé Asii i pro značnou shovívavost, kterou jim projevoval. Nejhorší, co mohl student přistižený při lotrovině nebo neznalosti slyšet, bylo „*ty brblo, balamuto, nedostatečniku, netečniku, ničemniku, darebniku, zpupniku.*“ I přes často zkracovanou kvantitu, Vařeka byl severomoravským rodákem, studenti rádi poslouchali jeho vypravování o zážitcích z dobrodružných cest a se zájmem sledovali, jak bývalý voják vykládaje o Xenofontově Anabázi podrobně rozkreslil bitevní postavení s následnými manévry řeckých a perských vojsk. V překladech však trval na důsledném, do detailů přesném a často tedy dost krkolomném převádění řeckých textů do češtiny.⁷³

⁷¹ Postupně, již na učitelské penzi, přibyl Kubín do *Československé společnosti pro řešení menšinových otázek, Husova fondu, Sdružené obce baráčnické, Svatoboru, Kruhu přátel dětské knihy, Syndikátu českých spisovatelů, Svazu československých spisovatelů, Svazu Československo-sovětského přátelství*. Tyto a další průkazy a legitimace jsou zachovány v LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, Legitimace různých spolků z let 1899 – 1962, kart. 1.

⁷² O rozvodu s první manželkou Růženu, rozenou Ždichyncovou (v Jičíně soud manželství rozloučil pro nepřekonatelný odpor v roce 1909) se v rodině nemluvalo. „Oficiální“ verzí bylo, že se Kubín podruhé ženil jako vdovec.

⁷³ Kolektiv autorů, *Šedesát let Jirsíkova gymnasia*, s. 129 – 130.

Zlomem v životě celé Evropy byl okamžik vypuknutí první světové války. Do života na gymnázium v Truhlářské se ale válka tiše vplížila. Závěrečnou poradu učitelského sboru ve školním roce 1913 / 1914 zahájil „smuteční projev sboru učitelského za příčinou úmrtí Jeho c. a k. Výsosti pana Arcivévodky Františka Ferdinanda a jeho choti paní vévodkyně Žofie z Hohenbergů.

Ředitel vybízí sbor učitelský, aby vzhledem ke smrti Jeho c. a k. Výsosti pana Arcivévodky Františka Ferdinanda a Její c. a k. Výsosti paní vévodkyně Žofie z Hohenbergu učinil projev smutku povstátním. Stalo se. Zároveň ředitel oznamuje, že jménem sboru učitelského a jménem ústavu přednesl soustrast na vysokém c. k. místopředsedství.“⁷⁴

Na ústavě se konaly v souvislosti s „úmrtím“ v Sarajevu tři smuteční bohoslužby, které administroval a smuteční řeči uvedl katecheta František Trnka. Další průběh zmíněné porady nebyl podle oficiálního zápisu nijak výjimečný. Zhodnotily se závody v těsnopisu, oznámila pravidla pro veřejná koupání ve Vltavě, obeslán byl sjezd moderních filologů v Brémách a také IV. sjezd odpůrců alkoholu v Brně, kam byli zváni převážně učitelé, mající popisovat zhoubný vliv alkoholu na nedospělou mládež. V obecné promluvě „[...] vzhledem k nastávajícímu příštím školnímu roku ředitel všem učitelům na srdce klade, aby vůči žákům zachovávali, pokud možná, co největší blahovůli. Tak obzvláště jest se vysříhati každého vyhrožování, obzvláště hned na počátku školního roku, jako se na příklad někdy v podráždění říkává »vy letos zcela jistě propadnete« nebo »já vás dále nepustím« a podobně. Je-li potřebí někdy žákovi dáti podobnou důraznou výstrahu, jest radno vždycky připojiti nějakou podmínku, jako na příklad »nebudete-li pilnější, nežli jste byl posaváde.«“ Návštěvy a přednášky armádních důstojníků gymnazistům, jakož dnes poněkud kuriózně znějící pravidelné varování a poučování o zacházení se střelnými zbraněmi a třaskavinami, nebyly nevšední ani v dobách hlubokého míru.

⁷⁴ Archiv hlavního města Prahy, fond Reálné gymnázium Praha II - Nové město, Truhlářská ulice 22, protokol XXIV., z jednání pedagogického sboru z 1. července 1914.

Postupem času se v úřední korespondenci, kterou se sbor zaobíral na konferencích, stále častěji objevovaly žádosti o poskytnutí místností armádě či uprchlíkům, výzvy k příspěvkům do fondů válečných vdov a sirotků. Smutnou součástí oficialit bylo rozvržení termínů válečných maturit – podle nařízení museli studenti, kteří byli uvolněni z vojenské služby, ke zkouškám docházet v civilních šatech. Abiturienti nastupovali k vojsku nebo do škol jednoročních dobrovolníků. Do pole odešel 16. ledna 1915 sloužit i Josef Mehlhart, jehož jako suplujícího učitele Kubín dozoroval. Z gymnaziální žákovské knihovny i z výuky bylo na žádost nadřízených míst odstraněno Jiráskovo *Temno*, další jeho romány s husitskou tematikou se z hlediska ideové vhodnosti podrobně zkoumaly, soubor ruských *Bylin* nahradily Sedláčkovy *Pověsti historické lidu českého*. Před vyučováním 30. ledna 1917 se studenti i všichni profesori „aby byla uctěna památka padlých bývalých žáků vojnů a zároveň aby v žácích byly posilovány city vlastenecké,“⁷⁵ zúčastnili mše svaté, konané za devět padlých žáků. Válečné útrapy se prodlužovaly a zasáhly i hluboké zázemí. Do služby byly povoláváni už i septimáni. Korespondence se hemžila výzvami k domácímu pěstování zeleniny a sběru potřebných surovin. Jak na Velkou válku vzpomínal Kubín? „*Za první války jsem taky hodně jezdil do Jičína, ale ne, abych tam zapisoval povídky, to jsem neměl kdy na nějaké studování. No v Jičíně žila moje sestra Andulka, vdaná Krupková. Z Prahy jsem u ní byl každý měsíc – pro potraviny, protože Krupka byl rolník, měli třeba osm krav, měli hejno husí, brambory, mouku. V jedné ruce jsem třeba držel pětilitrovou baňku mléka, v druhé ruce větší bedničku, vždycky plnou. Sádlo, vejce a podobně. A na zádech baňoch. Takhle jsem se vracel odtamtud. A třeba jsem stál na stupínku ve vlaku. V dešti a ve vichřici. Protože jsem se nedostal do vozu.*“⁷⁶

Konec války a vznik Československé republiky v říjnu 1918 byl v protokolech provázen spíše snahou udržet gymnázium dále od politických vln a zajistit plynulý chod výuky. Na schůzi 18. prosince

⁷⁵ Tamtéž, protokol XIII., ze 7. února 1917.

⁷⁶ Jaromír JECH, *Na vaši radost*, s. 338.

1918 tak ředitel vyzdvihl, že „*duch nynější doby a neustálenost poměrů svádí mládež, že uvolňují se jak její snahy, tak její kázeň. Je tedy třeba tím bedlivějšího vedení ze strany učitelů a zvýšené horlivosti, aby mládež byla zase přivedena k vytrvalé práci, jež jest nyní její povinností vlasteneckou.*“⁷⁷ Na další schůzi konané o tři měsíce později se ukázal další velký problém, totiž že toho roku nastoupivší primáni neznali více jinou než válečnou realitu a neshledávali po prožitých traumatech mnoho důvodů, proč sedět tiše v lavicích a pilně poslouchat tvrdými poměry otupělému vědomí vzdálené povídání pánů profesorů. „*Vyšli již úplně ze školy válečné, která se zabývala věcmi zhusta naprosto neškolními, takže jejich příprava jest chatrná, ale zato roztržitost veliká. Mimo to všichni, právě jako my sami, trpěli chatrnou výživou, která nezůstala bez vlivu na jejich vývoj duševní. Ředitel sám poukazuje na to, že veliký převrat, který jsme v minulých měsících zažili, dlouhé prázdno, jehož se našim žákům dostalo a výjimečné poměry [...] působily zhoubně na mravy, ale zvláště na píli přemnohých žáků. Zvláště pak špatně pochopená svoboda, domnění, že nyní netřeba se učit, a obecná nechuť k práci vedla mnohé žáky k nečinnosti. Nejednomu z nich jeví se vítanějším cílem choditi po schůzích a rokovati o všelikých volbách, než seděti nad knihou. Přese všechnu umírněnost, s kterou si sbor vedl, bylo nutno, aby se žáci přesvědčili, že bez práce nemohou postupovati. Doufejme, že naší trpělivosti a vytrvalé snaze podaří se přivést je opět k pilnému studiu a zdárnějším výsledkům.*“⁷⁸

Horlivý vlastenec Kubín pochopitelně vítal konec Rakousko-Uherské monarchie. Do nouzinské školní kroniky napsal (německy): „*Dne 28. října, když se rakouský stát začal rozpadat ve sté části, byla vyhlášena samostatnost Čech. Tato událost, na níž národ za hranicí čekal 300 let, od 1618, velice toužebně, neboť jej menšina potlačovala, vyvolala v Čechách veliký jásot. Vlny jeho dorážely na samou hranici. V temné době večerní táhl pochodňový průvod s plesnou hudbou až k pruské hranici. Byl to valný nástup mládeže z českých vesnic na oné*

⁷⁷ Archiv hlavního města Prahy, fond Reálné gymnázium Praha II.- Nové město, Truhlářská ulice 22, protokol IX., jednání pedagogického sboru 18. prosince 1918.

⁷⁸ Tamtéž, protokol XIII., z 19. února 1919.

*straně, jenž tak dával najevo svou radost. I nás to stejně uchvacovalo, neboť jsme chápali, že dlouho želaný mír se patrně blíží.*⁷⁹

Podruhé na říjnové dny zavzpomínal Kubín v *Literárních novinách* z 25. října 1958 a nutno dodat, že v trochu jiném duchu: „*Rakousko se vůčihledně kácí do propasti. Už 7. a 14. říjen mu zaklinkal umíráčkem, ale teprve 28. zvoní dokonáno. Už za tebou u nás ani pes neštěkne. [...] Prahou zněl jásavý výkřik – svoboda! Po tři sta letech cizího útlaku jaké to kouzelné slovo! Ulice jsou plny, lidé výskají, křepčí, objímají se, jako opilí. Vida, před chvílí ještě potácivé mátohy a najednou! Prudká radost je silnější nežli hlad. Kde se vzaly, i muziky břeškně hrají, až okna drnčí. Och, miláčkové, kde jste nabrali tolik fuku do svých dechovek? Jednotlivci čistí Prahu od dvojhlavých orlů. Ten, potvora, po staletí si cpal dva chřtány z našeho, jen z našeho! Prásk s ním na dlažbu! Jásavý dav ho rozdupal napadrť.*

Hned počátkem listopadu přijel Masaryk, předurčený president. Na hranice mu jel vstříc Kramář, předseda ministerstva, jež se zatím ustavilo. Přijel kolem jedenácté hodiny na Hlavní nádraží. Uvítání tam bylo jen na vstupenky. Taky my, spisovatelé, co podepsali Květnový manifest z r. 1917, byli jsme pozváni. Masarykovi z očí zíralo vítězné sebevědomí. Oslovil ho nadšeně Jirásek, první z Kvapilova mužného manifestu. Všichni hlavy odkryty, jen Masaryk si ponechal černý měkáček se širokou střešou na hlavě. Na Jiráskův projev slovem neodpověděl, jen vztáhl ruku a řka – Na Hrad, sepsat ústavu – otočil se a hned k samohybce. – Masaryk byl nevalným politikem, řekl jednou A a v zápětí non A. Když přijel, Němcům vzkázal toto: Němci jsou u nás kolonisti. Ale brzy potom povídá: Němcům sluší 3 - 4 ministerská křesla. K jednotlivým stranám měl podobné pokroutky. Klofáče si vážím, protože nevystřkuje své rány na odiv. Švehla? To je politik světového formátu, cizina nám ho závidí. – Sociální demokracie? S dělníkem vždycky, ale s komunistou jen někdy (kdy a v čem, to neřekl). Ze vsí sněmovny proti němu šli mimo

⁷⁹ Nouzín je malá vesnice při hranicích v Kladsku, asi pět kilometrů severně od města Kudowa Zdroj. Zápis do školní kroniky si Kubín přepsal a uložil do osobního archivu. LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, dodatky, kart. 19.

rakouské Němce, kteří si ho nevšimli, jenom komunisti. Dodnes mi v uších zní jejich skando:

*Ne Masaryk, Lenin!*⁸⁰

Odkaz Borovského, duch Masarykův

Necelý měsíc po převratu, 25. listopadu 1918, vyšel výnos československého ministerstva školství a národní osvěty, ve kterém byla účast žáků i pedagogů na náboženských cvičeních prohlášena dobrovolnou. V Rakousku-Uhersku byla sice proklamována zásada školy interkonfesijní, ve skutečnosti byl ale katolicismus náboženstvím privilegovaným, lépe řečeno státním. Tuto spolupráci habsburské vlády a Vatikánu kritizoval i pro Kubína „*nevalný politik*“ Masaryk.⁸¹ Nová republika ponechala učitelstvu a školním úřadům, aby rozhodovaly o výzdobě školních tříd a sdílených prostor náboženskými symboly. Žáci se mohli samostatně rozhodnout o svém vyznání po čtrnáctém roce věku. Jakýkoliv nátlak, rovněž také štvání proti víře a zesměšňování náboženských úkonů, na druhou stranu i kritizování státního a politického života při průběhu náboženského obřadu, to vše bylo přísně zakázáno.

A zde se Kubín dopustil několika po sobě jdoucích klopýtnutí, která dosud bezúhonného profesora reálného gymnázia v Truhlářské ulici v Praze⁸² přivedla až před disciplinární komisi. Ve školním roce 1919 – 1920 měl Kubín podle obvinění vybízet při hodině češtiny žáky VI. třídy, aby vystoupili z římsko-katolické církve a byli bez vyznání.

⁸⁰ Vzpomínku si objednaly Literární noviny dopisem z 3. října 1958, tedy v době, kdy byl Kubín již „osvědčeným“ autorem pro podobná témata. LA PNP Staré Hradky, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2481, sign. 53/66, kart. 7: „Vážený a drahý mistře, za celou redakci Literárních novin Vám tlumočím přání zdraví a pěkné pohody, avšak přicházím také s prosbou: Chtěli bychom, aby se v tom čísle Literárních novin, které vyjde k výročí 28. října, ozvaly hlasy našich nejvýznamnějších spisovatelů. Prosíme Vás proto, abyste nám napsal asi 30 řádků na téma, jak dnes, po čtyřiceti letech, vidíte 28. říjen 1918. Domníváme se, že právě Vy, spisovatel s tak bohatými životními zkušenostmi, řeknete výraznější slovo. Děkujeme Vám za ně a znovu Vám přejeme hodně zdraví. Váš oddaný Zd. Vavřík.“

⁸¹ Vladimír ŠTVERÁK, *Obecná a srovnávací pedagogika*, Praha 1999, s. 90 – 106.

⁸² Druhé c. k. Vyšší gymnasium české v Praze bylo založeno v roce 1874. Od roku 1886 sídlilo ve vlastní budově v ulici Truhlářská. Počátkem školního roku 1910 – 1911 bylo přeměněno na osmileté reálné gymnázium.

Na počátku školního roku 1920 – 1921 prý ve IV. třídě přemlouval studenty, aby se přihlásili k církvi československé. Měl tím porušit § 22 učitelské služební pragmatiky, tj. nařízení o přísné nestrannosti, přičemž v hodinách českého a francouzského jazyka vedl náboženskou agitaci a nezachovával tak učební plán (§ 32). Při následné poradě, konané 29. října 1920, prý nařkl před celým sborem katecheta Františka Trnku, že o něm ví a mohl by vypravovat strašné věci. „Spanilou jízdu“ Kubín zakončil, když obvinil na profesorské poradě v ředitelně 17. listopadu 1920 ředitele gymnázia Františka Vykoukala, že zfalšoval protokol o jednání, úplně a záměrně pozměnil jeho slova a vůbec jej všelijak šikanuje, „*bodá a vydražďuje*.“⁸³ Podle § 27 oběma skutky porušil kolegiálnítu mezi profesory a dále povinnou úctu slušící nadřízenému.

Disciplinární senát při zemské školní radě v Praze zahájil řízení sdělením obvinění Kubínovi dopisem z 24. března 1921. Podle svých poznámek Kubín obdržel zmíněný dopis 31. března odpoledne a začal neprodleně pracovat na své obhajobě. Činil tak velice útočně – již na doručený dopis si připisoval poznámky k jednotlivým bodům. Nejprve že porušení úcty k představenému a nedodržování učebního plánu se musí teprve dokázat, a také že nekolegiálního jednání se jako první dopustil katecheta Trnka vůči Kubínovi, jehož následná reakce souvisela s učením, protože škola musí být světská a svobodná. To prý tvrdil Masaryk na sjezdu učitelů 2. – 4. června 1920. Kubín navíc vyzdvihl, že žaloba byla sestavována podle rakouské učitelské pragmatiky z roku 1917.

Dále se Kubínova obhajoba rozebíhala ve dvou směrech. V širších souvislostech se zaprvé pokusil vysvětlit své jednání ohledně katechety a údajného brojení proti katolické církvi. Zadruhé potom sbíral a sháněl všechny dostupné prameny a materiály proti řediteli Vykoukalovi. V tomto bodě se obzvláště činil. Na gymnáziu v Truhlářské dle Kubína nepanovala dobrá atmosféra, což kladl za vinu řediteli Vykoukalovi. Vykreslil jej jako bezpáteřníka, prospěcháře,

⁸³ Oznámení začátku disciplinárního řízení proti J. Kubínovi, LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, Úřední dekrety z působení profesora na středních školách 1890 – 1930, inv. č. 0093, sign. 55/63, kart. 1.

člověka osobně mstivého a zákeřného. O Vykoukalově charakteru měly svědčit i novinové články, které v krátké době po sobě vyšly a Kubín si je vystřihnuté vložil do desek s nástinem obhajoby:

„Rakušácký ředitel gymnasia a legionář.

Na pražském gymnasiu v Truhlářské ulici je řiditelem pověstný Vykoukal, horlivý stoupenec národní demokracie, který svými čítankami pro střední školy, vydanými na konci války, přispěchal na pomoc rozpadávajícímu se Rakousku. Sám rakouský ministr kultu a vyučování nařídil, na interpelaci Českého klubu, vypustiti z nich článek, v němž ředitel Vykoukal doporučoval vojínům zachrániti raději motorové kolo než raněného kamaráda. V lednu r. 1918 byl bez konkursu jmenován řiditelem a v říjnu téhož roku mu vyslovil profesorský sbor svoji nedůvěru, spolky, v nichž zastával různé funkce, ho odmítly, ale řiditeluje vesele dále. Dodnes nemůže zapomenouti profesorům, kteří nechtěli podporovati jeho rakušácké tendence, jejich chování a zvláště „laskavě“ se chová k těm z nich, kteří podepsali květnové (1917) prohlášení českých spisovatelů [Manifest českých spisovatelů podepsal i Kubín. Autor novinového článku cudně zamlčel, že mezi signatáři Manifestu byl také František Vykoukal – pozn. ZR]. V březnu 1920 byl ustanoven za školníka gymnasia, na němž vévodí řid. Vykoukal, bratr R. Dejmek. Po tři měsíce docházel bratr Dejmek na ústav, aby mohl nastoupiti službu, ale marně. Řiditelem Vykoukalem byl neustále odkazován. Konečně dostal br. Dejmek od úřadů vyzvání, aby ihned nastoupil, jinak že ztrácí na místo nárok. [...] Nastoupil, vysvětliv úřadům jednání řid. Vykoukala a jeho služba se proměnila v pravý očištec. Je šikanován, řid. Vykoukal mu zakázal i přístup na dvůr gymnasia (!), když ho byl před tím připravil o 2.000,- Kč tím, že jej nechtěl nechat nastoupiti. Všimnou si toho případu úřady, zakročí legionářští poslanci?“⁸⁴

V nápadně podobném duchu podalo zprávu o dění na gymnáziu i *Právo lidu* z 10. července 1921:

⁸⁴ Nepodepsáno, *Rakušácký ředitel gymnasia a legionář*, *Socialistický legionář*, 4. července 1921.

„Ředitelská sekatura a legionářský školník.

Na reálném gymnasiu v Truhlářské ulici je ředitelem pověstný Vykoukal, který za doby strašné válečné persekuce nabídl se býti reformátorem českých učebnic a napsal do nich články surově militaristické a rakušácké, takže teprve na zakročení Čes. klubu a z pokynu tehdejšího ministerstva kultu měly být ony články vypuštěny. Za tuto svou činnost ještě před sesutím Rakouska byl jmenován gymnasiálním ředitelem. Když nastal převrat, domnívala se právem veřejnost, že pan Vykoukal velmi skromně bude se chovati a bít v prsa za své »rakušácké dřívější udatenství« a vzorným chováním bude hleděti napraviti pošramocenou reputaci. Ale kde pak! Okřálo mu brzo v republice. Hle, jedna malá ukázka jeho nejnovější činnosti. Dle »Kostnických jisker« ze dne 5. května a dle »Socialistického legionáře« z 4. července 1920 byl na gymnasiu v Truhlářské ulici jmenován v březnu 1920 školníkem legionář Dejmek. Tomuto legionáři bránil ředitel Vykoukal tři měsíce svévolně a nezákonně v nastoupení služby, až školník dostal od zemské školní rady výzvu, aby se vzdal služby, protože místa nenastupuje. Školník odebral se k zemské školní radě a vyličil kladené mu překážky. Teprve pak mohl se ujeti místa. Hle, jeho život v gymnasiu není nyní záviděníhodný. Ředitel chová se k svému podřízenému s ledovou lhostejností, neuděluje mu informace, vyhrožuje při každé příležitosti disciplinárním vyšetřováním a viditelně nadržuje svému oblíbenci, druhému školníkovi. Dejmekovi způsobil škody 2.000,- Kč tím, že tento v předeepsaný čas nenastoupil služby. – Je zajímavé, že není to legionář Dejmek, který uchýlil se se stížností do veřejného tisku, ale že to jsou sami profesori gymnasia, kteří nemohou se dále dívati na sekaturu páně ředitelovu, která nemá žádných mezí. [...] Ptáme se udiveně, jsou-li takové věci možné? Člověk, který za Rakouska psal c. k. bídácké články, aby morálně i mravně ničil legionářského

*školníka, který bojoval za vlast! Jsou známy tyto věci zemské školní radě a co hodlá podniknout k ochraně školníka Dejmka?*⁸⁵

Aby byla nactiutrhačská kampaň úplná, zapojila se do tažení proti řediteli i múza poesie. V Čase si zaveršoval anonym pod přízviskem Lepidus:

„I v našich řadách byli jednotlivci slabého ducha, chybuující, kteří byli nedostatečně poučeni o pravém stavu věcí; české smýšlení jejich však nesmí býti bráno v pochybnost. Ref. řed. J.Š.

Patrioti

*Patrioti byli charaktery celé
za války i před ní, c.k. ředitelé.
Jednotlivci ovšem – muselo se říci –
byli duchem slabí, byli chybuující.
Jednotlivci ovšem v té krvavé době
konjunkturu vhodnou utvořili sobě.
Refent to uměl vyložit krátce:
“Neměli ti slabí řádné informace.”
Informace řádné, kam se štěstí schýlí,
byli by se podle toho předem zařídili.
Nesmí tedy, jak je v referátě psáno,
češství jejich v pochybnost být bráno.
Synu můj, hleď z toho dobrou radu bráti,
informuj se lépe, nežli byrokrati.
Informuj se, abys, hodina když bije,
neukázal hloupě svoje sympatie.
Informuj se pravím, pro případy všecky,
roli svou bys mohl dohrát vlastenecky.
Neboť kdyby oni informace měli,
na rakouskou kartu vše by nesázeli.
Kdyby oni byli poučeni řádně,*

⁸⁵ Nepodepsáno, Ředitelská sekatura a legionářský školník, Právo lidu, 10. července 1921.

*nebylo by větších patriotů nad ně.*⁸⁶

Další „Lepidův“ útok se odehrál rovněž v časopise *Čas*. Tentokrát však za pomoci úryvků z článku v *Právu lidu* a jedné nedokončené věty z úvodu programu gymnázia v Truhlářské ulici z roku 1919 („Konečně můžeme sejmut z tváře masku pokrytství...“) odkazoval jmenovitě na ředitele Vykoukala:

„Maska

*Byl kdys jeden člověk chladně pánovitý,
pod maskou prý skrýval svoje lidské city.
Dostal on svůj úřad od císaře pána –
tyránek je vždycky horší nad tyrana.
Nebyla ta maska jeho ledajaká,
bylať to maska c. k. rakušáka.
Kdo tu masku nosil – nadivno to říci –
mohl šlapat lidskost s neviňátka lící.
Bližní své kdo týral, ztrpčoval jim žití,
maskou touto hleděl všechno omluviti.
Každý tyran mohl v stínu masky bájně
zotročovat slabé, lámat nepoddajné.
Kdo tu masku nosil, moh' též bez okolků
býti činným členem vlasteneckých spolků.
Tak ta maska mnohým přiléhala cele,
jako by jim byla přirostla kdys v čele.
Zatím co se v krvi brodil démon války,
svobody již zvěsti hlásily se z dálky.
A pak přišlo jitro s velebou a slávou,
svobody zář vzplála jasně nad Vltavou.
Lidé zapomněli na minulé žaly,
se slzami v očích bratřimi se zvali.
Ó, té chvíle svaté, chvíle nad vše skvělé! –
hlásili se k slovu masek nositelé.*

⁸⁶ LEPIDUS (pseud.), *Patrioti*, Čas 31, č. 130.

*Jásali, když národ plesal pod oblohou,
konečně že c. k. masky sejmut mohou.
A když jástot lidu dozněl nad krajinou,
připjali si rychle masku zase jinou.
Samozřejmě je to maska vlastenecká,
tou se zatušuje minulost jich všecka.
Ano, vlastenecká maska teď je skrývá,
tou se dalo leccos získat od jakživa.
Z vlastenecké však masky supí oči hledí,
neboť tato maska, ta jim špatně sedí.“⁸⁷*

Souvislost obou článků a návaznost citovaných básní od jednoho autora je zřejmá. Stejná stavba, podobné informace podané shodným stylem, poučení o finanční újmě, identické závěry i s oním zlověstným, denunciačním dodatkem „*Všimnou si toho případu úřady...*“ odkazují na téhož pisatele, více než dobře informovaného o dění v ústavu. S otázkou *Cui prodest*, s odkazem na drobné detaily ve výrazivu (*nadivno, veleba*) a s možností srovnání s některými dalšími, podobně laděnými „příspěvky“ pozdějšího data, u nichž je autorství nesporné, vede nás k nutnosti vzít v potaz domněnku, že za předloženými básničkami a články stojí Josef Kubín. Žádný z dalších článků, vesměs již podepsaných, dost odlišných a bez osobních invektiv, které si Kubín vystřihával a schraňoval i po ukončení kárného řízení, nebyl konkrétně zaměřený na tento případ. Jejich obsahem byly spíše obecné formulace o školství jako takovém, o jeho náplni a směřování.⁸⁸

⁸⁷ LEPIDUS (pseud.), *Maska*, Čas 31, č. 186.

⁸⁸ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, Úřední dekrety z působení profesora na středních školách 1890 – 1930, Spor s ředitelem Fr. Vykoukalem r. 1921, inv. č. 222 - 230, sign. 55/63, kart. 1, obsahuje např. články: František MAREŠ, *Škola nesmí býti zbyrokratizovaná*, Právo lidu, 9. května 1924, s. 8; Nezjištěný, *Národní listy* 19. června 1924 referovaly o Masarykově návštěvě na Moravě a Kubín si podtrhl: „*Na proslov insp. Šoupala odpověděl pan president: „Pane inspektore, souhlasím s vaším programem školním, neboť jest to program našeho Komenského, jemuž škola byla dílem lidskosti. Vy, učitelé osvobozené vlasti, teď máte vlekou odpovědnost před národem a člověčenstvem. právě ve škole jste teď svobodní a svobodná škola musí nám vychovávatí charaktery, které si dovedou demokratické svobody vážit a ji hájit.*“; Nezjištěný, *Ještě k strachu o naše Slovanství*, *Národní listy* 23. listopadu 1923; V dalším výstřižku se autor dr. Karel

František Vykoukal nenechal útoky na svou osobu bez odezvy. Dobrav se podobných závěrů jako my, reagoval na uvedené články v mimořádné schůzi profesorského sboru 6. října 1921. Přestože se jednalo o neomalené výpady, nebyl Vykoukal nijak adresný a hrubý, postěžoval si jen na smutnou skutečnost, že se v profesorském sboru našli pánové, kteří lživě a neprávem ostouzeli svého ředitele a vynášeli důvěrnosti z interních porad na veřejnost. Kubín tato stanoviska okamžitě označil za nepřijatelná s tím, že se o nich musí jednat v následné řádné schůzi. Kolegium se shodlo na pozdějším projednání a dále se věci nezaobíralo. V zápise z jednání se nic neobjevilo. I tento fakt však Kubína rozčertil a na řádnou schůzi pedagogického sboru 19. října 1921 dorazil s písemným prohlášením.⁸⁹ Opětovně kritizoval ředitele, vyčetl mu, že záměrně zabránil zapsání připomínek do protokolu a za vzniklou situaci si vlastně může sám: *„Stanovisko k oběma tehdy uvedeným výroky ředitelovým, vyjádřeno jsou ve všeobecné zásadě (v podstatě dle slov apoštola Pavla) jest takové: Plňte úřad v lásce a dobrotě, a ne ve zlosti a pýše. K čemuž dodáváme: I nebudete pak muset obracet šíp na nějaké imaginární profesory, nebo lichým směrem adresovati připomínky, jak jest dbáti dobré pověsti ústavu.“* Kubínovo prohlášení podepsali kolegové František Doucha a Vladimír Groh. Ve vypjaté atmosféře se ředitel ohradil, pochopil totiž Kubínovy připomínky na předešlé schůzi jako podnět k následující poradě, kde budou cele a řádně zapsány, a zaznamenávat je přímo považoval za zbytečné. Na následný ředitelův dotaz se souhlasně s ním vyslovila i většina sboru (14 z 18 přítomných).

Hikl se distancoval od napadení, totiž že byl *„posledním a ochotným pomahačem rakouským v kastrování v žákovských knihovnách středních škol.“* Útok byl anonymní; *Reakce ve školství*, Právo lidu z 11. května 1922, s. 1: Článek je kritikou Šustova ministerského vedení, vlivu bývalých rakouských úředníků a církevních kruhů. Končí slovy: *“Rakouský režim, jenž zaháněl učitelstvo dětí utlačených rodin dělnických v protidělnickou náruč konzervativních kruhů a jenž byl nakrátko po říjnovém převratě přerušen školskou a učitelskou svobodou, nahrazuje teď dusná školská reakce Šustova ministerstva, zle opět porušující sebevědomí učitelů škol dělnických dětí.“* Složka obsahuje řadu dalších výstřížků od zpráv o cenzuře až po kritiku klerikální agitace pro posledního císaře Karla v Maďarsku.

⁸⁹ Archiv hlavního města Prahy, fond Reálné gymnázium Praha II.- Nové město, Truhlářská ulice 22, protokol VI., jednání pedagogického sboru 19. října 1921.

„Musím konstatovati,“ pokračoval ředitel, „že jsem nikoho nejmenoval. Měl-li jsem právo, či ne, říci, že mne někteří členové sboru ostouzejí, raďte sami posouditi: (Ředitel čte články uveřejněné v Kostnických jiskrách a Právu lidu). Články tyto mohl psáti jedině člen sboru, jenž byl přítomen konferenčnímu jednání.“ Ředitel dále přečetl dodatek k dopisu, který mu Kubín zaslal 3. června 1921: „K tomu dovoluji si vás zatím soukromě [podtrženo v protokole – pozn. ZR] ptáti: Poněvadž jste si jistě vědom, že svým přístupem, jak jste řešil drobný náš spor s katechetou Trnkou, a jak jste se v něm atd. zachoval, zavinil jste mou krizi nervovou – jste či budete ochoten mně hraditi mé ztráty? Budu Vám povděčen za laskavou a upřímnou odpověď. Kbn“

„A odpověděli jste?“ vykřikl Kubín.

„Nikoliv, neboť neodpověděti bývá nejzřetelnější odpověď.“

Po pochopitelné odmlce se debata přesunula k tématu vyslovení nedůvěry. František Doucha se ředitele zeptal, jak je možné, že na podzim 1919 odmítl roli slavnostního řečníka na oslavách narozenin prezidenta Masaryka se slovy *„Mně byla vyslovena nedůvěra“* a v replice pro Kostnické jiskry napsal *„Sboru není ničeho známo, že by mi sbor vyslovil nedůvěru.“*

„Je rozdíl, řeknu-li »mně byla vyslovena nedůvěra« nebo »nemám důvěry.« Konečně věc týkala se sporů mimo ústav. V novinách stojí, že mi byla vyslovena nedůvěra v říjnu 1918 a o této volbě jednalo se v březnu 1919,“ odpověděl ředitel. Připomněl další důvod, pro nějž odmítl pronést oslavnou řeč. Ještě jako správce ústavu musel mít řeč o Františku Josefovi I. a tak nechtěl, aby se zdálo, že náhle mluví *„jiným tónem.“* Poukazy na prorakouský článek v čítance (nebyl autorem celé čítanky, jak se psalo v novinách) odmítl jako téma už mnohokrát probrané. *„V těch dobách bylo přímo nařizováno, co tam má a co nemá přijít. Článek, o nějž se jedná, byl vybrán ze schválené knihy doporučené profesorem Grohem.“* Projednávání návrhu o zřízení komise revidující obvinění z rakušáctví nikam nevedlo. K novinovým článkům se vrátil katecheta František Trnka:

„Mne se týká v těch člancích, kde se praví, že ředitel mi dělal zed'. [Podtrženo v protokolu] Slova tvořiti, dělati zed', četl jsem vždycky ve spojení s krádeží, podvodem, nepoctivostí. Ottův slovník praví, že je to řeč zlodějská. Tak psáti o řediteli a katechetovi jest neslušné, sprosté, nekolegiální. Slova ta jsou nepravdivá, neboť [jsem jako] katecheta hájil jen to, co souhlasí s ministerským nařízením. Pisatel sám, kdyby tázán byl, musil by dosvědčiti, že katecheta nic nečestného ani nepoctivého nepodnikal, ani ředitel nehájil a přece chce vzbuditi dojem ve veřejnosti, že se tu něco podobného dělo, proto lhal, užil zbraně, za kterou se každý slušný člověk stydí. Takový nemá práva dělati mravokárce; měl by zalésti a přemýšleti o slovech: Medice, cura te ipsum.“

„O vyslovení nedůvěry neví z celého sboru nikdo.“ Vrátil se k původnímu problému profesor František Hrubý. *„Faktem je a zůstává, že nedůvěra panu řediteli námi nikdy vyslovena nebyla. Prohlášení spisovatelů podepsal pan ředitel, jakmile k nám bylo přineseno, hned mezi prvními, čehož jsem sám byl svědkem.“* Ředitele se taktéž zastal profesor Antonín Kořínek. Připomněl Vykoukalovy šedesáté narozeniny v prosinci 1917, kdy mu celý učitelský sbor blahopřál a věnoval pamětní diplom. Jeho předání vyžádal si osobně *„kolega Langaš, jenž jistě nebyl rakušákem. Na našem ústavě nic rakušáckého se nedělo, ani daleko ne to, co bylo téměř nařizováno loyálního, a nejméně již byl rakušákem ředitel Vykoukal.“* Po této výměně názorů ředitel nechal hlasovat o otázce, zda byl oprávněn tvrdit, že jsou ve sboru učitelé, kteří ostouzejí svého ředitele. Z přítomných osmnácti členů jich patnáct souhlasilo, proti byli Kubín, Doucha a Groh.

„Měli jsme tu pokoj stále, až jste přišli vy, kteří tu svornost rušíte,“ interpretoval výsledek hlasování katecheta Trnka.

„Takovou svornost nazývá pan prezident Masaryk svornostenská kaše! Jde o zjištění pravdy a ne neupřímné zastírání pravdy u učitelů, jimž pravda a čestnost má býti nejvyšším ideálem,“ odrážel nařčení profesor Doucha. Kubín zdůraznil, že vyučoval na pěti školách, ale nikde se nesetkal s tak neklidným životem jako na

gymnáziu v Truhlářské. *„Pokud se mne týče, ozval jsem [se] vždy jen proti příkoří a neklidu, který ničí zdraví a ruší práci. Výtku, jako bych sem nějaký neklid vnesl já, odmítám za sebe i za kolegy stejně smýšlející.“* Jisté rozpaky projevil Vladimír Groh. Neznal prý obsah článků v *Kostnických jiskrách* a *Právu lidu* a neměl také tušení o tónu, jakým byly napsány. Na stranu druhou se ale neprokázalo, že jejich autor je členem učitelského sboru a na jeho adresu tedy není možno činit výtky. V tomto bodě schůze skončila a protokol byl řádně podepsán.

S odkazy na shromážděné články si Kubín do zvláštního sešitu o více než sedmdesáti listech s množstvím volně vložených papírů s okamžitými nápady připravil svou obhajovací řeč.⁹⁰ Začal svou verzi vzniku celého problému:

„Slavný senáte, svou obhajobu začnu od bodu 2 žaloby, jak se totiž vývoj věci udál.- Loni, 1. října [1920] před devátou hodinou ve sborovně asi před pěti kolegy, vstoupiv do sborovny oslovil mě velice bryskně katecheta Trnka: Pane profesore Kubíne, žáci si mně stěžují, že agitujete pro československou církev – k tomu mi vytýkal, že prý se nedržím svého předmětu, že mluvím, co tam nepatří, a že podá o tom stížnost profesorskému sboru.“

Výpad tento, ničím neodůvodněný a od kolegy neoprávněný, který i jiní kolegové nazvali velice neslušným, mě z míry překvapil, řekl jsem na místě, že nemá práva mně nic vytýkati, že přestřelil a měl se se mnou osobně domluvit. Tento poslední důvod sám uznal, když jsme se 22. prosince [1920] spolu smířili.“

Vzápětí po jeho hodině přišel jsem o deváté do téže třídy 4. B a ptal jsem se žáků, co si panu katechetovi na mě stěžovali, že prý agituju pro československou církev. Vstal žák Manžel a povídá: Pane profesore, nic takového se nestalo. Pan katecheta se zlobil, že jsme se před hodinou nemodlili a řekl: To jistě mezi vámi někdo agituje, abyste nechodili do kostela. Přitom hlásila se mi řada žáků, vyvolal jsem Paprsteina, a ten mi s bolestným steskem sděloval, že mu

⁹⁰ Celý sešit je uložen v LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, Úřední příписy a výpovědi, spor s ředitelem Fr. Vykoukalem, nástin obhajoby, inv. č. 022, sign. 53/1966, kart. 1.

katecheta kazí známku, i když lekci dobře umí, nedovede-li náhle nějakou modlitbičku. Hned totéž potvrzovala žáků řada, např. Vavroušek, jemuž se to stalo dvakrát, ale zarazil jsem je a začal vyučovati. [...]

Dne 19. října [1920] byla první obdobná porada. Na jejím konci jsem se přihlásil k slovu a se zmínil o urážce, kterou mi katecheta 1. října učinil, a ptal jsem se ho, zda míní mně dáti satisfakci. Katecheta opakoval, že si mu žáci stěžovali na mou agitaci pro československou církev a dodal rozhodně, že mi žádnou satisfakci nedá. Při debatě s obojí naší strany vedené věc tato mě nemálo popudila, zvláště od něho jako od kněze slyšeti, že mně za urážku odepřel dáti sebemenší satisfakci, i řekl jsem (maje na mysli stížnost žáků pro kažení známek) »Slyšel jsem o vás hrozné věci.« Chtěl zvěděti co, ale odepřel jsem to ve sboru sděliti se slovy: »To si nechám na jinou příležitost.« (Myslel jsem, kdyby snad došlo k vyšetřování.) [...]

Zatím mě 22. prosince vskutku kolega Trnka žaloval, ale již pro jiný výrok, jak byl totiž diktován ředitelem Vykoukalem, a zapsán v poradním protokolu z 29. října, ne že jsem slyšel o vás hrozné věci, ale že bych mohl o vás hrozné věci vypravovati [zdůraznil J. Š. Kubín]. O tom promluví v oddíle o zplichtění protokolu. Poněvadž spor tento byl hned při jednání mnohonásobně komplikován sporem s ředitelem Vykoukalem, a moje zdraví ze všeho toho utrpělo vážnou poruchu tím, že jsem byl kol vánoc stížen nervovou krisí, nemohl jsem se žalobou katechetovou obírat, a téhož dne 22. prosince, aby nedošlo vskutku k soudu, jsem u dr. Líbala tento druhý výrok, patrně ne můj, odvolal a s kolegou Trnkou se smířil. On mě také požádal za prominutí, čím se koliv mě dotkl. Tím byl vlastně náš spor uklizen a slíbili jsme si obnovené přátelství.

Poněvadž však žaloba, bez ohledu na toto vše, viní mě ještě dále z porušení kollegiality k Trnkovi, musím věc tuto postavit do světla ostřejšího. Profesor Trnka mě urazil před kolegy citovaným výrokem tím, že beze všeho práva mě vytýká, co smím či nesmím ve své hodině mluvit, i pohrozil i udáním celé věci sboru. [...] Ač jsem

stížnost na to zápisem v protokolu podal k úřadům školním, mně dodnes nedostalo se cestou úřední nejmenšího zadostiučinění. Zato jsem žalován pro vyprovokovaný výrok o Trnkovi, ač tento výrok v sobě nic urážlivého nechová. [...] I ptám se: Kdo porušil tu kolegialitu, já, či Trnka? Komu se mělo dostat satisfakce? [...]

Přicházím k žalobě ředitele Vykoukala. Žaloba tato připadá mi ještě odvážnější, nežli předešlá. Viní mě z dvou výroků mých: že ředitel Vykoukal zfalšoval protokol z 29. října, a že mě šikanuje, dráždí, bodá a píchá. Po všech činech nelásky, po činech, které valně ztěžovali mou chorobu, zákeřnou neurastenii, o jejíž existenci ředitel Vykoukal drahnou dobu dobře věděl, dává mi tento jeho krok vlastně vítanou příležitost spíš k obžalobě jeho než k mé obraně.“

Ona Neurasthenie nebyla v době sporu už chápána jako konkrétní choroba. Byla spíše souborným názvem pro rozličné nervové potíže drobnějšího charakteru, nikoliv ovšem tak výrazné, aby byly samostatně, konkrétně zařazeny. Ottův slovník v příslušném heslu poznamenává, že „v některých případech nejde vlastně ani o projev neurosy, nýbrž o rozmanité potíže tělesné, jež jsou následkem nervového vyčerpání z nesprávné životosprávy, chronických intoxikací (alkohol, nikotin), z přílišné námahy a podobně [...], jejichž hlavním rysem je jednak nadměrná dráždivost, jednak rychlá únavnost. [...] Neurasthenik musí především nahlédnouti, z jakých pramenů jeho obtíže přišťí, musí se vyhýbati škodlivinám, kterými se vznětlivé jeho nervstvo jitří a vyčerpává. Sezná, že nesmí si dopřávat plného poháru požitkův a radovánek, jimž jenom statnější konstituce může se oddati bez pohromy.“ Z oficiálních dokumentů i z lékařských vysvědčení, které se zachovaly v Literárním archivu PNP Kubínova neurasthenie vzápětí zmizela a nevrátila se ani při Kubínově životním stylu, jemuž jenom statnější konstituce může se bez pohrom oddati. Že byl Kubín náruživým kuřákem jsem se zmínil již dříve, ale kupříkladu za II. světové války, když byl tabáku všeobecný nedostatek, experimentoval Kubín dokonce s rajčatovými natěmi, jen aby bylo co do Bafky – nikoliv Lulky, přece tím bafáme, ne luláme. Jindy ve vyjadřování velice decentní Kubínova manželka Augusta, pravda, po

dalším ze série Kubínových extempore, psala v dopise z 24. března 1948 své sestře: „Uvidím s jakou přijede [z Dobříšského zámku], už zbývá jen pár dní do neděle. Ten se tam nažral – a napil – vína – piva – vše mu jde k duhu, a lidé mu pochlebují, že je jak šedesátiletý.“⁹¹ Ve vyšším věku Kubína ještě trápila bolest kloubů na rukách. Nepoužíval proto pero ani psací stroj – psal tužkou nebo pastelkou a vše, od korespondence, přes komunikaci s úřady, až po povídky, za něj přepisovala paní Augusta nebo syn Milan.

Ve výčitkách vůči Vykoukalovi Kubín pokračoval s neztenčenou bojovností: „*Mé úřední soužití s ředitelem Vykoukalem vykazuje celý řetěz nelásky, nešetrnosti, kterou mě bez milosrdenství stíhal. [...] Setkal jsem se tu (v gymnasiu v Truhlářské ulici) s mnohými kollegy stejných snah literárních, kulturních a navázal jsem s nimi hned své přátelství. Byli to dr. Jiří Guth,⁹² Hýsek,⁹³ Kádner,⁹⁴ později*

⁹¹ Ve skutečnosti bylo Kubínovi v té době 84 let. LA PNP Staré Hradý, fond J. Š. Kubín, korespondence cizí, inv. č. 0005, sign. 1/39/2005, kart. 8.

⁹² Jiří Stanislav GUTH-JARKOVSKÝ (*23. 1. 1861 - †8. 1. 1943), značné popularity nabyl již před I. světovou válkou vydáním řady knih o společenské výchově, v kteréžto činnosti pokračoval i po válce. Po převratu se stal obřadníkem na Hradě, kde za nemalých obtíží vytvořil republikánský ceremoniál a navrhl statut československého řádu Bílého Lva, jehož byl tajemníkem až do odchodu do výslužby roku 1925. Nadšený propagátor sportu byl mezi lety 1919 – 1923 generálním tajemníkem MOV a spoluautorem mezinárodní olympijské charty. Původním povoláním byl středoškolským profesorem češtiny, francouzštiny a tělesné výchovy. Na gymnáziu v Truhlářské ulici působil od roku 1896.

⁹³ Miroslav HÝSEK (*15. 1. 1885 - †10. 2. 1957), literární kritik a historik, vydavatel. Gymnázium navštěvoval v Brně, univerzitní studia absolvoval v Praze, v Berlíně a ve Vídni. Jeden z nejvýznamnějších žáků Jaroslava Vlčka od 1912 docentem FF UK, řádným profesorem dějin české literatury od roku 1927. Hlavními okruhy jeho vědecké práce jsou dějiny české literatury na Moravě, literární vývoj od Národního obrození po nejnovější dobu a srovnávací dějiny literatury. Důkladné a všestranné jsou jeho pramenné studie.

⁹⁴ Otakar KÁDNER (*11. 5. 1870 - †6. 5. 1936), filozof a pedagog, absolvent klasické filologie a filosofie. Na gymnázium v Truhlářské ulici nastoupil v roce 1907. Od roku 1919 byl řádným profesorem pedagogiky, od roku 1922 pak přednostou Československého pedagogického ústavu Komenského, jehož úkolem bylo vědecky připravovat předlohy ke školským reformám a udržovat si přehled o organizaci a aktuálních proudech ve školství u nás i v cizině. Československá obec učitelská otevřela v roce 1929 dvouletou soukromou pedagogickou fakultu a Kádner byl zvolen jejím prvním děkanem. Po její změně na soukromou pedagogickou akademii v roce 1932 byl jejím prvním ředitelem. Kádnerova publikační činnost byla zásadní: vedle četných článků a studií to byla tři pedagogická díla, předně několikasvazkové *Dějiny pedagogiky, Základy obecné pedagogiky a Vývoj a dnešní soustava školství*. Podle vlastní předmluvy chtěl Kádner poskytnout české literatuře na dané téma dosud chudé, zevrubný popis tak důležitého vědního oboru, jakým je pedagogika, jež podle Kádnera rozhodně není pouhou aplikovanou psychologíí, ale svébytnou vědeckou disciplínou.

Chudoba,⁹⁵ Jiráni,⁹⁶ Svoboda,⁹⁷ nejnověji Doucha a Groh.⁹⁸ Zejména s Gutem pojí mne dodnes upřímné kamarádství. [...] Po nenápadném upozornění na důvěrnou známost s osobou blízkou Hradu se Kubín vrátil k řediteli, jehož hlavní vlastností mělo být hrdopyšství, přecházející až v jakýsi druh imperialismu. Tato Vykoukalova vlastnost měla být hlavní překážkou v přátelství, které se Kubín od nástupu na gymnázium pokoušel navázat. Františku Vykoukalovi dokonce dedikoval knihu, kterou právě dokončil.⁹⁹ Vykoukalova reakce však byla odměřená, nabízené přátelství nepřijal. Namísto toho Kubína kritizoval před třídou, mezi profesory vnášel rozbroje a vády. *„Trápí stejně sveřepě i kolegy Douchu, Chudobu. Je škodolibý, trápí školníka, bývalého legionáře Dejmka. Stěžují si na něj i rodičové. [...]*

Pan Vykoukal jistě nečetl dva z projevů presidenta Masaryka na všeučitelském sjezdu v Praze (2. - 4. července 1920), v nichž nám ohlásil nejdalekosáhlejší svobodu i v nejnižší škole po pádu absolutismu habsbursko-církevního, jinak by se neodvážil hájiti nebo utvrzovati nějaký svůj absolutismus školský, který chce dělati z profesora šablonu. Takové úsilí je v naprostém odporu s demokratickým, republikánským duchem naší školy, který jsme si bohdá vybojovali, a kterého budeme i nadále úsilně hájiti. [...]

⁹⁵ František CHUDOBA (*4. 6. 1878 - †7. 1. 1941), filolog, literární historik, překladatel, anglista. Od roku 1912 docentem anglického jazyka na Karlově universitě, roku 1921 jmenován profesorem Masarykovy university v Brně. Jeho literárně vědecké práce zaměřující se hlavně na období romantismu a éru vlády královny Viktorie zbudily výraznými životopisnými kresbami a podrobným popisem kulturně historických souvislostí. Na gymnáziu v truhlářské vyučoval v letech 1912 – 1913.

⁹⁶ Otakar JIRÁNI (*10. 1. 1879 - †24. 1. 1934) klasický filolog, od roku 1920 řádný profesor Karlovy university. Středem jeho badatelského zájmu byla antická mytologie, literární dějiny a latinská mluvnice. Byl autorem řady sborníkových studií i monografií, jeho překlady hodnotila soudobá kritika jako filologicky přesné a umělecky vyzrálé. V Truhlářské vyučoval od roku 1906.

⁹⁷ Karel SVOBODA (*17. 7. 1888 - †30. 10. 1960), klasický filolog, profesorem na pražských středních školách mezi lety 1912 – 1919. Následně habilitoval na Karlově universitě, roku 1920 na Masarykově. Profesorem od 1927 (MU), respektive 1935 (KU). Jeho první práce vycházely ze srovnávacích dějin literatury, teatrologie a pedagogiky, sepsal i několik drobnějších medailonků o česko-německých básnících. Hlavní zálibou mu byly dějiny antické estetiky.

⁹⁸ Vladimír GROH (*26. 1. 1895 - †30. 9. 1941), historik, profesor starověkých dějin na brněnské universitě. Studoval v Římě, v roce 1921 se stal docentem řeckých a římských dějin na Karlově universitě. Redigoval časopis *Věda a život*. V době nacistické okupace organizoval v rámci odbojové skupiny Obrana národa odpor proti německé moci. Na jaře 1941 byl zatčen Gestapem a na podzim téhož roku popraven.

⁹⁹ Josef KUBÍN, *Lidomluva Čechů kladských*, Praha 1913.

Protokol, o němž jde, zapisoval profesor Koudelka. Ptal jsem se ho, proč to nezapsal správně? Odvětil mně památnými slovy, pokrčiv přitom rameny: Já jsem bezmocný, to diktoval ředitel.“ Kubín rovněž podrobně popsal řadu osobních výpadů a urážek učiněných mezi čtyřma očima. Kupříkladu v listopadu 1916 Kubín onemocněl „španělskou chřipkou“ a když se vrátil po devíti dnech z nemocenské dovolené měl ho ředitel přivítat slovy: „Vono to nerado dělá, já jsem taky musel za vás suplovat!“ Kubín také neopomněl upozornit v další z narážek na své nestorství v profesorském sboru, že „ač působím na třicet let v našem školství, ač na mnohých ústavech jsem získal bohatý rejstřík zkušeností, pomalu jsem poznal, že ředitel Vykoukal všechny mé návrhy odmítá.“ Dále zdůraznil, že vydal sérii učebnic francouzštiny pro střední školy, ale na gymnáziu, kde už deset let působí, stále nebyly zavedeny, což je v republice ojedinělý případ, pro poměr ředitele Vykoukala ke Kubínovi však příznačný. Závěr pro porotu měl být jasný: „Račte proto uvážiti tento můj výrok [o šikanování ze strany ředitele] v souvislosti se všemi těmi činy nelásky a stranictví, jež mi bylo tak dlouho snášeti, a jimiž jsem byl tak dlouho pobuřován a drážděn. Ba, zdá se mi, jako bych byl uváděn schválně v pokušení, abych opravdu takový nějaký unáhlený výrok pronesl, zejména když se při tom uváží můj povážlivý zdravotní stav, moje nespavost, o němž ředitel Vykoukal dobře věděl.“

Pokud šlo o ovlivňování žáků a agitaci, snažil se Kubín prý jen v reakci na dotazy od žáků osvětlit situaci. Zde se Kubín velmi pateticky utíkal ke svobodnému duchu nového českého školství, které se oproti starorakouskému nátlaku mělo zásadně odlišovat duchem české reformace, duchem Husovým, Komenského, odkazem Havlíčkovým a učením Tomáše G. Masaryka. „*I ptám se: Mohu býti jako učitel kaceřován proto, že dle povinnosti národní stavím se na stanovisko této reformace? Či má ona býti příkazem jen pro vnější život a né také pro školu? Již jsem řekl, že škola je reflexem života a jeho snah, že to tedy není jen nějaká struktura papírová! Proto jsem měl také proč ukázati žákům na hodnotu a cenu českobratrské církve. Vždyť nedávno jsme byli svědky, jak ideje bratrství svedly*

k pražskému kongresu propagátory všeho světa – a ideje ty jsou původu našeho, českého, jsou naší dějinnou chloubou. A Masaryk, pozdravuje kongres ten, vyjádřil se = ve jménu ideálu bratrství vedli jsme i s úspěchem boj za znovudobytí státní samostatnosti. = To jest tedy, pánové, můj poměr k reformaci a k bratrství, kterému jsem se naučil, který je povinností českou, a který také ve svobodné škole naší jako svobodný učitel chci mládeži vštěpovati.“ Na frontě ideové nenechal Kubín na Vykoukalovi nit suchou, když na příkladě několika údajných výroků páně ředitelových dokazoval, že porovnají-li se „projevy Masarykovy s míněním ředitele Vykoukala, tam přiznání nejdalekosáhlejší svobody, a zde úzkoprsá její negace.“

A jako pokaždé, i nyní zakončil Kubín tento bod vzletným prohlášením, z něhož se zdvíhal nabroušený osten: „Věru pánové, kdybych chtěl agitovat, měl bych k tomu jinou volnost a jiné právo. Mohl bych sezvati studenty na veřejné místo, a tam ohnivou řečí je k přestupu přiměti. Ale my, čeští bratři, neagitujeme pro svou církev. My hlásáním čistého, nezkřiveného učení Kristova pracujeme, a kdo k nám přijde dobrovolně, toho vítáme jako bratra. Zatím však jinde (např. septima jičínské reálky) přestupovaly celé třídy i se svými profesory, a nikoho nenapadlo je nijak stihati. Je to prosté, zákonné jejich právo. Mohu k tomu pak dodat, že namnoze katecheti a církevní úřady jsou sami nejčastější příčinou výstupu pro různé svoje vlastnosti.“

K obvinění z porušení učebního řádu úzce souviselo s předešlým bodem a Kubín se k němu vyslovil už jen velmi stručně, totiž že „mají-li žáci právo k výstupu, má tedy i profesor právo jim to sdělit, vyplývá-li právo to z školské svobody, která autoritami nám byla hlášena, nemohl jsem se pak projevem porušení učebního řádu dopustiti. Můj projev byl zcela ve shodě s posláním svobodné školy. [...] Na osvěženou žákům konám podle vyučování pětiminutové chvilky školské. Stejně oasy humoristické vpletu v učební hodinu, pokud k tomu hová nálada. Podá-li mi žák přípravu špinavou, ve špinavých rukou, udělám mu kázáníčko o významu a potřebě čistoty.

Je-li nechápavý, říkáme zbedněný, pátrám po příčině. Jak dlouho se doma učí, sedí? – Řekne – Stále – Následuje kázáníčko o nutnosti dvouhodinové procházky nebo proběhu ve volné přírodě, o významu turistiky atd. Všecky tyto projevy s učivem také nesouvisí, porušují učebný řád, a kdo by medle chtěl učitele pro ně kárati? I paedagogiky je přikazují!“

Bez dalšího označil Kubín tento bod jakož i celou žalobu za vrtkavou a poprosil, aby byl obvinění zproštěn. Disciplinární komisi Kubín ještě předložil dopis, o kterém se jednalo na schůzi 10. října 1921, odsouhlasený a podepsaný kolegy Františkem Douchou a Vladimírem Grohem, kde znovu, byť poněkud uhlazenější formou, vytkl nedostatky ve vedení ústavu a žádal pro gymnázium ředitele, který *„má být na všechny strany ve sboru bezpodmínečně rovný, má dbáti pěstění přátelství a kollegiality, jak to přikazují normy i prostá morální povinnost; jakmile se uchýlí zjevnými činy, či třeba jen v srdci k stranictví, není divu, že z toho vyrostou poměry nezdravé, které by duše ušlechtilá sotva mohla omluviti – čili: pěstujte nepokryté přátelství, neb aspoň soulad v kulturních kruzích obvyklý, a vzejde z toho radostný styk a milé soužití, a také taková práce. Podle dobrého pána dobrá jízda bývá. Neděje-li se tak, je opak všeho sto, rušiti vnitřní klid, tolik nezbytný pro zdraví a práci! I byli bychom nuceni dovolávati se pro něj ochrany vyšších úřadů školních.“*¹⁰⁰

Rakušácký ředitel

Kdo vlastně byl muž, kterému Kubín nejprve nabízel na základě společného zájmu o folkloristiku přátelství a dedikoval knihu, aby jej později ve své obhajobě vykreslil jako zapřísáhlého nepřítele pokroku, škodolibce a obojetníka? František Vladimír Vykoukal se narodil 14. prosince 1857 v Limuzích u Českého Brodu. Studoval na pražském akademickém gymnáziu a na gymnáziu v Hradci Králové, po maturitě

¹⁰⁰ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, Úřední přípisy a výpovědi, Spor s ředitelem Vykoukalem, inv. č. 0229, sign. 53/66, kart. 1. Pozornost odkazuje znovu na zakončení dopisu.

roku 1877 dále čtyři léta na Filozofické fakultě University Karlovy. V letech 1881 – 1883 suploval na gymnáziu ve Slaném, poté přešel do Prahy. Hodně cestoval, navštěvoval zejména německé země, dále Holandsko a Belgie. Literárně činným začal být už během universitních studií, jmenovitě přispíval do *Akademických listů*, jejichž byl mezi lety 1880 – 1881 redaktorem. Od konce sedmdesátých let se začal zajímat o folklór a uveřejňovat své články na toto téma v *Květech*, *Světozoru* a *Zlaté Praze*. Články doplněné a rozšířené vyšly souborně v knize *Z časů dávných i našich*, s podtitulem *Obrázky zvykoslovné i kulturní* roku 1893. Původně psal Vykoukal jednotlivé příspěvky pro beletristicky orientované listy, nekladl si tedy nějaké teoretizující ambice. Jinak řečeno, jen nemnohé kapitoly o českých obyčejích se zvláštním přihlédnutím k rodnému autorovu kraji jsou popsány z hlediska srovnávacího, většina zůstala pouze na úrovni látkové. Celý roční cyklus prostonárodních slavností řadil chronologicky. Podle autora učinila folkloristika za několik let netušený pokrok, literatura jednotlivých předmětů se značně rozmohla, některé názory a výklady, kterým se věřilo, padly. „*Podepsaný se snažil, pokud mu bylo možno, přizpůsobiti práce své výsledkům novějšího bádání, hleděl je doplniti a opravit; že se mu to nedařilo všude, jak by si byl přál, není ho nikterak tajno.*“ Hlavním úkolem, který si Vykoukal stanovil, bylo oživit známost lidových obyčejů, která „*mizí v posledních dobách tak chvatně, že nezbytně zarmucuje se nad tím srdce každého, kdož opravdu lid náš miluje a touží, aby naše svéráznost kmenová byla zachována. Zvláště studující mládež – budoucí intelligence naše – objevuje v tomto směru zhusta takové nedostatky, že nerozumívá zmínkám ani o nejobyčejnějších zvycích, které například uvádí Božena Němcová v »Babičce«.* Byl bych spokojen úspěchem své knihy, kdyby se jí podařilo alespoň část oněch nedostakův odstraniti.“¹⁰¹ V tomto duchu vydal *Českou svatbu* (1894), *Domácí lékařství našeho lidu* (1894), *Z podání lidového. Obrázky kulturní a zvykoslovné* (1897), *O snech a výkladech snů. Kulturní obrázek* (1898), *Pestré*

¹⁰¹ František Vladimír VYKOUKAL, *Z časů dávných i našich. Obrázky zvykoslovné i kulturní*, Praha 1893, předmluva.

květy (1900), kde se věnoval zejména staročeským kalendářům a předpovídání povětrnosti, *Dary přírody. Sbíрка kulturních obrázků* (1905), *O dvou řemeslech* (1910). Řada drobnějších prací zůstala rozptýlena v časopisech.¹⁰² Několik drobnějších obrázků věnoval antické kultuře a poznámkám ze svých cest. Byl činný v přípravě a realizaci obou velkých pražských výstav, tedy Zemské jubilejní (1891) i Národopisné (1895). Pro nižší třídy středních škol sestavil čtyři čítanky (1901-1904).

Od února 1916 začal František Vykoukal zastupovat dosavadního ředitele gymnázia, vládního radu Jana Vařeku¹⁰³ z pozice správce ústavu. Definitivně byl jmenován ředitelem v únoru 1918. Podle vzpomínkového *Almanachu*¹⁰⁴ absolventů gymnázia byl profesor němčiny a češtiny Vykoukal příkladem hodným následování: „*Psal knihy z historie kulturní od dávných dob i z dob výstavy z roku 1891 a kdo má doma knihu o zemské jubilejní výstavě, najde v ní mnoho pěkných článků od profesora Vykoukala, potomního ředitele gymnasia, v němž jsme studovali. Pamatuji se, jak nás učil s láskou české literatuře.*“¹⁰⁵ Z další vzpomínky se dozvíme, že zásluhy o literární vědomosti absolventů „*získal si profesor, pozdější ředitel našeho gymnasia a zemský školní rada František Vykoukal. Vyučoval literatuře samostatně, nezávisle na knize, nosil nám také do školy nová literární díla, která sám v úryvcích předčítal. Bylo nám zvláštní radostí, že po třiceti letech právě on nás uvítal jako ředitel našeho ústavu, zavedl nás do naší bývalé třídy, kde jsme si sedli na svá*

¹⁰² Pochvalnou poznámku o Vykoukalově národopisné činnosti nalezneme: *Československá vlastivěda II. Člověk*, Praha 1933, s. 400 – 401.

¹⁰³ Jan Vařeka zemřel na jaře 1917. „*Zástupce ředitelův [Fr. Vykoukal] zahájiv poradu připomíná, že zesnulý po devět let, která ústav spravoval, věnoval s nevšední horlivostí a svědomitostí všechny své síly jeho rozvoji, jsa zkušeným a obezřetným vůdcem učitelského sboru a vždy ochotným a otcovským přítelem žactva v dějinách ústavu pojistil si vždy trvalou památku. Všichni přítomní vyslechli projev tento, povstavše na počest zvěčnělého.*“ Archiv hlavního města Prahy, fond Reálné gymnázium Praha II.- Nové město, Truhlářská ulice 22. Protokol XVIII. z jednání pedagogického sboru z 29. března 1917.

¹⁰⁴ *Almanach. Vzpomínkový sešit k 35. výročí maturity na gymnasiu v Praze II., Truhlářské ulici, 1894 – 1929.* Sestavil a 50 číslovaných exemplářů vlastním nákladem vydal dr. Jan Vinař.

¹⁰⁵ Tamtéž, citováno ze vzpomínky O. Hurycha „*Vzpomínka na naše profesory a na nás*“.

*místa jako kdysi před lety.*¹⁰⁶ Další příhody si pamatoval K. Seif a ani v nich není stopa po nějakých zásadních charakterových vadách: „*OMYL to byl, myslil jsem, že k novým šatům patří portoriko. Kráčím, hlavu vzhůru, bývalou »Kanálkou«.* Vtom proti mně kráčí pan profesor (Fr. Vykoukal) s chotí. Na tváři jeho šířil se známý »úsměv«. Vidělť jak cigárko strkám do rukávu, bez ohledu na nový úbor. Druhý den po delším listování v notese, ozvalo se mé jméno. Byl jsem připraven. A nyní mohl si říci i pan profesor OMYL! A toho OMYLU při německé komposici! Věta zněla: Aeolus, král větrů. Piš, šeptám sousedovi, Aeolus, König - - ale znát jen množné číslo od Wind. Hledám ve slovníku pod lavicí. Wind v něm stálo, ale ne plurál. Nervósně hledám v druhém díle vítr. Heureka. Piš, Aeolus, König der Blähungen. Při vítr bylo obojí, jak Wind [vítr], tak Blähungen [větry, nadýmání. Pozn. ZR]. Věděl jsem, že podstatná jména na ,ung‘ končící, mají v množném čísle na konci »en«. Odtud ono radostné, piš! Psal, a já také. Tento OMYL měli jsme oba podškrtnutý červeně, několikrát. A vykřičníků neskončeně mnoho. Ale vše prošlo dobře. Pobaviliť jsme profesora dobráka jak náležitě. Chechtal se as doma, opravuje úkoly. A jak si teprve dřel kozí bradu a hladil své božské, šedé vlasy ve škole. Náš OMYL se mu jistě lépe zalíbil než mé, hrozně dlouhé nohy, »Mně se ta vaše noha nelíbí«, říkával, kdykoliv jsem ji »vyložil« z lavice ven. Ovšem byl to OMYL, jestli si myslel, že se ta noha líbila mně, jak rád bych ji byl nejednou »odšrouboval« a »za dveřmi ponechal«, jak mi leckdys opravdu otcovsky radíval. A v VII. třídě při češtině! Měl jsem u pana profesora (Fr. Vykoukala) renomé znalce letopočtů z výborů. Stalo se, že někdo data narození neznal, já se přihlásil, vyhrkl, sedl, ale hned dodatečně zjistil OMYL. Svůj i páně profesorův. A týž profesor udiveně konstatoval můj OMYL v VIII. třídě, když předčítal moji přednášku z dějin houslí. Důsledně v ní bylo psáno: *deska renesanční místo resonanční!*¹⁰⁷

¹⁰⁶ Tamtéž, citováno ze vzpomínky J. Vinaře „Z kroniky naší třídy“. Značnou část *Almanachu* zabírá Vinařem sepsaný nekrolog a upomínka na spolužáka dr. Viléma Frnku, který nedlouho před konání výročního setkání zemřel. Jeho pohřbu 1. října 1927 se zúčastnil i zemský školní rada František Vykoukal.

¹⁰⁷ Tamtéž, citováno ze vzpomínky K. Seifa „Z některých omylů v létech 1886 – 1894“.

František Vykoukal nebyl takovým zapřísáhlým odpůrcem pokroku či zapšklým závistivcem, jak jej popisoval Kubín a ani šikanování podřízených, které mělo vyvěrat z Vykoukalova *rakušáctví*, se v nejmenším nepotvrdilo. Útoky v tisku vedené proti němu byly směsicí polopравd, místy zjevných lží, které měly Vykoukala diskreditovat před širší veřejností a otrást jeho důvěryhodností před disciplinárním řízením. Jakkoli výše uvedená svědectví naznačila, že v revoltě byl Kubín spíše osamocen a učitelský sbor odmítl novinové útoky jako osobu ředitelovu neprávem ostouzející, Kubín jich nadále využíval v obhajobě. Oficiální protokol z kárného jednání se v Archivu hlavního města Prahy, ve fondu Zemská školní rada, kde lze nalézt záznamy o některých disciplinárních řízeních s pedagogy, bohužel nezachoval. Dále jsme tak odkázáni pouze na Kubínovu pozůstalost.¹⁰⁸

Dalším problémem Kubínovy podrobné, ale v mnoha bodech se stále opakující obhajoby bylo, že Kubín nejprve všechna obvinění proti sobě vznesená popíral, zlehčoval a označoval za směšná, vzápětí se ale k předkládaným činům *de facto* přiznal, aby o to urputněji, dalších názorů nedbaje, dokazoval, že měl pravdu a proto byl v právu. Tento lapsus Kubínovi zjevně unikl. Evidentně od samého počátku celého sporu se Kubín domníval a na několika místech se tak i vyjádřil, že to byl on, komu bylo ublíženo a jemu tedy náleží omluva. Tato domněnka mohla Kubínovi ve vlastních očích ospravedlňovat údery, jež bychom označili když ne za přímo podpásové, tedy určitě za nepřiměřené. Zajímavé bude porovnání tohoto Kubínova pojetí vedení sporů s postupem v dalších případech, jimiž mu bylo dáno projít. Za důležité rovněž považujeme, že Kubín byl v průběhu sporu 55 – 60 let stár a padá tedy argument zlehčující jeho pozdější mravně velice otrlé činy jako nějaké stařecké pomýlení.

Akcentování národnostního podtextu a rétorika nepostrádající jistou obratnost se Kubínovi částečně vyplatily. Komise rozhodnutím

¹⁰⁸ V Národním archivu, fondu Policejní ředitelství 1921 – 1930, kam se musel dostat spis každého člověka, který nějaký čas bydlel v Praze, je uložen i spis profesora Josefa Kubína, sign. K3343/29. K uvedenému problému se však ani zde nenachází jediná zmínka. Je zde jeho fotografie a také poznámka, že po odchodu do výslužby si „*přivydělával*“ sběrem hlučínských lidových písní a že do těch míst často cestoval.

z 30. října 1922 určila, že Kubín porušil toliko povinnou úctu k nadřízenému, když osočil ředitele ze zfalšování protokolu. Označila toto jednání za „nepořádek“ a udělila Kubínovi výtku. Musel rovněž zaplatit výdaje spojené s kárným řízením. Ve zbylých dvou bodech senát Kubínovi uvěřil, že pouze reagoval na dotazy svých žáků a osvětloval nepřehlednou situaci, jakkoliv se k stranické sympatii – přesněji řečeno antipatii – hrdě přihlásil, a neshledal jej vinným. V rozhodování senát zohlednil i *„nervovou podrážděnost profesora Kubína, způsobenou vleklou nervovou chorobou, rušnou dobou, kdy se případ udál, ochotu Josefa Kubína řešit spor s katechetou Trnkou smírně, uznáváje své přechýlení, a také dosavadní bezúhonnost.“*¹⁰⁹

Spor byl tedy vyřešen soudním rozhodnutím, které Kubín musel přijmout, leč nesmířil se s ním a chápal je dále jako křivdu. Klid a pohodu do práce učitelského sboru to jistě nevneslo, ale do oficiálních jednání se žádné další kontroverze nedostaly. Přesto lze dozvuky rozporu nalézt, jak jinak, hlavně z Kubínovy strany. Na schůzi 10. dubna 1924 se jej ředitel otázal, proč ve třídách, ve kterých Kubín vyučoval, nebylo rozdáno poslední, čtvrté kolo školních úloh. Kubín odpověděl, že byl před vánoci stížen návalem krve do hlavy, léčil se, pročez se opozdil s opravou předchozích prací. Čtvrté kolo nemohl zadat, protože nebyl přítomen. Vykoukal oponoval: To by platilo pro jednu třídu, třetí, v ostatních případech ale přítomen byl a práci uložit mohl. Kubín uznal, že na úlohy zapomněl, respektive nepřepsal si poznámky po návratu z nemocenské dovolené. Zde mohl s omluvou skončit, Kubín však považoval za nutné pokračovat a učinil tak ve svém obvyklém duchu: *„Jediné nedopatření se mně tedy stalo, že jsem opomněl tu změnu v kalendáři přepsati. Pro tuto otázku jsem najednou hlášen jako nedbalec, když jsem dal po 36 letech službě škole a kulturnímu snažení vše, čeho jsem byl schopen (a jsou to díla všeobecně uznávaná). Ne, ne, s dobrým svědomím mohu sám sobě říci, že jsem si svou píli dávno vysloužil. Ba, kdyby nebývalo 29. října 1920 [schůze, na byl „zplichtěn“ protokol, pozn. ZR] a 30. října 1922*

¹⁰⁹ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, Úřední dekry z působení profesora na středních školách 1890 – 1930. inv. č. 0095, sign. 53/66, kart. 1.

[slyšení před kárnou komisí, rozsudek, ZR], *nebylo by ani řeči o této úloze, a přece ten 30. říjen ukázal, jak celý tehdejší postup proti mně byl zbytečný a jak mně byly zbytečně způsobeny rozmanité škody.- Potřeba ochrany duševní práce byla by již jiná otázka, kterou zde nebudu řešiti.*¹¹⁰

Kubín byl penzionován s koncem školního roku 1924 – 1925, tj. v šedesáti letech. Poslední kapkou v Kubínově kalichu hořkosti bylo jmenování jeho rivala Františka Vykoukala od 1. března 1924 do funkce zemského školního inspektora, aby zastupoval vládního radu dr. Jana Branta.¹¹¹ Netoliko na tom, pedagogický sbor gymnázia se v upomínce na svého ředitele rozhodl pojmenovat dobročinný fond jeho jménem: *Jubilejní fond Františka Vykoukala pro podporu chudých žáků*. Protokol o této schůzi se zápisem o podání návrhu a hlasování Kubín na místo obřadného podpisu *Jos. Št. Kubín* doslova podškrtl.¹¹² Byl to jeho poslední podpis ve školské kariéře. Následný protokol z 3. září 1925 už pouze konstatuje, že profesor Kubín, vstoupiv do trvalé výslužby opustil ústav.

Kubín by zřejmě byl rád učil dále, protože se penzionování bránil. Navíc spojoval své penzionování s nedávným případem a neváhal hnát celou věc hodně vysoko:

„V Praze, dne 9. června 1925

Vážený soudruhu!

Dovoluji si oznámiti, že jsem ve věci Vaší intervenoval jak v ministerstvu vyučování, tak i v zemské školní radě a byl jsem na obou místech ubezpečen, že domněnka nějaké persekuce nebo konfliktu s katechetou nehraje v otázce Vašeho penzionování vůbec žádné role. Důvody ty jsou rázu čistě osobního. Bylo mi sděleno, že na Vašem pensionování bude trváno, ale přes to jsem prosil, aby celá věc

¹¹⁰ Archiv hlavního města Prahy, fond Reálné gymnázium Praha II - Nové město, Truhlářská ulice 22, protokol X., jednání 10. dubna 1924.

¹¹¹ Tamtéž. Jan BRANT (*1868 - †1925), český klasický filolog a pedagog. Kromě studií o Tacitovi a Ovidiovi i jejich vydání publikoval zvl. v *Pedagogických rozhledech* a *Střední škole* cenné úvahy o umělecké výchově.

¹¹² Tamtéž, protokol X., jednání 5. června 1925. Plným jménem, tedy Josef Štefan Kubín, se začal podepisovat až mezi lety 1921 – 1922.

vzhledem k Vaší obzvláštní kvalifikaci byla ještě jednou pečlivě uvážena. Podávaje Vám tuto zprávu, znamenám se s pozdravem

František Soukup¹¹³

*Klub senátorů Československé sociálně demokratické strany dělnické v Praze.*¹¹⁴

V dopisu si nelze nevšimnout, že původní Kubínův dotaz patrně nesměřoval proti Františku Vykoukalovi, tedy na tu část sporu, která se projednávala před komisí a kterou prohrál, přičemž Vykoukal měl teoreticky větší šanci ovlivnit rozhodování příslušného úřadu, ale na hádku s katechetou Františkem Trnkou, se kterým si soukromě slíbili „*obnovené přátelství*“.¹¹⁵ Podobná sveřepá zarputilost, se kterou si pamatoval skutečné či domnělé křivdy, jakož i zákulisní shánění podpory mocných tohoto světa, vše se v budoucnu opakovalo. V tomto případě zvolená taktika selhala, od září 1925 byl Josef Štefan Kubín učitelem na penzi.

¹¹³ František SOUKUP (*22. 8. 1871 - †11. 11. 1940), politik a spisovatel, narozen v Kamenné Lhotě na Kutnohorsku, pocházel z dělnické rodiny. Vystudoval gymnázium v Kolíně, právnickou fakultu v Praze a Štýrském Hradci. Promován doktorem práv byl ovšem na pražské německé universitě, z té české jej pro politickou činnost vyloučili. Veřejnému životu se věnoval od roku 1890, kdy byl jedním z pracovníků omladinářského hnutí. Procesu unikl, protože musel nastoupit vojenskou službu. Roku 1896 se stal členem sociálně demokratické strany, následně zakladatelem *Práva lidu* a nepřetržitě působil v jeho redakci. V prvních všeobecných volbách roku 1907 jej zvolili říšským poslancem za Prahu VII, v roce 1913 za kladensko-slánský hornický revír. Členem poslanecké sněmovny zůstal až do jejího zániku. Byl rovněž členem mnoha výborů a delegací, mimo jiné i Socialistické internacionály, od roku 1911 rovněž členem pražského obecního zastupitelstva. V letech I. světové války pracovníkem Maffie, následně v předsednictvu Národního výboru. Společně s Antonínem Švehlou, Aloisem Rašínem, Jiřím Stříbrným a Vavro Škrobárem spolupracoval na prvních zákonech a správě ČSR. Národní shromáždění ho zvolilo prvním ministrem spravedlnosti (1918 - 1919). Od počátku senátu (1920) byl jeho místopředsdou, v letech 1929 – 1939 předsdou. Knižně zpracoval své zkušenosti z cesty po Americe a dějiny domácího odboje během I. světové války.

¹¹⁴ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, Korespondence přijatá, inv. č. 2143, sign 53/66, kart. 6.

¹¹⁵ Archiv hlavního města Prahy, fond Reálné gymnázium Praha II - Nové město, Truhlářská ulice 22, protokol XIX., z 28. ledna 1921. Oficiálně došlo ke smíření na výše zmíněné schůzi, kdy ředitel „*čte došlý dopis advokáta doktora Líbala, jenž konstatuje, že ve sporu profesora Kubína a profesora Trnky došlo soukromou cestou k úplnému jejich smíření, a oba si navzájem odpustili: profesor Kubín odvolal svůj přehášený výrok o profesoru Trnkovi učiněný v konferenci 29. října 1920 (mohl bych o vás hrozné věci vyprávěti; ponechám si to na jinou příležitost), a profesor Trnka pro obnovení přátelství žádá, aby bylo zapomenuto všeho, čím se koliv snad profesora Kubína dotkl.*“

Folkloristou

Folkloristická, etnografická a dialektologická bádání Josefa Štefana Kubína v sobě zahrnovala bezmála čtyřicet let soustavné vědecké práce, zejména obsáhlých terénních výzkumů.¹¹⁶ Na teoretická studia nerezignoval Kubín docela, ale ve stěžejních sbírkách přenechával odborné komentáře jiným.¹¹⁷ Jeho ctižádostí bylo s maximální šíří a věrností zaznamenat kulturu vrstev, které bychom mohli v první řadě negativně vymezit jako vrstvy ne-intelektuální. Nespatřoval tedy nic podivného ve skutečnosti, že v jeho sbírkách vedle sebe vypravují stará kořenářka, výminkář, dělník, chalupník, nebo zkrachovalý majitel továrního provozu. V tomto ohledu připomíná jeho výzkum spíše práci fotografa, který zaměří ničím necloněný objektiv určitým směrem a nikoho, kdo se před ním objeví, nevyhání. Potřebu, ba přímo radost z bezprostředního kontaktu s vypravěči nebo zpěváky, která rovněž tlumila ambice v teoretizování, lze v základní rovině vysvětlit kromě jiného i velmi osobním, až intimním vztahem, jenž Kubína k lidovému prostředí pojil:

„Vzpomínám si na první styky s lidovou písní. To mně bylo asi osm let, zpívala Ema Bartošová. Byl jsem tuze překvapen tou první písní, docela nové představy, i ten jazyk, to všechno mě zaujalo. Emča věděla ještě dalších šest od své sestry. A [ty] jsem si taky zapsal. Ovšem jsem jí dával za každou grejcar.“¹¹⁸ V podobném duchu se Kubín upamatoval na prapůvodní okouzlení lidovou písní při mnoha dalších příležitostech. Řídce zmiňován byl jen onen „grejcar“, kterým Kubín platil za každou další píseň.¹¹⁹ Do Kubínova zápisníku postupně přibývaly také příhody, povídky, pohádky, jak je slýchával od

¹¹⁶ Nejpodrobněji zpracoval Kubínovu folkloristickou práci Jaromír JECH, *Na Vaši radost. Josef Štefan Kubín*, Hradec Králové 1985. Aktuálnější souhrnné pojednání napsala Olga BRANDTOVÁ, *Národopis v životě a díle Josefa Štefana Kubína*, Český lid 88, 2001, č. 3, s. 265 – 278.

¹¹⁷ Po prof. Jiřím Polívkovi, pod jehož odborným vedením Kubín absolvoval střet s Václavem Tillem, převzal roli vědeckého garanta prof. Jiří Horák.

¹¹⁸ Archiv Českého rozhlasu České Budějovice, fond Dokumenty, Kubínovo vypravování o prvním kontaktu s lidovou písní a výzkumu v českých enklávách v zahraničí, pásek č. 23, stopa 38, přetočeno roku 1962.

¹¹⁹ Josef Štefan KUBÍN, *Můj folklór*, Český Lid 41, 1954, č. 5, s. 195, „chycen do tenat ... Kochal jsem se nevýslovně, a odtud lidová píseň stala se mým dychtěním, sem jejím milencem podnes.“ Dále Jaromír JECH, *Na Vaši radost*, s. 314.

příbuzných, známých, sousedů nebo „štamgastů“ jičínských hospod. Zkraje zvědavostí živený zájem o poutavě podaná vyprávění přetrvával během gymnaziálních studií, odborně byl ukotvován při studiích vysokoškolských, kde se i vzhledem k studovanému oboru profiloval dialektologicky.

Kubínovo desetileté působení na jihu Čech lze charakterizovat slovem hledání. Kubínovy tehdejší folkloristické sbírky jsou zachovány v archivu Etnologického ústavu AV ČR v Praze a jsou velice rozsáhlé. Obsahují písně milostné, vojenské, balady, písně taneční, žertovné, ukolébavky i koledy, písně pijácké, mírně i nemírně lascivní, dále soubory anekdot, pověr, povídek a říkadel. Celkový počet písní i s nápěvy se blíží číslu 2.300. Pohyboval se na Strakonicku, Vltavotýnsku, Třeboňsku, Klatovsku, Krumlovsku, u Sušice, Tažovic, Lišova, Kremže, Boršova, Horažďovic, Lčovic.¹²⁰ Vzdor Kubínově snaze o samostatnou publikaci byly z těchto sbírek otištěny jenom jednotlivosti v Zíbrtově *Českém lidu*,¹²¹ informativní soubor ukázek nalézáme až v citované souborné práci Jaromíra Jecha.¹²² Hlavní téma, které by sjednotilo záběr dosud nadmíru široký, až nepřehledně roztráštěný, mělo přijít někdy kolem přelomu 19. a 20. století. Kubína začala zajímat oblast rakouského Velenicka a tam žijící česká menšina. Pojal prý náhlý „úmysl poznat řeč a duchovní kulturu Čechů v našem sousedství na cizím území – Velenice. Naschvál, jak tam lid mluví, co a jak si vykládá.“¹²³ Dejme si tento „úmysl“ do souvislosti s Kubínovou každodenní zkušeností z národnostně rozděleného města, nacionální rozdrážděností a nesmiřitelností, kterou pěstovaly ponejvíce

¹²⁰ Etnologický ústav Akademie věd České republiky, Inventář sbírkového fondu Folkloristika, s. 32 – 37, 91.

¹²¹ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2565, sign. 53/66, kart. 3. Na korespondenčním lístku z 21. ledna 1900 slíbujíc Zíbrt Kubínovi, že z předložených písní něco vybere a otiskne, leč, „celou sbírku asi sotva někdo vydá – snad bys mohl zkusit u České Akademie (u III. třídy) – aspoň za podporu žádati, pak bys mohl jednat dále. Obrázky Josefa Vaněčka jsou roztomilé, uveřejním s radostí. Pozdravuje Tě Tvůj starý a upřímný Čeněk Zíbrt.“

¹²² Jaromír JECH, *Na Vaši radost*, s. 37 – 49. Ve velkých sbírkách jihočeských lidových písní, jako například Karel WEIS, *Český jih a Šumava v písních I – XV*, Praha 1928, není o Kubínovi nebo jeho práci v regionu ani zmínky. Kubínovo jméno se objevuje v seznamu pramenů až v šedesátých letech ve čtyřdílné knize: Karel PLICKA – František VOLF – Karel SVOLINSKÝ, *Český rok v pohádkách, písních, hrách a tancích, říkadlech a hádankách*, Praha 1960.

¹²³ Josef Štefan KUBÍN, *Můj folklór*, s. 196.

intelektuální kruhy obou táborů. Kubínův folkloristický výzkum, jakkoliv rozsáhlý přece jen poněkud neumělý, zde získal své těžiště, středobodem a hnací silou se mu stal nacionalismus. Než ale stihl podniknout první kroky, změnil učitelské působiště a namísto Velenicka tak začal zkoumat Kladsko.

Vzhledem k následnému vývoji politické situace můžeme vyjádřit pouze politování, že se Kubín k výzkumu nedostal. Bylo by totiž neobyčejně zajímavé sledovat, jak by se srovnal s odlišným vznikem a postavením české menšiny žijící na území nynější Rakouské republiky. Vytvářela se totiž přirozenou migrací v hranicích jednoho státu v souvislosti s migračními procesy vyvolanými průmyslovou revolucí. Ani dobová publicistika nechápala postavení například vídeňských Čechů odlišně od postavení českých menšin v pohraničních, převážně německých částech Čech a Moravy. Mnozí mladí dělníci a řemeslníci se nevrátili z vandrovních cest do Rakouska na zkušenou, našli zde svoji novou existenci a založili si zde rodiny. Z výsledků sčítání lidu je vidět, že v osmdesátých letech 19. století bylo v některých hraničních městech a vesnicích dolního Rakouska slovanské obyvatelstvo v převaze, na počátku nového století se majorita měnila postupně v minoritu a o dalších pár desítek let se velká většina obyvatel hlásila k národnosti rakouské.¹²⁴ Samotné Vitorazsko bylo 31. července 1920 rozděleno mezi Československo a Rakousko, s českým centrem ve Velenicích, rakouským v Gmündu, což s sebou přineslo i další vlnu migrací. Protektorát města opět spojil, z Velenic se stal Gmünd-Bahnhof. Po II. světové válce ležely České Velenice v pohraničním pásmu omezeného přístupu, kde prý strážný hlídal dokonce i návštěvníky hřbitova, ležícího v „nebezpečné“ blízkosti hranic...

Kubínova folkloristická práce na jihu Čech zůstala torzem. Zpočátku Kubín zjevně neměl nějaký ucelený plán, vyhraněný zájem o konkrétní oblast či určenou pracovní metodu. Držel se lidové písně, své záliby, řekněme „dětské lásky“ – sám o ní tak mluvil. Jeho žáci

¹²⁴ Jiřina KOSÍKOVÁ – Jana POSPÍŠILOVÁ – Marta TONCROVÁ, *Česká menšina v Rakousku – do roku 1945*, in: Stanislav Brouček (ed.): *Češi v cizině IX*, Praha 1996, s. 105 – 113.

z českobudějovické reálné školy s ním byli „v té práci úspěšně spojeni. Sami mně říkali tam a tam je zpěvák ten a ten, zvlášť umí dialektem mluvit. Tedy žáci mně dodávali po té stránce užitečné zprávy. A taky mnohý mně přinesl doklady, ať písňové, ať provinciální.“¹²⁵ Jen jednou při jiné příležitosti si Kubín postěžoval, že vypravěči snad s ohledem na mládí těchto svých posluchačů si dávají pozor na ústa a některá košilatá vyprávění či zemitější výrazy vypouštějí. Kubínův zájem o jazykový svéráz té které oblasti byl znám mezi žáky i na dalších Kubínových působištích a ti méně připravení jej dovedli využít: podle vzpomínek jednoho absolventa z jičínské reálky přišel hned na začátku vyučování takový studentík za profesorem Kubínem s nějakým neobvyklým, právě vymyšleným slovíčkem, že jej slyšel doma od babičky. Nechal potom nadšeného dialektologa i s celou třídou přemýšlet a spřádat jemnou pavučinu souvislostí, okolností a možností, odkudže se nevšední výraz mohl na Jičínsku objevit. Z učební hodiny pochopitelně nezůstalo nic.

Cesty Kladskem

Po všem těkání a proplétání se jihozápadními Čechami se Kubínův zájem stočil na konkrétní oblast Velenicka, které když nemohl z pracovních a rodinných důvodů navštěvovat, zaměnil za příhraniční končinu zvanou české Kladsko. Přes situační podobnost tu byly podstatné rozdíly: Kladské hrabství bylo jako jedna ze zemí České koruny součástí habsburské monarchie, než o ně Rakousko připravil v první slezské válce Friedrich Veliký. Anexí došlo k přerušení etnického vývoje s českými zeměmi. Připojením k Prusku se změnila příslušnost kladského lidu ke státu i panovníkovi. Kladští Češi, kteří dříve netvořili úplně uzavřenou enklávu, jejich společenství neustále doplňovali přistěhovalci z Čech a udržovali s obyvatelstvem na rakouské straně pracovní, společenské, kulturní i příbuzenské vztahy, pod pruskou centralistickou vládou ztráceli původní kulturní zázemí i

¹²⁵ Archiv Českého rozhlasu České Budějovice, fond Dokumenty, Kubínovo vyprávění o studentské pomoci při sbírkách, pásek č. 18, stopa 35, přetočeno 1962.

význam, naopak nabývali provinčních rysů. Česky mluvící obyvatelstvo zůstávalo omezeno na nižší, lidové vrstvy, na rolníky, řemeslníky, dělníky a drobné živnostníky. Nemělo úplnou sociální strukturu, německé etnikum zaujívalo vyšší společenské postavení. Germanizace pokračovala přistěhováním Němců protestantského vyznání do oblastí, kde se původně ke katolictví hlásilo přes 90 % obyvatelstva a kde byl široce rozšířen kult sv. Jana Nepomuckého. Snahy kladských Čechů o českou školu a kostel v 19. století ustaly. Kladští Češi byli od roku 1871 německými státními příslušníky, procházeli německými školami a i v kostele farář kázal německy. Postupně se vytvořil loajální vztah k pruskému státu, na čemž měla důležitou zásluhu vedle německé výchovy ve školách, služby v německé armádě i přiměřeně dobrá zaměstnanost a stoupající životní úroveň. V době Kubínových výzkumů žili kladští Češi kompaktněji už jen v tak zvaném Českém koutku, tedy jedenácti obcích přiléhajících k státním hranicím a roztroušeně v řadě kladských obcí a městeček. Hrubým odhadem se jednalo o 5.500 česky hovořících lidí.¹²⁶ Zhruba od 90. let 19. století jim byla čeština jazykem pouze mluveným. Psanou, spisovnou češtinu neovládal takřka nikdo, byla nahrazena němčinou. Odpovídala tomu i ztráta obranných snah vůči asimilaci včetně snah o zřízení českých škol. Samotní kladští Češi popírajíce vyhraněné národnostní cítění přelomu století už o sobě hovořili jako o Prajzích, Prusech, kteří se ovšem domlouvají česky.

Proč si Kubín vybral příhraniční oblast, již staletí náležející k jinému státu? Kontinuita velenického „úmyslu“ přetrvala: V předmluvě k *Českému Kladsku*¹²⁷ se vůbec nepouštěl do teorií o českém ostrůvku v cizím moři, jenž v minimálních kontaktech

¹²⁶ Iva HEROLDOVÁ, *Vystěhovalectví do Polska*; in: Stanislav Bouček (ed.): *Češi v cizině*, Praha 1996, s. 11-25.

¹²⁷ Josef Štefan KUBÍN, *České Kladsko. Nástin lidopisný*, Praha 1926. Kniha byla završením mnoha předcházejících článků, drobných studií i samostatným monografií, vycházejících na základě výzkumů, které konal Kubín od přestěhování do Jičína v roce 1902 až do I. světové války, jako například: *Lidomluva Čechů kladských*, Praha 1913, *Lidová kronika Kladská*, Mladá Boleslav 1911, *České Kladsko*, Praha 1919, *Čechové v Kladsku*, Národní Listy z 10. ledna 1905, *Naši v Kladsku*, Národní Listy z 15. února 1905, *Čechové v Kladsku*, Nová česká revue 1905, *Dynovačky a lítovačky Čechů kladských*, Český lid 1908, *Do Kladska!*, Časopis českých turistů 1914, *Také Kladsko*, Samostatnost 1918, *Kladské děti*, Zvon 1921, *Pruský dělník a Kladsko*, Právo lidu z 21. srpna 1924 a další.

s kmenem národa ve své izolovanosti snad skýtal možnost uchování jedinečné a původní kultury, nabízel rozličná a místem ovlivněná varia klasických syžetů, nikoliv, Kubín plakal. Kubín sténal a úpěl nad „*Bedřichovým lupem z roku 1792,*“ nařikal, že „*nám teď zbývá uložit Kladské jako suchý kvítek do národního herbáře. Drobná ta haluzka [...] uvadne teď nadobro v jícnu pruské zádavy.*“ Hořekoval a dával „*poslední pozdrav tonoucí lodičce, za níž se spínají zdáli ruce nemohoucí a bezradné, kdy poslední chorál ji provází v klín hltavé hlubiny.*“¹²⁸

V dřívější publikaci stejného názvu *České Kladsko*, práci sešitového formátu vydané Ministerstvem národní osvěty v roce 1919, psal pod vlivem čerstvě nabyté národní samostatnosti více expresivně: „*Jako když bylinku ušlápneš. [...] Pod nohou dítěte ani toho necítí, zvedne hlavičku a směje se dál. Ani lehký kročej chodce jí nevadí; trochu se pod ním zachvěje, narovná údy a vesele šepce sousedkám – to že nic nebylo! Ale nastoj! Šlápala sem krutá, kovaná bota, bota jako hrom, se vši brutální tíhou, a veta ti, smává bylinko! Již svých údů nenarovnáš, sousedům se nepochlubíš. Budeš ráda, jestli drobná haluzka se ti skrčí po šlápou, udraná, aspoň s chabou známkou zeleně, že v ní život docela nezhasl. - - Takovou haluzkou bědnou, ubohou, je dnes naše Kladsko, jemuž bota pruská šlápala přímo na vaz. Jenom lístek, skrovničkový lísteček se na ní již zelená.*

Podarí se bylinku vzkřísiti? Bude se zas usmívat květem svým, bude volně rozpínat všecky větvíčky? [...] Pod měkkou rukou práva raší nové životy, spravedlnost se rozlila vítězně světem. Její blahověst kácí staletá násilí, a mlékem vykoupení jde kojit všechny odvěké parobky. Nadějme se! Kladsko je naše!“¹²⁹

Zcela v duchu antiklerikálního a protikatolického zaujetí doby pádu starého Rakousko-Uherska Kubín neopomněl poukázat na další činitel, který „*přiskočil chutě na pomoc pruskému násilí v Kladsku: je to církev katolická! Příslušnost církevní poutá dosud Kladsko k bývalé*

¹²⁸ Tamtéž, s. 9.

¹²⁹ Josef Štefan KUBÍN, *České Kladsko*, Praha 1919, s. 1.

*zemi mateřské, hrabství zůstalo i po pruské zádavě pod duchovní správou arcidiecése pražské, již tu ponechána plná država. Arcibiskup náš má právo tady světiti, biřmovati, visitace konati, a hlavně i dosazovati kněze na fary. Bohužel, práva toho – aspoň na prospěch Čechů kladských neplní! A měl by přece proč, když v jejich lůně je katolická fara čermenská, březovská, a v Zákši filiálka levínská. Zavítá sem leda k biřmování, ukázat svou pompu, a tím končí jeho péče o duchovní potřeby našeho lidu. Ostatní úkoly vznesl v poslední době na děkana kladského, jenž sem posílá kněze jenom německé. Hodlal pan kardinál přesunouti tak zasloužené výtky na jinou adresu? Buď jak buď, máme právo žalovati, hořce žalovati! Již i hledíc k snesení IV. lateránského sněmu, jenž uložil: že vrchní pastýřové diecesí, kde jsou smíšení národové různých jazyků, mají ustanovovati duchovní, kteří by byli s to přisluhovati v úkonech církevních jazykem rodným. – A to se ovečkám našim odpírá. S bolestí vidíme, jak církev zapře vlastní úmluvu, jde-li jí o spojenectví s brutální mocí.“¹³⁰ Kampak že se vytratil národopis z Kubínovy knihy? Není-li bližší politickému pamfletu? Jako v mnoha jiných kontroverzích si Kubín vytvořil vlastní obraz situace, který následně podrobil ostré kritice, aby se ještě svezl na vzedmuté vlně antiklerikalismu. Otázka severovýchodních hranic nově vzniklé Československé republiky byla v době vydání obou verzí *Českého Kladska* žhavým tématem. Vůči Německu nedošlo na bajonety jako při Sedmidenní válce v lednu 1919 proti slovanskému Polsku kvůli Těšínsku,¹³¹ které mimochodem Kubína také velice zajímalo. Avšak pocit ztráty, snad loupeže, pomyslně českého území, který ovládl většinu národa, nikoliv však samotné kladské Čechy, donutil i Čeňka Zírta v roli recenzenta knihy „dobrého druha mého a spolupracovníka Českého lidu“ Kubína podtrhnout a vyzdvihnout*

¹³⁰ Tamtéž, s. 10.

¹³¹ Srovnejme: Karel RICHTER, *Válka začala v Polsku*, Praha 2004, s. 91 – 96. „Československá veřejnost se velmi těžce smiřovala se ztrátou poloviny těšínského Slezska, které od čtrnáctého století nepřetržitě náleželo k české koruně. Bylo možno ji oželet jen jako ‚oběť dobrému příštím poměru k velikému sousednímu slovanskému národu.‘“

nacionalisticky podbarvené komentáře na úkor odborného textu.¹³² V této souvislosti si nelze nepřipomenout trefnou poznámku Petera Burka, jenž označil jako velkou ironii skutečnost, že *„idea národa vzešla od intelektuálů a byla vnucena »lidu«, s nímž se pokoušeli ztotožnit. [...] řemeslníci a rolníci [měli] spíše regionální než národní povědomí.“*¹³³ Narážky na sveřepost ve vztazích mezi národnostmi, jež byla přibrušována zejména vzdělanou částí společnosti, můžeme sledovat na mnoha dalších případech.¹³⁴ Děje 20. století byly smutným vyústěním.

Arne Novák v kritice Kladských písniček chválil Kubína, protože *„není národopisný sběratel ze staré romantické školy, která vycházejíc z idealistického pojetí našeho lidu, dbala jenom o sváteční projevy ušlechtilého smýšlení a o rázovité doklady domněle zcela původní tvořivosti lidové – zde poznáváme naše [!] kladské venkovany nejen při polní práci, ale i v tabákové továrně, nejen při starodávných přástkách a tradičních obřadech svatebních, nýbrž také při nevázaném veselí hospodském, kdy se uvolňují srdce i hrdla, kdy opojení radostí i lihovinami setřásá Martinův plášť cudnosti s představ i výrazů, a kdy rozpustilá erotika, obhroublé šibalství a zlomyslný posměch propukají skoro pudově v písničkách a*

¹³² Čeněk ZÍBRT, *Josef Štefan Kubín. České Kladsko. Nástin lidopisný, Český lid* 28, 1928, s. 43 - 44.

¹³³ Peter BURKE, *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005, s. 39. Burke sice hovořil o počátku 19. století, ale je zřejmé, že na situaci v Kladsku se ani po sto letech moc nezměnilo.

¹³⁴ František HLADKÝ, *Na Jirsíkově gymnasiu*, in: Kolektiv autorů, *Šedesát let*, s. 58 – 66. *„Když biskup Jirsík, ubíraje se do Říma na koncil Vatikánský, loučil se v katedrálním kostele se svými ovečkami, účastnila se tohoto loučení též valná část katolických Němců, mezi nimi moje kvartýrská, pouhá Němkyně. Vrátivši se z kostela, zeptala se dotyčného německého studenta, byl-li se také rozloučit s panem biskupem. »Was geht mich der Bischof an?« odpověděl tento podrážděně. Tedy: prostí Němci neviděli v tom nic proti sobě namířeného, když Jirsík pomáhal svým krajanům ke drobtu jejich práv, ale němci vzdělaní nepřáli Čechům nejmenšího úspěchu a každého, kdo se o to zasazoval, krutě nenáviděli.“* Jen pro zajímavost: Fr. Hladký, autor této vzpomínky, který trošku zapomíná, že na české straně vládly pocity ne tolik odlišné, studoval na Jirsíkově gymnáziu v sedmdesátých letech 19. století a později se stal emeritním ředitelem reálného gymnázia v Jičíně.

Jako další, byť ne podle přísných pravidel historikovy práce psanou knihu, jež odkrývá podhoubí militantního nacionalismu a sleduje jej až k tragickému vyvrcholení, musíme zmínit : Martin POLLACK, *Mrtvý v bunkru. Zpráva o mém otci*, Brno 2007, rozhodně ne v poslední řadě také: Kazimierz MOCZARSKI, *Rozhovory s katem. Deník zpovědi válečného zločince Jürgena Stroopa*, Brno 2007.

*„plampačkách‘ nemytých a nečesaných.“¹³⁵ Že se jednalo o posun v bádání a přístupu se nemá cenu dohadovat. Otázkou zůstává, zda bylo nutné jmenované principy vyzvedávat ještě dvacet, třicet let po jejich všeobecném přijetí vědeckou veřejností. Celé to potom působilo dojmem kabinetního poklepávání po rameni a vzájemných gratulací k objektivitě. Spornou se alespoň nám jeví také hloubka, faktičnost, a znovu též záměr, s jakým Kubín zapisoval i ony necudné historky. Sám Kubín nám radil: „*Jistý druh slov, a všechny úkony sem hledící, není jim [lidu] nijak choulostivý. Sou jim běžné jako chléb a sůl. Hoví to zcela jejich povaze. Chtěl by je někdo proto kárat? Mávli by leda rukou – á, na to my neberem servítky! Naši sběratelé od Erbena o Černíka a Myslivečka je opomíjeli – snad urážely jejich krasocit? A přece jejich vtip bývá tak svérázný, slovesné umění tak překvapující. Milý pane Erbene, příroda je jinší umělec než člověk, a nepohorší se vedle božského slavíčka nechat hned chraplavého chřástal, nebo v čarovném údolí vyhloubit páchlý močál se vši havětí. My, lidopisci, se těchto plodů neštítíme. Chceme poznat českého člověka po vší stránce, aby jeho odhadný obraz byl pokud možno úplný. Však víme, že na rumišti života nekvete jen samé fialky, než také proser a lebeda.“¹³⁶ Dále tvrdil, že „*snad rozpustilý (někdy i kluzký) obsah jejich narazí na odpor úzkoprsého vkusu. Stalo by se tak neprávem! Jako toužíme, ba usilujeme poznati přírodu, také celý člověk, pán její, musí bez okřiku podléhati volnému studiu. Castis omnia casta! Prostý člověk [...] zůstává vždycky ve svém nápadu i výrazu upřímný. A ta upřímnost mu sluší, je typickým jeho znakem.“¹³⁷ Bylo-li Kubínovi a Novákovi páchlým močálem, který tak statečně prozkoumávali, těch pár frivolních historek, šálili sebe i veřejnost více než Erben s Myslivečkem, právě pro onu na štítě nesenou objektivitu. Lidová tvorba rázu erotického nebo přímo pornografického v prudérním devatenáctém století systematicky zkoumána snad ani být nemohla, ale Kubín později v tomto směru výrazně nevybočoval. Jisté kroky podnikl***

¹³⁵ Arne NOVÁK, *Kladské písničky*, Lumír. Revue pro literaturu, umění a společnost 53, 1926, s. 159.

¹³⁶ Josef Štefan KUBÍN, *Lidové humorky*, Praha 1948, Kubínův komentář na předsádce knihy.

¹³⁷ Týž, *Lidové povídky z Podkrkonoší. Podhoří západní*, Praha 1964, s. 10.

v seriózním výzkumu erotiky a sexuality v lidové kultuře sledovaného období pouze K. J. Obrátil.¹³⁸ Nemůžeme se navíc zbavit dojmu, že Kubín byl vlastně pyšný, jak český lid, schopný vytvořit velkolepé obrazy známé právě od Erbena nebo Němcové, je také tak trochu Enšpígl a dokáže bohatýrsky popít a nějaké ty sukénky pocuchat. Vyčerpaly se tím však skutečně problematické stránky života „lidových“ vrstev obyvatelstva? Těžko porazitelný kruh alkoholismu, domácího násilí, vyčerpávající dětské práce, hygieny na středověké úrovni a ve velké většině případů nuzoty a bídy na hranici existence? Kubín nepsal, že „*nad šenkem viséla černá tabula. Hospodský chlapa na tabulu zapsál, připisoval mu a ten sa starál eném piť. Mama potom muséla vziť máslo a vajca a jít' prodát', ináč by prišli forotovať nějakú věc.*“ Věrným souputníkem hladu a nouze byl právě alkohol. Často také hospodář zacházel dále než k setřásán Martinova pláště cudnosti a rozpustilé erotice. „*Tata píł. Jak měl v hlavě, brál aji sekyru. Raz ju ze zteku hodil v maštali po koňovi, hned' mu kus masa visélo z kyty. Sám utratíl, mamě nedál koruny. Když přišel popitý, my děcka sme sa poschovávali do potoka, pod krče.*“¹³⁹ Chudobu v případě Kladska učinil Kubín ctností.¹⁴⁰ Největším nešvarem, na nějž při tamějším pobytu narazil, bylo pronikání germanismů do češtiny.

Jak se vyvíjela situace v českém koutku Kladska dále? První světová válka přimkla kladské Čechy ještě více k Německu. Nacionálně indiferentní dělníci a tkalci dávali přednost sociálním výhodám na německé straně hranice a neměli potřebu se národnostními otázkami zabývat, a to ani později v opačném směru. Volební výsledky nacionálních socialistů Adolfa Hitlera, kteří v celoněmeckém průměru

¹³⁸ Karel Jaroslav OBRÁTIL (*2. listopadu 1866 - †5. dubna 1945 – umučen nacisty), pedagog, publicista, bibliofil. Po léta se zabýval sběrem a tříděním dokladů o lidové erotice a sexualitě ve spolupráci s předními vědci v Rakousku a Německu. Hlavním dílem byla *Kryptadia. Příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu I – III*, Praha 1936 – 1939.

¹³⁹ Jaroslav ŠTIKA, *Lidová mluva na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm, 1997, s. 135 – 142. pro srovnání jsme si pomohli obrazem z chudého kraje na Vysočině. Kubín zde nebádal, nicméně časově příběhy odpovídají.

¹⁴⁰ Josef Štefan KUBÍN, *České Kladsko*, s. 58: „*Jest ovšem nejeden, že nemá ani chlup houjeziny, a tomu tluče bída neúprosně na paty. Takový je na níti. Ale de vo kůži, proto srdnatě morduje se s životem. Ten churý kousek půdy a doma tkalcovský stav je denní jeho hoňbou po všechna leta, ale žije přitom spokojen prostičkým radostem i hnětům svým, jedinou maje touhu ne-li rozmnožit, aspoň neztenčeně dohovat své chase domácí kout.*“

voleb v roce 1933 získali přes 40 % hlasů, se v Kladsku – mimo větší německá města – dočkal výsledků o desítky procent nižších.¹⁴¹ Každopádně Kladsko patřilo ke staré Říši a mužská část obyvatelstva musela rukovat do Wehrmachtu; ta samá situace nastala také na Hlučínsku, byť po krátké epizodě obsazení Polskem. Výrazně zasáhl do kladského osídlení vývoj po druhé světové válce. Kladští se ocitli ne vlastní vinou v choulostivé situaci. Ještě před rozhodnutím ostatních velmocí Sovětský svaz přinutil Polsko akceptovat změnu svých státních hranic. Uzemní ztráta na východě měla být Polsku nahrazena na účet poraženého Německa.¹⁴² Kladskem se tedy nejprve přehnala fronta, Vratislav byla prohlášena podle Hitlerovy obranné doktríny pevností, jež se neměla vzdávat. S evakuací civilistů se nepočítalo. Wehrmacht a jednotky SS bojovaly do posledního dechu a sovětské armádě bylo nepřátelské území vydáno v plen. Polské úřady začaly ihned po ukončení bojů důrazně a nekompromisně provádět osídlení starých německých území osadníky z východních oblastí. Původní obyvatelstvo, pokud přežilo, bylo vysídlováno. Lidé hlásící se k české národnosti měli sice formálně nárok na ochranu, garantováno jim bylo právo na sebeurčení a dokonce i na podílu ze zabaveného majetku, v praxi ale neexistovala instituce, která by jim byla schopna práva zaručit a hlavně zajistit.¹⁴³ Řada z nich tak odešla do Československa a sama

¹⁴¹ Např. ve Slaném získali nacisté 19,4 % hlasů, v Čemrné a Jakubovicích 26, 6 %. Jaromír JECH, *U kladských vypravěčů po padesáti letech*, in: Josef Štefan Kubín, *Kladské povídky*, Praha 1958, s. 443 – 444.

¹⁴² V kontextu osudů celého Slezska srovnejme: Norman DAVIES – Roger MOORHOUSE, *Mikrokosmos. Portrét jednoho středověkého města*, Praha 2006, s. 340 – 511.

¹⁴³ Po ukončení druhé světové války se znovu začalo mluvit o Kladsku a jeho možném připojení k Československu. Vznikla celá řada organizací a komitétů s návazností na vysoká politická patra, v jejichž písemnostech často také figurovalo jméno Josefa Štefana Kubína, od roku 1946 čestného předsedy Svazu přátel Kladska: „*doufajíc pevně, že naše práce přinese úspěch. Informujeme vládní a úřední místa, propagaci provádíme tiskem, přednáškami i rozhlasem, v příštím týdnu bude vydán sborník prací našich členů »České Kladsko« [zřejmě se jedná o Václavem Černým editovaný Kladský sborník, Praha 1946] s přílohou současné generální mapy a historické mapy Kladska z roku 1626. Spolupracujeme s kladským obyvatelstvem, které tentokrát velmi intenzivně se samo snaží o návrat Kladska k ČSR. Akcí tuto vede především starosta Chudoby p. J. Bernard, který jest členem našeho ústředního výboru. On, i celá řada kladských Čechů dodnes vzpomíná: Na pana profesora Kubína, který český koutek křížem krážem prochodil a o udržení české řeči, českého uvědomění a české písničky se tolik zasloužil.*“ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2265, sign. 53/66, kart. 6. Dále: Václav DAVÍDEK, *Kladsko, domů, domů...*, Praha

osídlila uprázdněné pohraničí, další kladští Češi se v průběhu padesátých let odstěhovali z ekonomických důvodů do Německa. V roce 1958 žilo v Kladsku asi 450 česky mluvících starousedlíků.¹⁴⁴ Několik málo rodin, které zůstaly věrny kladskému koutku, dokonale splynuly s většinovou společností. Olga Brandtová, která zmíněné lokality navštívila v devadesátých letech dvacátého století, našla jen nezřetelné stopy po českých enklávách.

Rodným Podkrkonoším

Podle Kubínových slov byl kladský „výtěžek zejména povídkový [...] svou hodnotou a bohatstvím výrazovým tak skvělý, že vzbudil u nás opravdu malou senzaci.“¹⁴⁵ Podle jiného článku povídky „vzbudily velký ohlas odborného světa, pro jejich bohatství látek a sytou mluvu lidovou. Proto jsem se odhodlal stejné dílo načít i v rodném podkrkonoší.“¹⁴⁶ Obě Kubínovy vzpomínky na úspěch kladských sbírek jsou pozdějšího data. V dobové, výše zmíněné kritice v časopisu *Lumír* Arne Novák hodnotil kladně Kubínovu poctivost a přesný pohled do života lidu a zejména poznámkový aparát s jazykovědným rozbořením profesora Jiřího Horáka, nicméně dodal, že z hlediska uměleckého „kořist jest spíše rozsáhlá, než hodnotná; též na českém Kladsku dávno minula doba skutečné básnické tvořivosti, takže dnes se tam zpívají pouhé varianty lidových písní odjinud známých nebo neorganické slepeniny rozmanitých zpěvů starších neb konečně tak zvané texty špalíčkové či kramářské, uměle, však neumělecky vyrobené z prostonárodních literárních prvků, ale přitom rozvodněné planým citlivůstkářstvím, bezcennými květnatými popisy, násilným bombastem.“¹⁴⁷

1946. Růžena HLUŠIČKOVÁ, *Kladsko a Československo 1945 – 1947*, Hradec Králové – Wrocław 1999.

¹⁴⁴ Iva HEROLDOVÁ, *Vystěhovalectví do Polska*, in: Stanislav Brouček (ed.): *Češi v cizině 9*, Praha 1996, s. 11 – 26.

¹⁴⁵ Josef Štefan KUBÍN, *Povídky lidové*, Panorama 19, 1941, s. 138 – 140.

¹⁴⁶ Týž, *Můj folklór*, s. 196.

¹⁴⁷ Arne NOVÁK, *Kladské písničky*, s. 159. Ačkoliv jinými slovy podáno, je to samé, co vadilo Václavu Tillemu na sbírce povídek z Podkrkonoší.

Jak už víme, rodnému kraji věnoval Kubín pozornost od mládí. První zápisy písní, krátkých historek a povídek se datují do osmdesátých let devatenáctého století, když si zapisoval vypravování svého otce Jana Kubína nebo lochovského souseda, vypravěče Josefa Kazdy. Největší část vědecké práce v Podkrkonoší odvedl Kubín mezi lety 1911 – 1917, byť se třeba do okolí vesnice Pecky vracel ještě v letech dvacátých. Postupoval promyšleně a systematicky. Celý kraj si rozvrhl a sám rozkreslil na menší části, úkrají, která posléze jednotlivě navštěvoval a doslova „vysál“ do posledního vypravěče a zpěváka. Kubín psal a kreslil na každý kousek papíru, který měl při ruce. Kupříkladu pro svou mapku, poznámky a úvod k průzkumu kraje pod dominantním hřbetem Zvičinou, rámuujícím ze severu východní¹⁴⁸ úkrají podkrkonošské, využíval formuláře Upisovací přihlášky na 5. rakouskou válečnou půjčku z roku 1916.¹⁴⁹ Radosti i strasti výzkumných výletů popsal Kubín sám v předmluvě k prvnímu dílu *Lidových povídek*,¹⁵⁰ kterou sepsal podle datace už v listopadu 1915. Narazíme zde na několik informací, které jednak mohly velice podráždit Václava Tilleho, neboť se blížíme k velkému sporu „dvou velkých znalců pohádek“, a jednak přijdou zajímavé nám, protože Kubín na sebe a svůj názor na etnografii a práci se získaným materiálem leccos pozoruhodného prozradil.

Pro ultrapozitivistu, zastávce migrační teorie, srovnávacích výzkumů a sociologicky zaměřeného přístupu Tilleho musely jako červený hadr na býka působit Kubínovy „větičky-kytičky“ o netištěné knize lidu, která *„čím déle zůstává nedotčena vpádem kultury, tím svěžejší jsou její kapitoly. Lidová múza [...] zůstává napořád svému lidu věrna. Vedle vzdělance, který má svou knihu učenou, své staré zájmy kulturní, bude vždycky státi člověk prostičký - Jako šípek vedle stolítky – jemuž nezciženy, nezaváty, zůstanou ty stránky samorostlé poezie, zapsané v jeho tradici. Máť on vždycky ještě před tlakem*

¹⁴⁸ Josef Štefan KUBÍN, *Lidové povídky z Podkrkonoší II., Úkrají východní*, Praha 1926.

¹⁴⁹ LA PNP Staré Hrady, fond Josef Štefan Kubín, dodatky, sign. 27/4/17, kart. 20. Jen pro zajímavost, splatnost půjčky byla nastavena od 1. července 1922.

¹⁵⁰ Josef Štefan KUBÍN, *Lidové povídky z Podkrkonoší I., Podhoří západní*, Praha 1922-23, s. 7 - 17.

*kultury kam ustoupit. Rozlehlá ústraní venkovská, zákoutí šumných lesův a hor zůstanou mu víceméně ochranným útlukem. Tam dále bude pěstiti svůj poklad básnický, stejně jako si brázda hájí svého skřivana, jako skála lesní hlaholí svou ozvěnou. I nevěřme, že tlakem kultury bude kdy vyhlazena, uničena poesie lidová nebo všechno to, co shrnujeme pojmem tradice! Ona mu nanejvýš ustoupí jen kus dále, zaujme nové, další posice, jichž jí zbývá donekonečna.*¹⁵¹ Poznámka na okraj: v roce vydání *Lidových povídek* s touto předmluvou, přesněji 18. května 1923, začal s pravidelným vysíláním Československý rozhlas, první z médií, před kterými nebylo kam ustoupit, jež nekončícím tokem pravidelně podávaných informací začala smazávat dříve těžko překonatelné geografické i sociální vzdálenosti. Kubín se dále zmínil o velkých potížích, které bývaly spojeny s takovou prací, o „úsilné zvědavosti“, kterou si nejde ani dobře představit, o odříkání a obětech. Později, v dopise nakladateli Bohumilu Novákovi,¹⁵² Kubínovi poněkud ujely nervy, když psal: „Och, vědět pan Tille, co tyto Povídky mě stály utrpení, sebezapření, mnohdy v zatuchlé, zakyslé jizbě u nemocného sem zapisoval – dvakrát sem dostal prudký katar žaludku z venkovské stravy...“¹⁵³ V žádné dosud vydané knize nebo článku jsme se nedočetli, kolikrát musel Kubín *uplácet* své vypravěče, někdy byl prý obměkčen jejich zbědovaným stavem, jindy byl ale k placení přímo vybidnut. Ohledně objektivitu výzkumu mohl Kubín rovněž volit opatrnější formulace, než že jistá Procházková v Kacanovech „vyprávěla mi všechno, nač jsem ji otázkami přivedl.“¹⁵⁴

Zde odbočme k Josefu Štefanu Kubínovi, který podle svých následovníků a oslavovatelů vzešel z lidu, jenž tak miloval. „*Lidové prostředí, ve kterém Kubín vyrůstal, a bezprostřední styk s prostými*

¹⁵¹ Tamtéž, s. 7.

¹⁵² Bohumil NOVÁK (*1908 - †1992), nakladatel, po roce 1948 se stal vedoucím knižního oddělení ministerstva informací V. Kopeckého, kde zajišťoval vydávání neperiodických tiskovin a později chod celého knižního oddělení. Stal se tak součástí Kopeckého konceptu obsazování prominentních umělců a kulturních pracovníků do vysokých míst státní správy (dále např. V. Nezval, I. Olbracht, J. Toman, F. Halas, L. Čivrný). Jiří KNAPÍK, *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956*, Praha 2006, s. 24 an.

¹⁵³ LA PNP Staré Hrady, fond Josef Štefan Kubín, koncept dopisu Bohumilu Novákovi z roku 1943, inv. č. 10, sign. 59/81, kart. 6.

¹⁵⁴ Josef Štefan KUBÍN, *Lidové povídky I.*, s. 13.

lidmi jej ani v nejmenším nenechávaly na pochybách o tvůrčích schopnostech nejnižších vrstev.¹⁵⁵ Předně, Kubín se narodil v Jičíně, ve své době tedy v krajském městě, které se navíc těšilo pověsti vzdělávacího centra celého širokého okolí. Jeho otec byl zdatný obchodník s pronajatým sadem a malou dílnou. Byl hrdý na výsledky své pilné práce a jako takový se asi nepočítal k nejnižším vrstvám společnosti. Obyvatelé vyhlášených Lázní Bělohrad, odkud pocházela Kubínova matka, by se také zřejmě urazili, kdybychom je nazývali vesničany. Kubín na venkově nikdy nebydlel, manuálně nepracoval, gymnaziální studia jej lidovému prostředí ještě vzdálila. Samotný Kubín přes všechno okouzlení lidovou kulturou a idylické vzpomínky na první kontakty s písněmi Emči Bartošové o svých výzkumech občas hovořil a psal, jako by se pohyboval mezi domorodci v lůně černé Afriky: „*Ani bojovník necítí ran, jež si utržil během zápasu [= výzkumu]. Abychom získali plody lidové, to předpokládá dlouhý pobyt v cizím prostředí [= v rodném Podkrkonoší, podtrhl ZR]. Objev se neznám, zavaď otázkou sebezpyšnější o předmět své touhy, kde kdo změří tě s nedůvěrou, a jistě odejdeš naprázdno. Však lid náš dávno není ten ochotný, vítavý, důvěřivý lid, jako ho máme ještě v paměti.*“¹⁵⁶

První díl *Lidových povídek z českého Podkrkonoší, Podhoří západní*, vycházel po notném zpoždění v letech 1922 – 1923. Díl druhý, *Úkrají východní*, následoval roku 1926. Přípravovaný třetí díl publikován nebyl, Kubín prý v hněvivé reakci na rozepři s Václavem Tillem spálil přípravy i veškeré podklady. Vydané díly obsahují 572 lidových próz od 104 vypravěčů. Folkloristé dnes oceňují Kubínův odborný přístup, systematické členění a podchycení folklorního obrazu celého regionu. Soustředěná vytrvalost, podrobné zachycení povahy, kulturních a sociálních podmínek a osobní charakteristiky vypravěčů zařadili Kubína na počátek ekologické metody v národopise. Poznámkoslovný aparát Jiřího Polívky, který se mnohde rozrostl

¹⁵⁵ František VŠETIČKA, *Josef Štefan Kubín. Portréty spisovatelů*, Praha 1980, s. 18.

¹⁵⁶ Josef Štefan KUBÍN, *Lidové povídky I.*, s. 13 an. Otázku kdypak že byl ten náš lid *ochotný, vítavý a důvěřivý*, či kde na tuto myšlenku přišel, Kubín bohužel dále nerozvedl.

v úplné látkoslovné studii, význam Kubínových sbírek ještě zdůraznil.¹⁵⁷

Slavie

Rozepři „dvou velkých znalců pohádek“, jak bývá konflikt Kubín – Tille nad *Lidovými povídkami z českého Podkrkonoší* jmenován, nehodláme zkoumat z národopisného hlediska, byť nejdůležitější fakta budou zmíněna, spíše z úhlu Kubínových reakcí v korespondenci a v pozdějších rozhovorech a člancích, směřující k dalšímu poodhalení Kubínovy osobnosti. Spor s Václavem Tillem proběhl na stránkách časopisu *Slavie*¹⁵⁸ a vypukl neočekávaně. V dopise z 28. října 1915, tedy v době prvních redakčních úprav, ubezpečoval Jiří Polívka Kubína, „že ani od nejbližšího odborníka, (kol. Tilla), ani od jiných neslyšel jsem ni nejmenších pochybností o Vašich sbírkách. V tom ohledu prosím, abyste neměl obav.“¹⁵⁹ Rovněž Jan Jakubec psal v květnu 1922 Kubínovi, že si nepamatuje, „že by o *Tvé Podkrkonošské povídky* byly bývaly v České akademii boje, leda bylo-li to na schůzi, na které jsem nebyl přítomen. Jinak jde jen o místo a dobu, kdy má který spis být vytištěn.“¹⁶⁰ Avšak takřka souběžně se zprávou o začátku vydávání druhé části *Lidových povídek, Úkrají východní*, obdržel Kubín od Polívky i korektury Tilleho kriticky laděného článku, aby k nim připojil své poznámky.

Co Václav Tille vyčítal souboru Kubínem sebraných romantických, kouzelných pohádek, povídek, pověr, anekdot a místních pověstí? Předně kritizoval příliš obšírně založený úkol, který však nenaplnil ambici podat komplexní obraz lidového podání v celém kraji a zůstal závislý na několika kulturních střediscích. Kamenem

¹⁵⁷ Olga BRANDTOVÁ, *Národopis v životě a díle Josefa Štefana Kubína*, Český lid 88, 2001, č. 3, s. 265-278.

¹⁵⁸ Václav TILLE, *Kubínovy pohádky*, Slavie 4, 1925 – 1926, s. 99 – 122, 294 – 313. Jiří POLÍVKA – Josef Štefan KUBÍN, *Diskuse o Kubínových pohádkách*, Slavie 4, 1925 – 1926, s. 567 – 580.

¹⁵⁹ Jaromír JECH, *Dílo Josefa Štefana Kubína ve světle korespondence Jiřího Polívky*, Český lid 64, 1964, s. 272 – 281.

¹⁶⁰ LA PNP Staré Hradky, fond Josef Štefan Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 1027, sign. 53/99, kart. 3.

úrazu měla být Kubínova víra v lid, jenž je odlišný svým sociálním postavením, duševním obzorem i způsobem uvažování od ostatních vrstev obyvatelstva. Teorie tohoto typu náležely německému romantismu a byly v Kubínově sbírce jen slovensky přetřeny. Tille je shledal absolutně nevhodnými, protože navíc sváděly „*k sběrací metodě, dnes již nevyhovující.*“¹⁶¹ Nekritičnost, kdy Kubín bez opatrného výběru sebral doslova vše, co mu přišlo pod ruku, musela podle Tilleho znamenat, že do jeho souboru pronikla spousta nepůvodních, přebraných témat. Až s přehnanou pedanterií Tille dokazoval, že některé povídky jsou jenom útržkovými vzpomínkami na tištěné předlohy, že Kubín byl oklamán. Právě zde se Tille přezíravě dotkl několika vypravěčů, mluvě o „*stařeně z chudobince*“, která „*své běžné látky vypravuje schválně hrubě a lascivně*“, jinde o „*přihroublé vypravěčce, jež svou tradici pilně doplňovala z knížek.*“ Samotný Tille ve svých *Pohádkách sebraných na Valašsku* věnoval vypravěčům jen v nejnútnejší obecnosti, neosobně, až chladně.¹⁶² Svůj názor na obšírné rozepisování ostatně prezentoval již dříve v programní stati *O studiu lidu a pohádek* na stránkách časopisu *Český lid*: „*Že v literatuře lidové dosud málo pozornosti věnováno bylo individualitě jednotlivých vypravěčů, je jednak opět vinou sběratelů, jednak prospívá právě tím, že místo zbytečných často biografii a rozvláčných podrobností spíše studium obrací se k vlastnímu cíli, k studiu plodů literárních.*“¹⁶³ Daleko zajímavější, uzavřel svou recenzi Václav Tille, by bylo vybrat jeden námět, třeba historické pověsti daného kraje, a těch se pevně držet. Pakliže Tille Kubína chválil, bylo to za píli, dobrou vůli, nezištnou a pečlivou práci, a také trochu cimrmanovsky za to, že „*ukázal svými sbírkami cestu, jak bude možno příště postupovati soustavněji.*“¹⁶⁴

Jiří Polívka a Josef Štefan Kubín vypracovali každý svou odpověď. Jiří Polívka klidně a věcně na konkrétních příkladech vyvracel nařčení z přílišné závislosti vypravěčů na tištěných

¹⁶¹ Václav TILLE, *Kubínovy pohádky*, s. 310 an.

¹⁶² Václav TILLE, *Pohádky sebrané na Valašsku roku 1888*, Praha 1902.

¹⁶³ Týž, *O studiu lidu a pohádek*, *Český lid* 3, 1894, s. 201 – 210, 317 – 321.

¹⁶⁴ Týž, *Kubínovy pohádky*, s. 313.

předlohách. Zdůraznil, že vymítit přejímání toho kterého syžetu není možné, ale ani účelné, protože „*důležité jest to jak co do obsahu, co se přejímá, tak co do formy, jak se přejímá. Nemusíme přestávati na studiích starších látek, než není nezajímavě sledovati, co široké vrstvy čtou, popřípadě si přivlastňují, dále to mezi sebou si vypravujíce. Proces, který můžeme sledovati od ranního středověku, není ani podnes ještě uzavřen.*“¹⁶⁵

V porovnání se skromným úvodem Jiřího Polívky Kubín do rozpravy přímo vletěl: „*Vítám vřele tuto diskusi. [...] řídě se svou zkušeností, podám tu zatím jenom letmo (jak mi dnes možno) některé své námítky a poznámky.*“¹⁶⁶ Kubín v první řadě upozornil, že nezapisoval povídky pro jejich obsah, ale jako dokument živé mluvy. Zjistit látkoslovné bohatství kraje bylo cílem druhořadým. Oklamán být mohl, ač tomu v daných případech sám nevěří. S tímto vyjádřením ovšem ostře kontrastovalo Kubínovo pozdější vzpomínání, jež nahrál Jaromír Jech. V něm tvrdil, že vždy chtěl, aby vypravěč mluvil po svém. Proto se nebránil zapisovat ani takovou povídku, kterou konkrétní vypravěč zjevně někde četl, když ji potom vypravoval ve svém dialektu. Nezapisoval naopak tehdy, když se vypravěč nutil do spisovné češtiny.¹⁶⁷ Jestliže Tille nacházel v ději jednotlivých povídek shodné momenty s knižní předlohou, poukázal Kubín na fakt, že se jednalo většinou o zlomové okamžiky příběhu, který by jinak postrádal smyslu. V závěru Kubín odkázal Tilleho návrhy a teorie o finském vzoru o založení rukopisného archivu, jenž by byl opatřen řádným seznamem regist, do říše nesplnitelných snů a ideálů, které by mohla splnit legie pracovníků, a to jen na uzounkém území. Víceméně jízlivě popřál těmto pracovníkům, najdou-li se, všecek zdar.

Autoři později popisující tuto rozepři se v jejím hodnocení od sebe odlišují skoro přesně po desetiletích. Jaromír Jech v šedesátých letech posuzoval Tilleho kritiku jako „*ne správnou*“, „*nepřilíš*

¹⁶⁵ Jiří POLÍVKA, *Diskuse o Kubínových pohádkách*, *Slavie* 4, 1925 – 1926, s. 572.

¹⁶⁶ Josef Štefan KUBÍN, *Tamtéž*. Necháme na čtenářovi srovnání s úvodem Jiřího Polívky: „*Poznámky, [...] týkají se jistou měrou též mne, a proto budiž mi dovoleno, připojit ještě několik slov, abych mohl vyložit stanovisko.*“

¹⁶⁷ Jaromír JECH, *Na vaši radost*, s. 342.

spravedlivou“ a stojící „mimo hranice objektivnosti.“¹⁶⁸ František Všetická (70. – 80. léta) shledal Tilleho článek „velmi kritickým“ a pátral po „hlubších kořenech rozporu v celé jejich odborné práci.“¹⁶⁹ Olga Brandtová v letech devadesátých upozornila na jiná vědecká i názorová východiska a odlišné osobní zkušenosti obou pánů. První rovněž zmínila vliv Kubínova emocionálního vztahu k vypravěčům na celkový průběh sváru. V argumentaci pro Kubínovu badatelskou metodu citoval Brandtová z děl Petera Bogatyreva nebo českého hudebního estetika Otakara Hostinského,¹⁷⁰ jejichž funkčně-strukturální přístupy k lidové tvorbě kladou důraz na funkci výpůjčky, výběr a transformaci vypůjčené látky.¹⁷¹ Z výše uvedené názorové výměny ale vyplývá, že tato funkčně-strukturální východiska byla vlastní spíše Jiřímu Polívkovi, ježto pro Kubína mnoho neznamovala. Kubín vedle sebe teoretika-komentátora potřeboval. Svědčí o tom i dopis, ve kterém Polívka vyzval Kubína k opravě odpovědi pro Václava Tilleho, protože se mýlil, tvrdil-li v ní, že jeho babička nemohla znát Radostovovu sbírku, vyšlou roku 1882, jestliže zemřela roku 1872. Radostov totiž vyšel poprvé mezi lety 1856 – 1858 a Kubínův omyl by snadno mohl vzbudit v redakci „nepříjemnou pozornost.“¹⁷²

Všeobecně lze shrnout, že Tilleho nároky byly skutečně příliš vysoké, a již v době svého vznesení těžko proveditelné. Jinou, neakademickou cestou kráčející Kubín se sice nemohl zaštitit vědecky progresivní, do detailů promyšlenou metodou, nicméně právě na jeho výzkumy navazovali a o jeho poznatky se opírali folkloristé a

¹⁶⁸ Týž, *Korespondence*, s. 273 an.

¹⁶⁹ František VŠETIČKA, *Josef Štefan Kubín*, s. 19 – 21.

¹⁷⁰ S Otakarem Hostinským, dlouholetým předsedou výboru pro lidovou píseň v Čechách byl Kubín během práce v Kladsku v živém kontaktu. Hostinský jej v jeho činnosti všemožně podporoval. V přímluvě k Ministerstvu kultu a vyučování z prosince 1908 napsal: „Pan Josef Kubín, c. k. profesor v Jičíně, patřil dosud nejen mezi nejpilnější přispěvatele české komise pro lidovou píseň, [...] nýbrž počtem zaslaných zápisů stojí přímo na prvním místě. Sebral totiž dosavad na 1.600 čísel písňových většinou i s nápěvy, z nichž zejména písně z pomezí českokladského vynikají převzácnou cenou po stránce textové i zpěvní. [...] Proto předsednictvo komise pro českou píseň lidovou co nejvřeleji doporučuje, aby vysoké Ministerstvo c. k. kultu a vyučování další dovolené k tomuto cíli jemu dopřáti ráčilo.“ LA PNP Staré Hradý, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 0910, sign. 53/66, kart. 3.

¹⁷¹ Olga BRANDTOVÁ, *Národopis*, s. 273 – 274.

¹⁷² Jaromír JECH, *Korespondence*, s. 281.

dialektologové mladší generace.¹⁷³ Tille kritizovaná šíře výzkumu byla důsledkem Kubínova chápání pojmu „folklór“, jako komplexního obrazu lidové duchovní kultury, k níž řadil také samu lidovou mluvu, ve kterém slovníkové rozlišování bajky, pověsti, anekdoty nebo pohádky nebylo příliš důležité. Svou roli v přísném odsudku sehrála i zkušenost, kterou Tille získal, když sám sbíral na Valašsku v druhé polovině osmdesátých let devatenáctého století. Velké množství jím zachycených příběhů a pohádek, na které se především zaměřoval, bylo více či méně zdařilým převyprávěním soudobé knižní produkce, různých kalendářů nebo překladů z jiných jazyků, hlavně němčiny a francouzštiny, a dokonce i jiných kulturních oblastí – například *Alladinova lampa*. U pověstí vzhledem k jejich provázanosti s regionem byla situace lepší, humorky, memoáry a drobné anekdoty, které mohly být nejméně zkresleným svědectvím orální tradice Valašska Tille bohužel opomíjel, spolu s příběhy erotickými či přímo pornografickými je považoval za pokleslou kulturu nehodnou písemné fixace. Do terénu se Tille již nevrátil, pobyt na Valšsku na něj zapůsobil do té míry, že „ztratil nadobro víru ve zvláštní pohádkový svět vytvořený lidem. Nebyl jsem přesvědčen, že látky ústního podání jsou původu knižního a jsou velmi různorodé.“¹⁷⁴ Tille tedy podlehl dojmu o nepůvodnosti slovesného folklóru.

Další vývoj vědecké etnografie dokázal, že dvě hlediska, Tilleho přísný akademismus a Kubínova snaha zachovat maximum z lidové slovesnosti, nemusejí stát proti sobě.¹⁷⁵ Nezbývá než o to více litovat Kubínova agresivního gesta, když vztekle spálil třetí díl *Lidových povídek*. Co však zůstalo nevysvětleno, bylo Kubínovo skutečně široké chápání pojmu *lid*, se snivě archaickými představami o jeho

¹⁷³ Široký záběr Kubínových sbírek dodnes umožňuje aplikovat nové výzkumné postupy a nastolovat témata v Kubínově době nezkoumaná či úplně neznámá, srovnejme: Olga BRANDTOVÁ, *Kubínovy soubory lidových povídek jako pramen cizích geografických a etnografických reálií v lidové próze*, *Český lid* 86, 1999, s. 215 – 224.

¹⁷⁴ Jaroslav OTČENÁŠEK, *Sběratelské období Václava Tilleho*, in: Petr KALETA – Lubomír TYLLNER (edd.): *Slovanský svět očima badatelů a publicistů 19. a 20. století*. Sborník z mezinárodní konference k 50. výročí úmrtí Ludvíka Kuby, Opole 16. – 17. listopadu 2006, Praha 2007, s. 104 – 107.

¹⁷⁵ Otakar CHALOUPKA a kol., *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*, Praha 1985, s. 212 – 217.

netištěných knihách a letověké moudrosti, s nímž tak kontrastuje přesný, detailní¹⁷⁶ a moderně všezahrnující výzkum, kde vedle sebe figurovali kořenářka, výměnkář, trafikant, domkář, rolník či továrník, tedy seskupení zhusta neromantické. Odpověď můžeme získat, podíváme-li se, jak Kubín hodnotil svou roli ve výzkumu: nezapomínal totiž na sebe pohlížet jako na intelektuála, příslušníka duchovní elity národa, vědce, který stojí vysoko nad studovaným objektem. „*Jakmile jsem se s těmi lidmi seznámil, to jsem u nich našel pravý opak [ostychu]: to měl každý náramnou radost, hleděl povědět všechno, co ví, vždyť představte si, učený pán za ním přijel a on ho má poučovat!*“¹⁷⁷ I proto mohl vedle sebe postavit a zkoumat zdánlivě neslučitelné. *Lid*, to byli ti mimo něj.

Zdá se, že Václav Tille, jenž „*stál, vzpřímen za universitní katedrou, ruku sevřenu v citlivém gestu, v gestu zvláštním a osobitém, v gestu uchvacujícího mága. Krásný, elegantní, takřka svůdnický, duchaplný fénelonovský ‚lovec duší‘, ohnivý kazatel i galantní abbé, osobnost kouzelná i okouzlující,*“¹⁷⁸ jak jej viděly jeho studentky, využil jednu z mnoha příležitostí, jak „bystřit“ svůj vědecký důvtip. O další pokračování polemiky neměl velký zájem. Ne tak Kubín. Po časopisecké přestřelce se několikrát pokoušel Tilleho kontaktovat, ten však byl v zahraničí, nebo se vymlouval na časovou zaneprázdněnost.

„11. listopadu 1925, Praha

Velectěný pane, vrátil jsem se teprv dnes z Itálie – promiňte, že jsem tedy nemohl dřív odpovědět na Váš milý dopis z XI. 5. Vyjel bych si s Vámi velice rád, poslechnout si některého z Vašich vypravěčů, prominete však, že to nemohu učinit v nejbližší době: mám tolik věcí vyřizovat po víc jak půlletní nepřítomnosti v Praze, že

¹⁷⁶ „Kubín především mistrně stenografoval. On zaznamenal pomalu každé kýchnutí. Nevím, jak to dokázal, poněvadž tenkrát nebyly magnetofony.“ Například uvedl překladatel Jiří REYNEK v rozhovoru pro Týdeník Rozhlas 40, z 25. září 2006.

¹⁷⁷ LAPNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, Rukopisy, Přepis rozhovoru s redaktorem Kožíkem pro Český rozhlas, vysíláno 10. října 1944 v 16:40 - 16:55, kart. 3 – dodatky.

¹⁷⁸ Jarmila LORMANOVÁ, *Hovory s Václavem Tillem*, Praha 1947, s. 7.

opravdu počítám hodiny. Jakmile se však trochu uvolním, vyjedu si velice rád a budeme mít příležitost pohovořit si o thematu, jež nás oba živě zajímá.

Jsem cele Váš

Václav Tille¹⁷⁹

Ať byl Tille tolik vytížen, nebo nikoliv, „*Ani na trojí pozvánku nevyhověl!*“ připsal si Kubín na korespondenční lístek, tlačí hrubě na tužku. Od této chvíle až do konce svého dlouhého života nevynechal Kubín jedinou, třebaš pranepatrnou a titěrnou příležitost, aby si postěžoval na „*hrubost,*“ s jakou byl osočen. V dopisech, novinách, časopisech, rozhovorech, knihách. Někdy to bylo až nevkusné. Pro časopis *Panorama* napsal Kubín článek sotva na třicet řádek, tísně nedostatkem místa zmínil alespoň Tilleho „*mínění zcela subjektivní, nesouhlasil s nimi ani Polívka, ani já. Zde, v krátkém nástinu, nemohu se o věci šířiti.*“¹⁸⁰ Svému nakladateli měl napsat krátký životopis: „*Dlouhý tisk mých povídek z jižního Podkrkonoší překážel tehdy panu Tillovi, an chystal své dvě cihly – Soupis českých pohádek – k vydání v Akademii. A jak tomu u nás bývá, učinil proti mně neomalený výpad v Markově Slavii. Sice sme tam s Polívkou tento nájezd stručně skleпали, ale věc mě do té míry rozladila a pohoršila, že sem pozbyl další chuti k této práci.*“¹⁸¹ V rozhovoru s Oldřichem Audym si postěžoval taktéž: „*Ach, jak ta [vypravěčka Kulíčková] uměla vyprávět! To bylo neskonale kouzlo slova, tklivé a jímavé, jakože odříkává vroucí modlitbu. Divil jsem se nemálo, že profesor Tille, sám neznaje, mohl ji nazvati – řečnou babkou. [...]* Toho druhu je i výčitka Tillova, že moji vypravěči si prý všechno dříve vyčetli z knih. Vedle Polívky sem ho po zásluze odbyl sám. Dnes bych to mohl vyřešiti celou knihou. Jak mínil s vědeckého stanoviska tento úsudek upřímně, svědčí, že sem ho ani trojím vyzváním nedostal k tomu, abychom

¹⁷⁹ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2289, sign. 53/66, kart. 6.

¹⁸⁰ Josef Štefan KUBÍN, *Povídky lidové*, Panorama 19, 1941, s. 138 – 140.

¹⁸¹ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence vlastní, koncept dopisu Bohumilu Novákovi z 7. října 1943, inv. č. 10, sign. 59/81, kart. 6.

*spolu přezkoumali věc na místě.*¹⁸² Do mnoha dopisů, osobní a rodinnou korespondenci nevyjímajíc, Kubín všelijak vpisoval, podtrhával, připisoval nápady, dokonce odtrhával okraje, užívaje jich dále jako záložek. Pietně naproti tomu zůstal zachován dopis od jednoho kolegy folkloristy: „*Na Vaši novinku se opravdu těším, vždyť všechno, co napsalo Vaše pero, je dokonalé, ať si o tom soudí profesor Tille jak chce. Mám na mysli ten první svazek Slavie z roku 1925. Nikterak se nedivím, že Vám to chuti k práci nepřidá.*“¹⁸³

Ohnivě finále podkrkonošských sbírek Kubín vykreslil s pathosem starořecké tragédie: „*Povídky ze severního Podkrkonoší už nikdy neviděly světlo světa. Jaká nedostižná škoda. Úsilí mé, jehož si nikdo nedovede povážít, přišlo tak nazmar. [...] Původní lidové povídky z tohoto úkrají už nikdy nevidíme. Zhynuly v plamenech jako tryzna veliké práce a nadčení – reqiescant.*“¹⁸⁴ Logika Kubínova paličského činu byla pozoruhodná. Vzdor nadneseným proklamacím o vřele vítané diskusi a ochotě sejít se s názorovým sokem nad probíraným tématem jsme se náhle setkali s nevratným, destruktivním gestem. Vzhledem ke Kubínovu extrovertnímu charakteru, jenž místy přerůstal až v ješitné a zpupné počínání, můžeme s velkou mírou pravděpodobnosti vyloučit jako podnět žhářského počínu nepřiměřený strach z kritiky nebo nejistotu nad kvalitou vlastní práce. Kubín se ve vlastních očích nikdy nemýlil. V jeho dopisech, rozhovorech či vzpomínkách nejsou ani v náznaku přítomny věty jako „Mohl jsem udělat lépe...“, „Zde jsem podlehl omylu...“ nebo prostě „Spletl jsem se...“ Naopak. Kubín plně chycený v osidlech zhoubných představ o vlastní důležitosti těžce nesl chladnější reakci laické veřejnosti.¹⁸⁵

¹⁸² Oldřich AUDY, *Pohled do dílny Josefa Štefana Kubína*, Úhor. Kritická revue literatury pro mládež 32, 1944, č. 1, s. 1 – 2, 19 – 21, 38 – 42.

¹⁸³ Jednalo se o dopis z 18. února 1926 Josefa Stránského, který připravoval knihu o jilemnickém nářečí a Kubín proň zhotovil krátký výtah z několika povídek. LA PNP Staré Hradky, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2161, sign. 53/66, kart. 6.

¹⁸⁴ Josef Štefan KUBÍN, *Můj folklór*, s. 169.

¹⁸⁵ Bohumil NOVÁK, *Zjevení jazyka*, Panorama 19, 1941, s. 29 – 30: „*Lidové povídky [...] kniha zapomínaná neprávem nejen čtenáři, nýbrž i nakladateli.*“ Olga BRANDTOVÁ, *Národopis*, s. 270: „*[...] ani laická ani vědecká veřejnost se tehdy ke Kubínovým sběrům nestavěla s pochopením.*“ S nezájmem veřejnosti nebojoval v etnografické obci Kubín sám. Ludvík Kuba, třebaže úspěch jeho sběratelství byl mimořádný, musel kvůli nezájmu nakladatelů vydat velkou část

Přímý a nečekaný útok uznávané vědecké autority jej naplnil šířavou tuchou o žárlivosti a nepochopení, o úkladném odpírání přiměřených poct. Všechny tyto domnělé ústrky se v Kubínovi slily do podoby zlostiného a trucovitého činu, jímž trestal nechápavé okolí i nevraživé kolegy. Tato zloba v Kubínovi nepřestala doutnat ani po desetiletích.

Ve šlépějích Otců

Od podzimu 1926 do jara 1927 se Kubín pohyboval v kraji jižně od Vratislavi, pojmenovaném podle největšího města Střelína, čili Štrálu, v oblasti sousedící s Kladskem. Kubína, který byl v této době již dva roky na penzi, podle vlastních slov zlákala česká emigrace, hlásící se k církvi bratrské reformované. „*Usadili se kol města Střelína v pruských Slezích v polovici 18. století, aby tu mohli svobodně pěstiti víru svých Otců. Všechnu jejich kulturu duchovní jsem vyčerpал.*“¹⁸⁶ Silný proud emigrantů směřoval na Střelínsko z východních Čech a Poděbradska od 40. let 18. století, kulminoval v letech šedesátých a zcela se nezastavil ani v době toleranční. Vznikaly zde obce s českými názvy jako Poděbrady (dnes Gościęcice) a Husinec (Gęsiniec). Emigranti z Čemrné v nejvýchodnějším cípu Čech vytvořili velkou komunitu v Rixdorfu (dnešní Berlín – Neukölln).¹⁸⁷ Sebraný materiál byl základem knihy *České emigrantské osady v pruském Slezsku – Čechové štrálsťi* (Praha 1931). Kniha však nepronikla mezi širší vrstvy čtenářstva, což Kubín přičítal mimo jiné i „svévolné“ změně názvu vydavatelem. Sám totiž navrhoval pojmenování *Z lůna Čechů štrálských*. I když se zde Kubín znovu držel česky mluvící menšiny v zahraničí, nemůžeme nevidět, že při výběru místa bádání byla národnost vypravěčů nově doprovázena jinou důležitou okolností, jejich náboženským vyznáním.

svého národopisného díla vlastním nákladem. Viz Lubomír TYLLNER, *Folkloristické dílo Ludvíka Kuby a současnost*, in: Petr Kaleta – Lubomír Tyllner (edd.): *Slovanský svět očima badatelů a publicistů 19. a 20. století*. Sborník z mezinárodní vědecké konference k 50. výročí úmrtí Ludvíka Kuby, Opole 16. – 17. listopadu 2006, Praha 2007, s. 40.

¹⁸⁶ Josef Štefan KUBÍN, *Můj folklor*, s. 197.

¹⁸⁷ Eva MEJMULKOVÁ, *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999, s. 59 an.

Pádem Rakousko-Uherské monarchie byla katolická církev v českých zemích otřesena. Její úzké propojení s vládnoucím habsburským domem obyvatelé vnímali krajně negativně. Ihned po 28. říjnu 1918 nastalo v novém státě poměrně intenzivní rozněcování protikatolických nálad. Postoje katolíků za světové války byly hodnoceny jako protičeské, prorakouské, a v očích široké veřejnosti tedy diskvalifikující katolickou církev z podílu na vládě v novém státě. Rozluka státu a církve byla chápána jako jeden z nejpřednějších úkolů. Radikální návrhy počítaly s vyvlastněním církevního majetku či odnětím všech práv, čímž by byla církev vytlačena zcela na okraj společnosti. Situace v katolickém táboře byla ovšem předkládána veřejnosti jednostranně, zkresleně, akcentovány byly záměrně jen některé otázky a odpovědi na ně se v nepřipustné míře paušalizovaly. Svou neblahou roli sehrála i politická žurnalistika, dovedně využívající vybraná fakta v mezistranických bojích, hnaná snahou pošpinit nikoliv pouze politický katolicismus, ale samu církev i její učení. Na straně druhé nelze zapomenout na často nevynucenou a přehnanou loajalitu mnoha biskupů, jakož i většiny vyššího kléru a konzistoří, spjatých s tradicemi monarchie, která určovala postoje vůči válce a českému národnímu a politickému životu vůbec. Pevný církevně-hieratický řád působil na nižší složky v kléru, jež zpravidla přijímaly postoje episkopátu, nebo se uchýlovaly do pasivního vyčkávání. Vše dohromady církvi uškodilo a v určitých kruzích prohloubilo vůči této instituci nechuť, která byl hmatatelná již v letech před světovou válkou.¹⁸⁸ Vyhlídky v občansky a demokraticky laděném státě nebyly katolíkům příznivé. Jedním z důsledků byl i vznik národně

¹⁸⁸ Pavel MAREK, *Církevní krize na počátku první Československé republiky 1918 – 1924*, Brno 2005, s. 59 an.

orientované, liberální československé církve,¹⁸⁹ ke které se nakonec přihlásil Kubínův syn z prvního manželství Milan.¹⁹⁰

Kubín se po krátké epizodě, kdy zřejmě koketoval s úplným ateismem, také vážně zabýval přestupem k československé církvi. Nakonec si však vybral jinak a s celou rodinou se nechal 27. ledna 1921¹⁹¹ zapsat k Českobratrské církvi evangelické. Pod tímto jménem sjednocovala církev od 17. prosince 1918 věřící augsburského i helvetského vyznání, přejímající tradice české církve pod obojí a Jednoty bratrské.¹⁹² Kubín tak mohl „pěstovat víru Otců“ a své nové přesvědčení s nadšením čerstvého konvertity všude prosazovat. S přiznáním, že existuje jen minimum pramenů pro zkoumání tohoto tématu, opírat se můžeme o nemnohá Kubínova vyjádření a částečně o jeho práci, si dovolíme se značnou opatrností tvrdit, že Kubín se hlásil spíše k etickým a mravním principům českobratrské církve, než k niterné zbožnosti či prožívané víře. Souvislost s volbou potomků náboženských emigrantů v okolí Střelína jako předmětu Kubínova studia by však neměla být podceňována.

Posledním místem, kde pracoval Kubín - folklorista, bylo Hlučínsko. Kraj, který řečeno s Jaromírem Jechem, jenž v sobě nezapřel Kubínova přímého žáka a pokračovatele, „*byl rovněž v roce 1742 odtržen od českých zemí a přivtělen k Prusku. Jenže osud byl*

¹⁸⁹ Počet katolíků při sčítání lidu v roce 1921 klesl od posledního sčítání o 1.388.000 osob. *Kronika českých zemí*, Praha 2003, s. 634. Velký úbytek věřících nastal především mezi učiteli obecných a měšťanských škol. Pavel MAREK, *Církevní krize*, s. 20. Podrobně o vzniku československé církve, osobnosti jejího zakladatele i problémech, které vznik a první léta její existence provázely, např. Miroslav KANÁK, *Dr. Karel Farský. O životě a díle prvního patriarchy církve československé*, Praha 1951.

¹⁹⁰ SOA Třeboň, přípis v matrice narozených v českobudějovické diecézi od 20. dubna 1895 do 15. září 1897, s. 81. Podle zápisu, který v matrice provedl kněz, Milan přestoupil k československé církvi 15. února 1921.

¹⁹¹ Archiv Farního sboru U Klimenta Českobratrské církve evangelické v Praze I, Novém Městě, Kniha přihlášených do církve, zápis z 27. ledna 1921.

¹⁹² S koncem roku 1918 měla takto organizovaná církev 159.357 duší v 116 farních sborech, 31 filiálním sboru a 114 kazatelských stanicích. Jako v případě československé církve i zde došlo v první polovině dvacátých let k značnému nárůstu počtu nově přistoupivších věřících, a to i v oblastech bez evangelické tradice (např. jihozápadní Čechy). Vzvednutá hladina přestupů se postupně uklidnila a při sčítání lidu v roce 1930 měla Českobratrská církev 260.279 duší, tedy něco přes 2 % populace.

*k němu milosrdnější, když nakonec po plebiscitu¹⁹³ se tato historická část území mezi řekou Opavicí a Odrou vrátila tam, kam patří.*¹⁹⁴ Kubín zde bádá od roku 1928 až do počátku II. světové války. Výsledky jeho zdejší práce, jako vždy pečlivé a obsáhlé, se ale ke čtenářům nikdy nedostaly. V roce 1939 Kubín předložil *Popis hlučínské moravčiny* Královské české společnosti nauk, ovšem za války rozsáhlé dílo nemohlo vyjít knižně.¹⁹⁵ Podrobné záznamy o mluvnici, detailní slovník, sebrané povídky i písně se dostaly do archivu Akademie věd, odkud byly různými výpůjčkami rozptýleny do všech koutů a dohledat jejich konce není již v lidských silách. Připravovaný hlučínský *Lidopis*, názvem autor rozuměl jakousi národopisnou monografií, spálil Kubín krátce po zatčení své dcery Vlasty gestapem. Důvodem měl být strach o hlučínské vypravěče, kterým by se nacisté mohli mstít za množství protiněmeckých narážek a odsudků, které prý povídky obsahovaly. Skutečná situace měla zřejmě temnější kontury a budeme se jí obšírně věnovat později.

Nestorem českého národopisu

V době své aktivní folkloristické činnosti Kubín nebyl nikterak výrazně vyhledáván ani oceňován. Vědecká i laická veřejnost, rovněž nakladatelé, na něj často pozapomínali.¹⁹⁶ Ocenění, diplomy a rozličné gratulace se začaly v širší míře scházet až když se Kubín dostal do let, které jej pasovaly do pozice „Nestora“ české etnografie. Jejich počet vzrostl zejména po Kubínových 85. narozeninách, tedy v roce 1949, což

¹⁹³ Žádný plebiscit se nekonal. Po ukončení války s Polskem v lednu 1919 vykonávaly dozor nad sporným územím dohodové mocnosti. Proti plebiscitu, který mocnosti navrhly na počátku roku 1920, protestovali nejprve velmi bouřlivě Češi. Když se stalo zřejmým, že tamější Němci budou hlasovat pro spojení s ČSR, vzpírali se pro změnu Poláci, až se od plebiscitu odstoupilo. Řešení bylo přesunuto na Radu velvyslanců, tj. orgán Dohody. Konečné rozdělení z 28. července 1920 nepřestali Poláci nikdy chápat jako křivdu a po Mnichovu tato území násilně obsadili.

¹⁹⁴ Jaromír JECH, *Na vaši radost*, s. 202.

¹⁹⁵ „*Přes příznivý posudek nemůže pro nedostatek prostředků Vaše dílo vytisknouti,*“ informoval dopisem z 13. března 1940 Kubína Bohumil Bydžovský. LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, kart. 2.

¹⁹⁶ Vzhledem k nevelké národopisecké obci i k kvantitativně nepřehlédnutelnému dílu naň úplně zapomenout nemohli. Ohlas jeho práce byl však mnohem skromnější, než Kubín očekával. Srovnejme s poznámkou č. 185.

byl také rok Kubínova stupu do Komunistické strany Československa. Mimo čestných členství a občanství v různých oblastních spolcích se Kubín stal v roce 1934 členem *Královské české společnosti nauk* (jako sedmdesátiletý), mimořádným členem *České akademie věd a umění* v roce 1946 (82 let), čestným členem *Národopisné společnosti ČSAV* v roce 1958 (94 let) a nakonec čestným členem *International Society for Folk-Narrative Research* v roce 1962, když oslavil devadesáté osmé narozeniny.¹⁹⁷ Úvodní klišé „U příležitosti Vašeho významného životního jubilea si Vám dovoluujeme oznámit, že jste se stal členem...“ se objevovalo takřka pokaždé, ale Kubínovi to nijak nevadilo. Přináležitost k vědeckým organizacím bral jako věc své prestiže, holedbal se jí a razantně ji připomínal, pakliže narazil na nějaký odpor, nebo se věci pouze nevyvíjely přesně podle jeho představ.

Nikterak nesnižující Kubínovy zásluhy i odůvodněnost uznání a ocenění, kterých se mu dostávalo, připomeňme, že atmosféra v poválečném Československu byla tak zvané lidové kultuře a autorům, kteří se jí věnovali, více než příznivá. Od dob romantických kořenů rodící se etnografie byla notně idealizovaná střední selská vrstva vnímána jako nositelka národních tradic, studánka krásné a živé češtiny, kmen i duše národa. Na venkov vyjížděli vzdělanci 19. století, aby se utvrdili ve svých představách a konstrukcích o zdravém jádru národa. Snahy pozitivistické generace folkloristů a etnografů o objektivnější popis venkova i s jeho reálnými problémy a nedostatky, jmenujme například Jana Jakubce,¹⁹⁸ nedokázaly otrást stereotypy a

¹⁹⁷ V Kubínově pozůstalosti v LA PNP Staré Hrady, přijaté korespondenci, jsou právě blahopřání k životním výročím jednou z nejobsáhlejších položek. K šedesátinám si přáli, vynecháme-li rodinné příslušníky, pouze s Janem Jakubcem a Čeňkem Zíbrtem. Později nalézáme stále častěji mezi gratulanty přední (režimní) spisovatele, vědecké pracovníky, předsedy různých sdružení a spolků, a také představitele státní moci.

¹⁹⁸ Jan JAKUBEC (*11. května 1862 – †4. července 1936), byl spíše literárním historikem než folkloristou. Teprve monografické bádání o J. Kollárovi, P. J. Šafaříkovi, F. L. Čelakovském jej dovedlo k zájmu o lidové tradice. Přiřadil se ke generaci českých národopisců konce 19. století, kteří novými vědeckými výzkumy, znalostí zahraniční vědy a kritickým přístupem k *učené agitaci* ve prospěch národního vědomí předchozích generací posouvali romantický národopis od sběratelství k vědecké kritice. Do popředí stavěl verifikaci faktů a sociologické přístupy. Jeho zájem na rozhraní filologie a národopisu způsobil, že se stal jedním z předních organizátorů národopisného hnutí v devadesátých letech 19. století. Z jeho zevrubného hodnocení jsou pro národopis důležitá konstatování, že etnické specifikum nelze hledat jen ve venkovském, nýbrž také v městském prostředí.

vžitými frázemi většiny společnosti. Naopak lidové písně, veselice, průvody a slavnosti se staly nedílnou součástí masové kultury, zejména prostřednictvím osvětových aktivit Sokola, Orla, či Katolické omladiny. Folklorní inspirace, které lze nalézt v uměleckých řemeslech, či rukodělné výrobě, se dočkaly ocenění i na mezinárodní úrovni.¹⁹⁹ Prazvláštní obměnou prošel obraz (německy mluvícího) venkova co zřídla čisté mravnosti v kontrastu s prohnílným prostředím (česky mluvícího) velkoměsta ve filmu *Die goldene Stadt* pronacistického režiséra Veita Harlana.²⁰⁰

Po druhé světové válce a hlavně po únoru 1948 zájem o lidovou kulturu, respektive její marxisticky zabarvený vývar ještě vzrostl. Svou roli zde sehrál dlouholetý předseda *Výboru pro lidovou píseň*, ministr Zdeněk Nejedlý.²⁰¹ Organizace typu *Revolučního odborového hnutí, Československého svazu mládeže* či vznikajících *Jednotných zemědělských družstev* z podnětů stranického vedení²⁰² zakládaly ponejvíce v první polovině padesátých let folklorní soubory a sdružení, často propojené vzájemnou patronací mateřského podniku nebo

Národopis se má vyvíjet od popisu k sociologickému rozboru, nelíčit jen idylické chvíle, ale i stinné stránky života. Z lidového podání ho zaujala nejvíce píseň, již se zabýval jako sběratel i jako literární vědec. Zaobíral se také vztahem národopisu a školy.

¹⁹⁹ Mimo jiné na pařížské výstavě dekorativních řemesel v roce 1925. Josef JANČÁŘ, *Dokonalost prostého života. Lidová kultura, folklór a folklorismus*, Dějiny a současnost 26, 2004, č. 6, s. 27 – 31.

²⁰⁰ Ivan KLIMEŠ, *Veit Harlan: Zlaté město*, Dějiny a současnost 25, 2003, č. 5, s. 21 – 23. Svěbytnou kapitolou podobného ražení jsou i takzvané *Grenzlandromanen*, podrobněji Rudolf JAWORSKI, *Mezi politikou a trivialitou. Sudetoněmecké grenzlanromány 1918 – 1938*, Dějiny a současnost 26, 2004, č. 1, s. 27 – 31.

²⁰¹ V Nejedlého projevu na večeru kulturních pracovníků v Lucerně 29. května 1945 mimo frází o rozbahněném, skomírajícím Západu v kontrastu životaplných výšin slovanského Východu také zaznělo: „A tu prvním naším krokem k tomu musí být nalézt správný poměr k lidu. Jak by mohla kultura zůstat nelidovou ve státě tak lidovém, jakým jest a bude tato naše nová republika! Tím by se samy vylučovala ze společenství národa a republiky. I naše kultura musí proto zlidovět. [...] Kultura, opírající se o lid a vytrysklá z lidu, ani nemůže být jiná než národní.“ Zdeněk NEJEDLÝ, *Za lidovou a národní kulturu*, in: Václav Šeda – Štefan Paluda – Vlastislav Hnízdo (edd.): *KSČ a kultura. Sborník dokumentů, projevů a článků ke kulturní politice KSČ I, 1921 – 1948*, Praha 1978, s. 219 – 229.

²⁰² „Při výstavbě socialismu nevzdáme se dědictví otců. Navazujeme na ně. Vážíme si všeho dobrého a krásného, co naši předkové na poli vědy, umění a výroby vykonali. Byli bychom ale špatnými budovateli nové společnosti, kdybychom chtěli žít jen z dědictví otců. Naši povinností je všechno krásné a dobré, co jsme po otcích zdědili, rozzářit a obohatit. Od špatného a přežitého se odpoutat.“ Tuto citovanou část z celého otištěného projevu předsedy vlády Antonína Zápotockého k slavnostnímu udílení státních cen v roce 1952 si Kubín podtrhl. LA PNP Staré Hradky, fond J. Š. Kubín, netříděné dodatky, kart. 39.

organizace s podobnými spolky v dalších zemích východního bloku. Se štědrými dotacemi od státu a ozdobeny přítomností zahraničních delegací nikoliv pouze z Evropy konaly se festivaly, pořádaly soutěže. Vzrostl podíl folklorních pořadů v rozhlasovém vysílání.²⁰³ Příkladem protěžování lidové kultury může být i „spravedlivé“ rozhořčení autora kritiky filmu *Hudba z Marsu*, jenž nemohl pochopit, jak „*tento jazzový orchestr s písničkou, která je na hranici vkusu, vyhraje soutěž lidové tvořivosti nad Lučnicou!*“²⁰⁴ Podporu všem folklorním festivalům, prvkům lidové kultury v literatuře, hudbě, řemeslech a umělecké výrobě využíval totalitní stát k prosazení svých ideologických cílů. Uměle vytvořené zdání bezproblémové, přímo idylické společnosti ale hrubě nesouznělo s kolektivizační realitou venkova padesátých let.²⁰⁵

Zemědělská politika KSČ byla rámcově vytýčena již krátce po válce, na VIII. sjezdu strany v roce 1946. V návaznosti na předválečné snažení požadovala KSČ sjednocení, jednotné státní vedení. Po „vítězství proletariátu“ se jala uvádět svá usnesení v čin, a to rozsáhlými změnami na úrovni ředitelů stávajících družstev i ústředního aparátu. V rámci budování centrálně řízené ekonomiky bylo znárodněno 95 % průmyslu, kompletně peněžnictví, zahraniční obchod, domácí velkoobchod, nevyjímaje jeho družstevní část. Na vesnici ovšem přetrvávala soukromá malovýroba a hospodářství velkých sedláků udávala tón celým oblastem. Poválečný rozvrat, odsun Němců, odliv obyvatelstva z vesnic do měst a poté i pouťorová vlna emigrací²⁰⁶ zapříčiňující stoupající nedostatek pracovníků v zemědělství, spojeno s konfiskacemi uspokojeným zájmem o půdu, znemožnily okamžitě vyvlastnit velká hospodářství. Rolníci i přes usilovnou

²⁰³ Dosud ne zcela uspořádaný archiv Českého rozhlasu České Budějovice obsahuje skutečně spousty nahrávek ze zmiňované doby. Písňe, vzpomínání, vypravování, besedy, říkadla, koledy, vše se nahrávalo dílem ve studiu, dílem v exteriérech. Autor práce zde získal například záznamy Starošumavské dechovky Karla Polaty ze Sušice, pořizované v letech 1950 – 1954 v Plzni a v Českých Budějovicích.

²⁰⁴ *Nový film Hudba z Marsu*, Rudé právo z 3. června 1955, s. 3.

²⁰⁵ Karel KAPLAN, *Československo v letech 1948 – 1953*, Praha 1991, s. 93 – 128. Z KSČ vystoupilo v této době 54 % rolníků, celkem přes 138.460 lidí. Propast mezi rolníky, hlavně jejich střední vrstvou, a komunistickým režimem se znatelně zvětšila. Zemědělská výroba dosáhla v roce 1953 s obtížemi 88 % předválečné produkce.

²⁰⁶ Eduard MAUR a kol., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998. Počet emigrantů se podle komunistického ministerstva vnitra rovnal asi 36.000. Pravděpodobnější údaj z pozdějších odhadů se ale dotýká číslce 60.000.

propagandistickou kampaň chápali vyvlastnění velkých sedláků jako první krok a odmítali se „třídně“ zapojit. Ústřední výbor tedy zvolil cestu postupného omezování a znevýhodňování těchto statků navyšováním norem povinně odváděných dávek, nadměrným zdaněním a snižováním přídělů. Na vesnici také existovala zemědělská družstva z předválečného období, fungující na principu volné hospodářské soutěže. Tato se vymykala státní kontrole, což se noví vládcí snažili odstranit. V únoru 1949 byl přijat zákon o Jednotných zemědělských družstvech, kterým se stávající subjekty sjednocovaly. Přes 55 % následně vzniklých JZD bylo konstituováno tímto způsobem z již existujících zemědělských spolků a jednot. Mezi samostatně hospodařícími rolníky byl zájem o vstup do družstev pramalý.

Když se roku 1949 rozjela kampaň za kolektivizaci vesnice, zkušenosti a rady se hledaly v SSSR.²⁰⁷ V první vlně kolektivizace, do kulacké kasty byli vřazeni sedláci s více než 50, 20, později i 15 hektary (!) půdy, se podařilo ustavit několik nových družstev, ale většina zverbovaných členů v krátké době opět vystoupila. Řada rolníků nesplnila zostřené, „třídně“ rozdělené dávky státu a musela čelit sankcím různých stupňů: od pokut a přerušování dodávek proudu, ztrátám nároku na poukázky k zvýhodněnému odběru potřebných surovin, až po trest odnětí svobody. Rok 1950 přinesl nový typ nátlaku. Kontrolní komise praktikovaly nucený výmlat a výkup, odebírajíce okamžitě předepsané dávky bez ohledu na další hospodaření, za vpravdě symbolickou cenu se nuceně vykupovaly hospodářské stroje. Zákaz zaměstnávat cizí pracovníky redukoval jejich počet z přibližně 60.000 v roce 1949 na 2.599 v roce 1954. Hlavní cíl kolektivizace, tedy likvidovat soukromé hospodaření na vesnici, se přesto dařilo naplňovat jen pozvolna, etapově (družstva I., II., III. a IV. typu podle podílu soukromého sektoru v družstvu). Existující družstva nebyla právě zářným příkladem prosperity a blahobytu pro ostatní rolníky, a tak i třetí vlnu kolektivizace doprovázely násilí a nezákonnosti. Do akcí se zapojovaly pod dohledem nadřazených orgánů všechny dostupné

²⁰⁷ Častým propagandistickým tahem byl kolektivní výlety vybraných pracovníků do vzorových kolchozů, sovchozů, podniků, závodů. Podrobněji: Kolektiv autorů, *Byli jsme ve Šťastné zemi. Zájezd československých zemědělců do SSSR*, Praha 1950.

instituce na místní úrovni. Do obcí zajížděly v doprovodu milicí politické brigády s delegacemi dělníků a dělnic, aby nutily rolníky vstupovat do družstev. Programově docházelo k zatěžování odbojníků nuceným pachtem, tedy připsáním půdy a následným zvýšením požadovaných dodávek, výměnou stávajících pozemků za pozemky hůře dostupné a nižší kvality. V následné vlně politického násilí vybraní jednotlivci čelili tvrdým trestům za údajné zatajování produktů, neplnění dodávek, sabotáže. Republikou se prohnala vlna monstrprocesů.

Nepříznivý účinek poučkových změn v struktuře státního hospodářství budováním strojírenské velmoci a zásadních změn ve vlastnických a ekonomických vztazích znásobila krátká doba, během které ke změnám docházelo. Mezi lety 1948 – 1953 prodělalo celé Československo největší změny za poslední století, nikoliv však přirozeným vývojem, leč cestou politicko-mocenských opatření.

Po roce 1954 vstoupila kolektivizace do závěrečné fáze. Propojena s administrativním, ekonomickým a politickým nátlakem, také s vědomím bezmoci a s rezignací, nenarážela na tak značný odpor jako v letech 1948 – 1952. Do roku 1958 vzniklo dalších 5.345 družstev, která již sdružovala 80,25 % všech obcí, 61 % rolníků vlastnících nad 2 ha půdy. Mnoho rolníků se zachraňovalo před vstupem do JZD útekem ze zemědělství vůbec. Ve sledovaném trojletí opustilo zemědělskou sféru asi 147.000 lidí. Rokem 1958 se podařilo situaci v družstvech a Státních statcích přece jenom zlepšit, mimo jiné i zavedením skutečně propracovaného a komplexního plánu, protože do té doby se spíše improvizovalo s přihlédnutím k aktuální situaci. Od roku 1960 se hovořilo o kolektivizaci vesnice jako o dokončené,²⁰⁸ i přes různé nářky a eufemismy oficiálních pramenů, které naznačují, že ani po této době nebylo hospodaření ideálně výkonné.²⁰⁹

²⁰⁸ Karel KAPLAN, *Československo*, s. 70 – 75.

²⁰⁹ Antonín ROBEK – Josef VAŘEKA, *Národopis. Jihočeská vlastivěda*, České Budějovice 1987, s. 213: „Řada družstev se do této doby [do 60. let] nezkonsolidoval tak, aby měla dobré hospodářské výsledky. Ale i ta, která prosperovala, tvořila jakési ostrůvky v rozsáhlých komplexech Státních statků, vzniklých všude tam, kde nedostatečné osídlení neumožňovalo obdělávat veškerou půdu jinak než právě pomocí statků. Proto přešla počátkem 60. let většina JZD v horských a podhorských částech pohraničí do Státních statků.“

Sedlák Čakan

Mohli bychom předpokládat, že Kubín, který vyzdvihoval krásu ve volnosti venkovského života, nebyl kolektivizačními praktikami poválečného režimu nijak nadšen. Opak je pravdou. Vystříhával si a podtrhával si články o leninském hospodaření, zakládání jednotných zemědělských družstev a traktorových stanic, rovněž sledoval procesy s kulaky a jejich *přísluhovačskou klakou*.

Nakonec cítil potřebu se k tématu sám vyjádřit, což učinil někdy v první polovině padesátých let v již nepublikované novele o sedláku Čakanovi.²¹⁰ Nevykreslil jej nijak zle, naopak. Čakan je pracovitý, čestný, jen trochu staromilec, s přibývajícím roky nemluvný a trochu nerudný. Po celodenní práci na poli si se sousedy sedne na skleničku, aby si popovídali, zažertovali, což zhusta činí vtípem víceméně hospodským, obecným. Jako zjevení z jiného světa se ve vesnici objeví skupina mladých komunistů, obsadí volný statek a začne organizovat zemědělské družstvo. Jednají vždy kolektivně, s nadšením se vrhají do nejtěžších prací a postupně získávají pro členství v družstvu další a další sedláky. Celý příběh je čtenáři zprostředkován hospodskými rozhovory starého Čakana a jeho kumpánů, což ještě více posouvá onu mladou gardu k obrazu nevěrohodné, neživotné chiméry, před kterou žádná práce neuteče. Jen Čakan si v něžném oportunismu hledá stále nové a nové výmluvy, proč nepřistoupit k družstvu: jednou má dojem, že je příliš starý a nikomu by nepomohl, podruhé by nesnesl pomyšlení, že na jeho poli by místo něho měl pracovat někdo jiný. Nakonec je přece jenom přesvědčen bravurním způsobem, jakým družstevníci zvládnou žňové práce, a jako poslední z vesnice, přesto s hlavou hrdě vztyčenou vstoupí do družstva, kde je s přátelským

²¹⁰ Přikláníme se k názoru, že novela nikde publikována nebyla, respektive se ji nepodařilo nikde nalézt. K opatrnosti nás ovšem vede podobná situace s *Žihavkami*, které jako celek publikovány být neměly, leč jedna povídka přece jenom vyšla v *Rudém právu* (*Papa P. XII. a Kaudina*, Rudé Právo z 19. prosince 1954, s. 4.). Tato novela na necelých pěti stranách strojopisu byla založena v dopisní obálce bez konkrétního názvu. LA PNP Staré Hradky, fond Josef Štefan Kubín, rukopisy vlastní - dopňky, bez inv. č.

smíchem na opálených tvářích mladých zemědělců nadšeně přijat. Žádné donucování nebo nátlak, jen světlý příklad a otevřená náruč.

V parafrázované novele nebyl Kubín nijak originální. Obraz paličatého, ale poctivého sedláka, který se brání družstevnímu hospodaření, protože jeho táta a děd také v žádném družstvu nepracovali (což nemusela být nutně pravda), přerostl v první polovině padesátých let v nový a častý syžet angažované literatury. Nekompromisní nátlaková změna majetkových a právních vztahů na vesnici byla tak zlehčována na fraškovitou různici mezi modernizací a pověstnou *tvrdou selskou palicí*, která ovšem není hloupá, a tak *selskými počty* byť po delší době dojde k výhodnosti vstupu do družstva.

V podobně laděné povídce Jiřího Brabence sedlák Matěj Venhoda dokonce *„praštil obrovskou pěstí do stolu. »A ne! a ne! a ne!« A za každým tím »ne!« udeřil pěstí do stolu tak důkladně, že popelníček poposkočil vždycky o dva centimetry. Cyril Kašpárek, no, přece ten od Hůrky, který by si pro pětník špendlíky nechal pod nehty vrážet, uchopil oběma rukama zděšeně své nedopité pivo a bolestně zíral na pár kapek, které se sklenice vyšpláchly. »No, tož počké chvílku,« ozval se rozvážný Benda, který smířil mezi sousedy již více sporů, než snaživý advokát z Třebíče stačil rozdmýchat. »Nemusíš mít hned tak horkou palicu. Vždyť družstvo by nebylo nic jiného, než organisovaná sósedská výpomoc. Už dříve - « »Mně,« udeřil se Venhoda do prsou, »mně nebude nikdo poróčet, kdy mám orat, kdy mám sít a kdy sklízet. Traktor, netraktor, já se na jiného dřít nebudu. Jinak to otec nedělal, ani dědóšek a jak to šlo! A jak se jim vedlo. No, sósedi, nemám pravdu?« Venhoda a další dva sedláci opustí zasedání, která se ještě ani pořádně nerozběhlo. Aby nebyli v nevýhodě, rozhodnou se Venhoda a jeho souputníci uzavřít vzájemnou smlouvu, kterou poněkud klopotně přednesou na následující obecní schůzi. »Tož to sem blázen!« vzkřikl pak Benda a rozhodil rukama. »Oni - «*

»Vždyť oni založili družstvo, jak to přece chceme!« přerušil ho jeho syn Pavel, takto veliký ochotník v „Jirásku“ a jednatel místní skupiny ČSM. »To je přece družstvo - «

*»I neplácé!« ozval se zaraženě Venhoda, »teče ti ještě mléko po
bradě!«*

*»Tož ať se na místě propadnu!« vzkřikl rozrušeně Valenta,
který byl s Venhodou sešvagřen, »estli sme si to skoro právě takto
nepředstavovali. To je přece zemědělský družstvo -.«*

*Venhoda dokázal, že je chlapisko. Rychle se vzpamatoval a
vyčítavě pravil: »I vy sakramenti, to ste to hned říci nemohli? Takovou
práci sme si s tím dali a nyčko«*

*»Nyčko,« přerušil ho mladý Benda, »Nech žije Venhodovo
zemědělské družstvo!«*

*Volání slávy a smích přijal Venhoda mužně. »A přece sem své
prosadil,« vzkřikl a praštil pěstí do stolu dřív, než Kašpárek se mohl
zmocnit své sklenice. »A totoť bude vzorné družstvo, jako že se
jmenuju Matěj Venhoda!«²¹¹*

Zatímco na vesnicích probíhal výmlat za asistence ozbrojených milicí, literární obraz kolektivizace rámoval smích a provolávání slávy. Přiblížené ukázky patří k první vlně literárně angažovaného zpracování změn vesnického života. Na obou příkladech nás zaujme hlavně absence třídního nepřítele, jenž se začal jako všehoschopný padouch v literatuře objevovat s odstupem až po velkých procesech s „kulaky“. Jedním z důvodů byla počáteční nejistota samotných komunistických funkcionářů v označování třídního nepřítele na vesnici vůbec. Stalinem poděděný leninský termín „kapitalistické živly na vsi“ se v československých poměrech jevil být poněkud knižním, nezřetelného obsahu. Pojmenování „statkář“ se vztahovalo k největším zemědělským podnikatelům, kteří již byli likvidováni, navíc sem nebylo možné zařadit méně majetnou vrstvu, jež musela být kolektivizací také zničena. „Sedlákem“ či „velkosedlákem“ byl na vesnici v pozitivním smyslu nazýván zkušený hospodář s přirozenou autoritou, spjatý s vesnickými tradicemi a dědičným gruntem. Tápání učinil konce až samotný Gottwald, který nepřítele socialistické vesnice vymezil termínem „boháč“.

²¹¹ Jiří BRABENEČ, *Družstvo Matěje Venhody*, in: Bohuslav Vávra (red.): *Kalendář mladé vesnice 1950*, Praha 1950, s. 140 – 141.

Dnes s kolektivizací nejčastěji spojovaný termín „kulak“ pochází z ruštiny. Slovo původně znamenající „pěst“ se v novém smyslu používalo pro samostatně hospodařící rolníky od Stolypinových reforem z let před I. světovou válkou. Stolypin hodlal za krátkou dobu vytvořit vyčleněním z tradičního ruského systému *obščin* stav nezávislých, samostatných sedláků. Za nemalého nátlaku shora a proti nikoli nevýznamnému odporu vesničanů své reformy provedl. Za světové války mnozí z těchto sedláků snadno zbohatli a revoluční slovník je označoval již jako lichváře a vydřiduchy. V dobách NEPu úspěšně hospodařili a hráli podstatnou roli v zásobování obyvatelstva celé země potravinami. Svobodní sedláci neakceptovali Stalinovu kolektivizaci a do poloviny třicátých let byli ekonomicky a následně většinou i fyzicky zlikvidováni. Od třicátých let se v českých jazykových i výkladových slovnících „kulak“, někdy také „kulák“, vyskytuje v rozmezí významu od „vesnický boháč, nepřítel Sovětů“ po „skrblík, držgrešle“. Naposledy v lednu 1947 se ve stanovisku kulturně propagačního oddělení KSČ dozvídáme, že je nesprávné přenášet tuto sovětskou terminologii k nám. Od konce roku 1948 se obě pojmenování, gottwaldovský „boháč“ i sovětský „kulak“, plíživě vžívaly, až se staly se svým pejorativním a závist vzbuzujícím potenciálem pevnou součástí slangu stranických projevů, směrnic, vyšetřovacích spisů a také rozsudků. V režimu poplatné publicistice a normalizační historiografii se toto již plně dehonestující označení užívalo až do osmdesátých let.²¹²

V této době žil Kubín v Praze na Veleslavíně, občas zajel na setkání spisovatelů na zámek v Dobříši a o dění na venkově se dozvídal jen z oficiálních novinových zpráv. Povídkou o svérázném hospodáři, jehož zarputilost se působením nadšeného mládí rozpustila jako ztvrdlý sníh na jarním sluníčku, což byl mimochodem další často používaný motiv a nikoliv jen u nás,²¹³ se Kubín vřadil do společnosti

²¹² Karel JECH, *Soumrak selského stavu 1945 - 1960*, Praha 2001, s. 17 – 21.

²¹³ Pro zajímavé porovnání až mysticky vnímané síly Jara a Mládí v okovech angažované tvorby nabídneme píseň J. Rodygina (hudba) a N. Solochinové (text) s názvem *Přijíždějí noví osadníci* z roku 1962. Píseň oslavovala záměr N. S. Chruščeva osídlit a zúrodnit – vytvořit celiny – nepřehlédnutelné plochy panenské půdy Sibíře a střední Asie. Nešetrný zásah do přírody jednak způsobil rozsáhlé

prorežimních pisálků šestákové fantazie a neduživých tvůrčích schopností, což blíže probereme v následující kapitole.

prašné bouře, jednak překotným přesunem mechanizace i lidí vážně oslabil po válce se sotva vzpamatovavší zemědělství Ukrajiny a Běloruska:

1/ *„Родины просторы, горы и долины,
В серебро одетый зимний лес грустит.
Едут новоселы по земле целинной,
Песня молодая далеко летит.“*

Refrén:

*„Ой ты, зима морозная,
Ноченька ясна звёздная!
Скоро ли я увижу
Свою любимую в степном краю?
Вьется дорога длинная,
Здравствуй, земля целинная!
Здравствуй, простор широкий,
Весну и молодость встречай свою!“*

2/ *Зашумят метели, затрещат морозы,
Но друзей целинных нелегко сломить.
На полях бескрайних выростут совхозы,
Только без тебя немножко грустно будет жить.*

3/ *Ты ко мне приедешь праннею весною
Молодой хозяйкой прямо в новый дом.
С голубым рассветом тичной целиною
Трактора мы в месте рядом поведём.“*

Refrén

Spisovatelem

S malým množstvím nadsázky lze říci, že Josefa Štefana Kubína – spisovatele objevil a dotvořil až Vladislav Vančura. Dva Vančurovy postřehy mimoděk zmínil ve své zdravici ke Kubínovým stým narozeninám Karel Konrád:

„Abychom na čas změnilí dosavadní smysl rozhovoru [K. Konrád, jeho dva kamarádi a Vladislav Vančura na večerní procházce mezi vesnicemi, jaro 1942 – pozn. ZR] vyprávěl nám Vladislav Vančura o velikém objevu pro naše písemnictví, o Josefu Štefanu Kubínovi. Zpaměti citoval řadu jeho rčení, jeho slovních korálků, granátů.

Naslouchali jsme jeho horlení, však jeho mluva byla již sama sebou prožitkem.

Přiznal jsem se, že nic neznám od vychvalovaného autora.

Tehdy se Vančura zastavil v chůzi. A pronesl:

»To ti závidím! To ti závidím, že ho teprve poznáš!«

Josefe Štefane Kubíne!

*Již z prvních Vašich stránek i odstavců jsem pocítil, jakou měl Vladislav Vančura pravdu!*²¹⁴ Soudíce podle dopisu Zdeňky Mukařovské Kubínovi z 23. března 1952 mluvil Vančura s podobným nadšením o Kubínových pohádkách i na návštěvách v domácnosti literárního vědce a estetika Jana Mukařovského.²¹⁵

²¹⁴ Karel KONRÁD, *Slavný den*, Literární noviny, 1964, č. 40, s. 6 – 7.

²¹⁵ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 1654, sign. 53/66, kart. 5.

Jan MUKAŘOVSKÝ (*11. listopadu 1891 v Písku - †8. února 1975 Praha), český estetik a literární teoretik, představitel české strukturalistické školy (Svou vědeckou minulost ovšem roku 1951 popřel referátem *Ke kritice strukturalismu v naší literární vědě ve prospěch kariéry*). Po maturitě studoval na pražské univerzitě lingvistiku, roku 1915 studia úspěšně zakončil. Poté vyučoval na gymnáziu v Plzni, než roku 1925 přestoupil na pražské gymnázium v Truhlářské ulici. S Kubínem se zde tedy těsně minul. V letech 1931 – 1937 působil na Komenského univerzitě v Bratislavě. Po druhé světové válce se politicky angažoval ve prospěch KSČ a v roce 1948 se stal rektorem Karlovy univerzity, jímž zůstal až do roku 1953. Toto období je spojeno s vypovězením řady kvalitních pedagogů, na němž má Mukařovský také svůj díl viny. Od roku 1951 byl ředitelem Ústavu pro českou literaturu Československé akademie věd.

V prvním bodě se Vančura poněkud zmýlil. Kubín nebyl „objev a překvapení pro naše písemnictví“, psal a publikoval vlastní autorské práce již mnohem dříve, ale známým širší čtenářské obci se nestal.²¹⁶ To nezabránilo mnoha literárním kritikům, historikům a zejména žurnalistům opakovat Vančurovo pomýlení a hovořit o opožděném debutu. Kubín se proti tomu často bouřil, jeho hlas však zůstával oslyšen.²¹⁷ V druhém bodě Vančura bezděky poodhalil to nejzajímavější, co čeká čtenáře Kubínových próz, totiž první setkání, první kontakt s jazykem tak neotřelým a vzrušujícím, což je skutečně mimořádným zážitkem.

První i druhou knihou Kubínova cyklu *Jivínských rapsodií*, jmenovaly se *Hrozná chvíle* a *Blesky nad hlavou*,²¹⁸ byl lektor nakladatelství Družstevní práce Vančura nadšen.²¹⁹ Podle jeho vlastních slov se jednalo o „*uchvacující dílo*“ a Vančura byl ochoten nechat se pro ně rozsekat „*třeba na cucky*.“²²⁰ V korespondenci byl Vančura v obdivu ještě otevřenější. V dopise z 15. dubna 1941 napsal:

„Vážený pane profesore,

Přelouskl jsem Vaši knihu a vidím, že je to věc náramná, živá, krásná – krátce k pomilování! Četl jsem ji s pocitem velké radosti. Vy, vážený (a dovolte, abych řekl i drahý) pane profesore, máte zajisté

²¹⁶ Vladislav VANČURA, *J. Š. Kubín*, Panorama 19, 1941, s. 157 – 158. „Před časem zapsal Kubín nejvelkolepější lidové povídky. Učinil to s takovou jazykovou zdatností, s takovým zasvěcením a s takovým básnickým zaujetím, že by měl být slaven po všech českých vlastech. Jestliže, [...], slyšíte Kubínovo jméno poprvé, neusvědčuje nás to z nadsázky. Věc by spíše dokazovala, že mlýny slávy – právě tak jako mlýny boží – melou pomalu. Když se učenec Kubín ve věku pokročilém rozhodl, že vydá vlastní prózy...“

²¹⁷ Jaromír JECH, *Na vaši radost*, s. 244. „*»Jsou to jednak lidové humórky, jednak vlastní koncepce na podkladě lidového vtipu«* - tuto anotaci čteme v biografii ke Kubínově životopisné črtě. Charakteristika se týká souboru rozmarných historek *Kudrlinky (1928)*, *Knihy českého humóru, jak zní podtitul. Kubínovi na ní dost záleželo. Zvlášť později, po vydání prvního svazku Jivínských rapsodií. Nesouhlasil s názorem, že teprve nyní, v roce 1941, vstoupil do literatury. Rozumějme: do literatury pro dospělé. A v nejednom rozhovoru argumentoval vedle publikace *Po stopách Svatopluka Čecha právě Kudrlinkami*.“*

²¹⁸ „*Jsem, vážený pane profesore, šťasten, že sbírka tak krásná a důležitá vychází právě v Družstevní práci. Znovu Vám srdečně a uctivě děkuji. Vladislav Vančura, 9. listopadu 1940.*“ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2459, sign. 53/66, kart. 7.

²¹⁹ Vančura nebyl sám, koho Kubín svými příběhy okouznil. Srov. Jaroslav SEIFERT, *Všecky krásy světa*, Praha 1982. „*A když na jaře »keř rozepjal si blůzu a vysypal z ní růžové hvězdy«, jak pěkně napsal kdysi se svých rapsodiích J. Š. Kubín, bylo v chladném pokojíku příjemně.*“

²²⁰ Vladislav VANČURA, *J. Š. Kubín*, s. 157.

*dar a znalosti jazyka, o němž se dnešním spisovatelům ani nesnívá.
Kéž byste napsal ještě aspoň dvacet svazků!*

Rozumí se, že Hroznou chvíli doporučím k vydání s největším nadšením a co nejrozhodněji...²²¹

10. března 1942, kdy měl Vančura před sebou pouhé tři měsíce života, psal Kubínovi: „*Myslím si o sobě, že rozumím spisovatelskému řemeslu a že věci umění mi nejsou cizí. Je-li to pravda, pak mi, mistře, dovolte, abych řekl, že Vaše povídky jsou nádherné, překrásné, nesmrtelné pokud běží o řeč a způsob vypravování. Být lektorem je přece jen štěstí!*

S mnoha pozdravy Váš ctitel a vyznavač Vašeho umění

Vladislav Vančura.²²²

Podtržená slova v dopisech zvýraznil modrou pastelkou Kubín sám. Znamenala pro něj hodně a motivovala jej k další práci. Pro vydání třetího dílu *rapsodií* si ale vybral nakladatelství Borový. Důvod byl prostý: peníze. Kubín měl dojem, že jej Družstevní práce okrádá na honoráři.²²³ Cyklus povídek a novel *Jivínské rapsodie* vycházel po celá čtyřicátá léta a nakonec obsáhl pět knih: *Hrozná chvíle* (1941), *Blesky nad hlavou* (1942), *Srdce v bouři* (1944), *Stíny jdou za námi* (1946) a *Divoké přeháňky* (1948). K tomuto „jivínskému“ okruhu bývají někdy ještě připočítávány knihy *Kudrnaté povídky* (1947), *Z východu světlo* (1952) a *Bohatýr smích* (1953). Vraťme se ale na začátek.

S vlastní tvorbou začal Kubín mnohem dříve. Nejprve to byly pokusy literárně-historické, když se věnoval Jaroslavu Vrchlickému, Václavu Šolcovi,²²⁴ ale hlavně „svému“ Svatopluku Čechovi. V době již plně vzedmutého národně – kulturního vědomí, v době Lumíra a

²²¹ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2460, sign. 53/66, kart. 7.

²²² Uloženo tamtéž, inv. č. 2461.

²²³ „... *hodlaje pak celou knihu zadati p. Bor[ovému]. Je sice zamluvena do D[ružstevní] p[ráce], ale nemíním ji tam vydat – D[ružstevní] p[ráce] počítá honorář podle členské ceny (tuším neprávem!) místo podle krámské ceny knihy, čímž je autor krácen o 1/3 honoráře.*“ Z dopisu nakladateli Bohumilu Novákovi ze 7. října 1943, LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence vlastní, inv. č. 6, sign. 59/81, kart. 5.

²²⁴ Václav Šolc (*23. prosince 1838 v Sobotce - †14. července 1871 tamtéž), český básník, autor jediné sbírky *Prvosenky* (1868), obsahující milostnou lyriku, též i sociální a vlastenecké písně.

Poetických besed,²²⁵ Kubínovi přirostl k srdci nejvíce právě Čech, podle Václava Černého „největší básník panslavismu let 1870 – 1905.“²²⁶ Jak již víme, první článek o něm Kubín napsal krátce po maturitě, v přednáškách a drobnějších pracích pokračoval až do roku 1926, kdy vydal soubornou knihu *Po stopách Svatopluka Čecha*. Nedopadla dobře. Kubín nedokázal překonat svůj obdiv k velkému básníkovi. Knihu rázu spíše povahopisného psal nekriticky, důležité střídal s podružnostmi, předkládal fakta různých kvalit. „*Zanícený vztah k básníkovi lze ostatně vysledovat i z jeho stylu, který nese stopy Čechovi rétoriky.*“²²⁷ Kriticky se o knize vyslovil i Arne Novák.²²⁸ Jiná publikace orientovaná na literární historii Kubínovi nevyšla. *Mudrosloví Jaroslava Vrchlického* zůstalo v rukopise a *Jičín literární*, kniha medailonů o autorech spjatých s Kubínovým rodným městem, kterou dokončil v roce 1931, nebyla vydavatelem – radou města Jičina – přijata k tisku. Kubín rukopis v návalu zlosti spálil. Radní dali totiž přednost spisu o Albrechtovi z Valdštejna, pročez Kubín začal nenávidět Valdštejna i jičínské zastupitelstvo.²²⁹

²²⁵ Jiří PELÁN (ed.), *Formani, vandrovníci, voraři. Josef Jahoda: Slunce, Josef Štefan Kubín: Podářený párek, Jan Morávek: Plavci na Sázavě*. Praha 1988, s. 22 an.

²²⁶ Václav ČERNÝ, *Vývoj a zločiny panslavismu*, Praha 1997, s. 20.

²²⁷ František VŠETIČKA, *Josef Štefan Kubín*, s. 27 – 28.

²²⁸ Arne NOVÁK, *Tři monografie literárnědějepisné*, Lidové noviny z 3. dubna 1927, s. 5.

²²⁹ Na mnoha místech v korespondenci mezi Kubínem a básníkem Arno Krausem nalézáme stížnosti a narážky na snahu „z Jičina udělat město Valdštejnovo, ne tak Kubínovo.“ (A. Kraus) Oba ve spolek kritizovali jména ulic, organizování výstav a vzpomínkových akcí, ve kterých se objevovalo Valdštejnovo jméno. LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, 79 listů od Arno Krause z let 1948 – 1964, sign. 53/66, kart. 4, fond A. Kraus, korespondence přijatá, 74 listů od J. Š. Kubína a Augusty Kubínové z let 1948 – 1969, sign. 37/69, kart. 3. Vybíráme dopis J. Š. Kubína A. Krausovi z 2. března 1951: „Zdejší knihkupec chce udělat výstavku z mých knih, a udělat ji zajímavější mou podobiznou. To je ten, co mi řekl, že by prodal sta mých knih, ale že mi je nepřidělej. Vůbec se vidím, že dnešní Jivín se o své autory nezajímá. Každému Bolzánovi, do kterého mu nic není (!) věnuje název ulice, třeba i Marku – Turnovskému, ale svým rodákům, kteří mu mají být chloubou, ani jednu. Jsou to: Fr. Rayman, první realistický náš dramatik, Vlček Vlčkovský, dráma Jeftovna, Eugen Miroslav Rutte, humorista skladatel, Bedřich Kokoška, humorista baladik, Jan Beránek, básník a neúnavný sběratel lidových výšivek milionové ceny a jiní. Nehledě k autorům z blízkého okolí, jako je básník Josef Jakubec, nebo Josef Wunsch, autor cestopisů, an obohatil zdejší muzeum asijskými památkami, kde sám luštil klínové písmo. Nějakou Irmu Geisslovou, která sem přišla čistou náhodou a žila tu několik let – narodila se v Pešti – jejím jménem je tu označeno honosné nábřeží. Tak vidíš, to je ten rodný Jivín, kterému věnuji všechny snahy. Kdejaký prcan, tomu věnují ulice, ba i Waldštejnskému zrádci, ale na mou nabídku Jičín literární ani dva starostové neodpověděli, stál

Poezie přitahovala Kubína od mládí a nelze se divit, že se o verše pokoušel i sám. Jeho studentské pokusy shromážděné ve sbírce *Vlny a Vlnky* nikdy souborně nevyšly, jen jednotlivosti se objevovaly v regionálních listech v místech Kubínova učitelského působení.²³⁰ Po těchto básnických pokusech, jež stály „pod vlivem lumírovské poetiky,²³¹ první epizoda Kubínova setkání s literaturou skončila. Dále se věnoval v první řadě svým folkloristickým a dialektologickým zájmům, byť určitý rozmach a umělecká ambice v podávání výsledků své vědecké práce jsou patrné.

Z pohádek kytice

Před polovinou dvacátých let Kubín znovu obrátil svou pozornost k vlastní autorské tvorbě. Učinil tak v prostředí, které důvěrně znal, navázav na předlohy lidové slovesnosti. Obecně prošla pohádková tvorba v období mezi světovými válkami významným rozvojem. Konečně se plně prosadil názor, že dětský čtenář potřebuje knihu určenou výhradně jemu, nikoliv pouze adaptaci knih pro

mě deset let práce, studium po všech knihovnách a toseví i peněz. A tak jsem nakonec hluboce uražen a pohněván všechen ten materiál i s obrázky spálil. Co tam bylo například o Jakubcovi nebo Boh. Reymanovi o Emilu Ašnbrenovi a.t.d. už se nikdy nedoví.“ LA PNP Staré Hradý, fond A. Kraus, korespondence přijatá, inv. č. 0020, sign. 37/69, kart. 3.

Upřesnění: Irma GEISSLOVÁ (*1855 v Pešti - †27. května 1914 v Jičíně), narodila se v rodině zaměstnance státní dráhy. Otec byl často překládán z místa na místo, na výslužbu se usadil v Jičíně. Svérázné ovzduší života kolem železnice nezůstalo bez vlivu na její tvorbu. V roce 1874 vydal *Lumír* její básnické prvotiny *Z poesie nádražní*. Básněmi, črtami, vážnými i humoristickými povídkami přispívala Geisslová od té doby do všech literárních časopisů, almanachů, kalendářů i polických listů, zejména do *Národních listů* a do *Krakonoše*. Samostatně vydala sbírku básní *Immortelly* (1879), roku 1881 soubor básní, povídek a her spíše humorného ražení *Divoké koření*, a roku 1889 knihu vlasteneckých epických i lyrických básní *Z Podkrkonoší*, v nichž se odrážely zážitky z cest po Jičínsku, které Geisslová podnikla s podporou spolku *Svatobor*. Byla autorkou i několika divadelních jednoaktovek (*Valdštýn v Jičíně*, *Nápadníci*) s poměrně slušným diváckým ohlasem. Z dalších básnických sbírek a prozaických prací už jen jmenujme *Luční kvítí* (1882), *V písniích a květech* (1888), *Přítel domoviny*, *Inženýr Racek*, *Vlnobitím ku přístavu*, *Venouš* (1904), *Stojanova říše* (1912) a *Z literární pozůstalosti* (1915 – básně pro mládež).

²³⁰ Například budějovický *Budivoj* z 2. října 1900 a z 15. ledna 1901.

²³¹ Vladimír FORST a kol., *Lexikon české literatury II*, Praha 1993, s. 1032 – 1035. František VŠETIČKA, *Josef Štefan Kubín*, s. 55, mluvil o poezii „neobratné, namnoze i epigonské.“

dospělé, zejména pokud se onou adaptací chápala infantilita, nevěrohodnost a naivně průhledné poselství příběhu.²³² V českém kontextu byla navíc pohádka spjata s velkými vzory Němcové či Erbena, s nejlepšími tradicemi národního povědomí a životaschopností lidové kultury, potvrzující „staletou“ existenci českého národa. Pohádka nově chápaná jako žánrově čistý příklad literatury pro děti lákala i významné autory. Nakonec bylo vydávání pohádek pro nakladatele i dobrým obchodním počinem. Nechce se nám hovořit o paradoxu, ale druhým výrazným autorem, který se při psaní pro děti nechal jako Kubín ovlivnit lidovou slovesností byl Václav Říha, vlastním jménem Václav Tille.²³³ Říhovy pohádky nebyly převyprávěním, nýbrž mimořádnou autorskou tvorbou, při níž Říha původní motivy kombinoval a doplňoval, do popředí stavěl jazykovou vybroušenost, etické jádro pohádky a její tvarovou čistotu.²³⁴

Kubín citově i umělecky splynul s lidovým baječstvím. Jeho pohádky byly ve dvacátých letech bezprostředně ovlivněny folklorními sbírkami, Kubín více méně „retušoval a převáděl lidové texty a syžety do spisovné roviny a ponechával pouze některé příznačné nářeční prvky.“²³⁵ Ve čtyřicátých a padesátých letech už ale Kubín směřoval v pohádkách k vlastní autorské práci a k vypravování nových

²³² Odstrašujícím případem takové dětské literatury byly časopisy jako *Rajská zahrádka* či *Malý čtenář*, sestávající se z žertovných příhod, básní a příběhů dnes už zapomenutých autorů, jakými byly Jindřich Mošna – Benešovský, Václav Jukl, Josef Váňa, Pavlína Moudrá, Josef Bartoň, Fr. S. Procházka a další. Všem jim postavil pomník trvalejší kovu Jaroslav HAŠEK, *Dekameron humoru a satiry*, Praha 1972, s. 275 – 278, svou povídkou *Časopisy pro mládež*.

Když už jsme u povídek Jaroslava Haška, nelze si odpustit jednu perličku. Ve výše uvedeném *Dekameronu* se v povídce *Změna jména* (s. 484 – 486) Jaroslav Hašek posmíval jistému tajemníkoví ministerstva financí, který si nechal oficiálně změnit jméno. Z *Jaroslava Vyžrálka* se stal *Jaroslav Blatenský*, čímž se nešťastník dostal do hledáčku Haškova ostrovtipu. Skutečný Jaroslav Vyžrálek se narodil 18. března 1883 v Blatné v jižních Čechách, maturoval na Jirsíkově gymnáziu roku 1902 a opravdu se stal odborovým radou na ministerstvu financí, bytem v Praze - Košířích 331. Kolektiv autorů, *Šedesát let*, seznam abiturientů a jejich spolužáků podle ročníků maturitní zkoušky, s. 237. V tomto almanachu je jméno chudáka odborového tajemníka uvedeno s pomlčkou: *Vyžrálek-Blatenský*.

²³³ Otakar CHALOUPKA, *Když se čerti rojili*, Zlatý máj. Časopis o dětské literatuře a umění 16, 1972, s. 196 – 197, s. 411 – 412. „Kubín představuje vedle Václava Říhy nejvýraznější osobnost české pohádkové literatury dvacátého století, co do čtenářských a edičních možností je vzhledem k rozsahu díla u nás zjevem ojedinělým.“

²³⁴ Otakar CHALOUPKA – Jaroslav VORÁČEK, *Kontury české literatury pro děti a mládež*, Zlatý máj. Časopis o dětské literatuře a umění 12, 1968, s. 225 – 271.

²³⁵ Milan BLAHYNKA, *Čeští spisovatelé 20. století*, Praha 1985, s. 325.

pohádkových příběhů, do kterých dokázal dovedně vkomponovat i zážitky ze svého dětství. Ve vyprávění Kubín používal obrátů a příměrů typických pro lidovou dikci, „*liboval si v rušné a syté atmosféře, dával přednost veselí a plnokrevným, aktivním hrdinům.*“²³⁶ Organickým spojením s původním, hlavně podkrkonošským vypravěčstvím vnesl Kubín do pohádek švih, život, barvy, smysl pro realie, jež neubíraly nic z pohádkové atmosféry příběhu. Rozhodně šlo o hodnotný vklad oživující literární tvorbu určenou dětskému čtenáři.²³⁷ Přímé sepětí s lidovou tradicí bylo podstatnou okolností, Kubín programově vystupoval proti posunu folklorní látky v takovém autorském projevu, jenž by smazal původní autenticitu vyprávění a stal se vypravěčsky beztvarym.²³⁸ V pozdějších prózách pro dospělé se přesně tomuto nebezpečí sám vyhnout nedokázal. Kubínovo velice rozsáhlé pohádkové dílo je výrazem i tvarem značně jednotné a skutečně nezaměnitelné.²³⁹ Jen za Kubínova života se počet vydaných titulů přiblížil číslu čtyřicet, přičemž různě upravené výběry vycházejí dodnes.²⁴⁰ Na základě Kubínových pohádek vznikla celá řada pohádkových inscenací pro

²³⁶ Vladimír FORST a kol., *Lexikon*, s. 1033.

²³⁷ Za mnohé nabízíme recenzi J. Š. Kubín: *V čarodějném kole*, Úhor. Kritická revue literatury pro mládež 30, 1942, s. 13 – 14. „*Kniha umělých pohádek od známého sběratele lidových vyprávění. Poctěna první cenou v loňské soutěži Ottova nakladatelství, zasloužila si toho zejména přebohatou, úžasně barvitou a plastickou řečí, velmi umě zpestřenou lidovými rčeními a svéráznými vazbami z autorova milovaného Podkrkonoší. Básníkovu jazyku dlouholetá práce vědecká a sběratelská tedy nesporně prospěla. Méně už jeho fabulační schopnosti. Také ve fabulaci svých pohádek Kubín často užívá známých, lidových motivů nebo jejich obměn, ale pokud jde o řízné vyhocení slovního nebo situačního vtípu, o výraznost a plastičnost dějového obratu, zůstává skoro vždy za svým lidovým vzorem. Vynahrazuje to hotovými geyzíry poesie, které dětskou duši dokonale zavlaží a rozechvějí. [...] Celkem je Kubínovo a Trnkovo Čarodějné kolo jednou z nejsličnějších knih letošního roku.*“ Kubín tvrdil, že nepíše pro děti, leč pro dospělejší mládež, tak 10 – 15 let.

²³⁸ Otakar CHALOUPEK, *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*, Praha 1985, s. 212 – 218.

²³⁹ Postupem času začaly více vyvstávat problematické stránky Kubínových pohádkových příběhů. Chatrný děj byl přesto ještě vykoupitelnou slabostí. Věra VAŘEJKOVÁ, *Pětice pohádkových korálků*, Zlatý máj 16, 1972, s. 196 – 197. „*protože epický námět některých z nich je málo nosný, spočívá míra půvabu jednotlivých textů především ve vtípnosti a rázovitosti autorova podání.*“

²⁴⁰ Naposledy vyšla kniha *Baba nad čerta*, Praha 2001, a CD Josef Štefan Kubín – Jan Werich, *Jan Werich vypráví pohádky a povídky*, Praha – Supraphon 2007. Kubínovy pohádky Werich namluvil v letech 1952 - 1953.

rozhlas, divadlo i televizi a také nový večerníkový seriál.²⁴¹ Soukromě považujeme Kubínovu tvorbu za nejlepší, co jmenovaný autor vytvořil.

Naplňující řád a porušující regule

Originální a trefné zhodnocení východisek Kubínovy tvorby nabídl ve svém výboru z prací pozapomenutých autorů Jiří Pelán, když připomenul, že Kubín se duchovně a občansky zformoval v osmdesátých letech 19. století a ideály této doby přenesl *„nelomené a nedotčené do své pozdní tvorby: jak myšlenku češství, symbolizovanou především jménem Žižkovým a Husovým (»bílá růže duchovních zahrad našich«, jak je apostrofuje v povídce Kytinky), tak vášnivě zaujetí protiklerikální.“* Jako většina o Kubínovi píšících autorů Pelán vyzdvihl *„jazykový svéráz Kubínova vypravěčství: Kubín převzal orální gesto lidových vypravěčů, jejichž povídky zaznamenával na svých folkloristických výpravách [...], a svůj jazyk protkal bohatými nářečnými prvky. Kubínův jazyk, úžasně svěží a konkrétní, byl zároveň velmi artistní, a to samozřejmě muselo zaujmout [...] generaci prozaiků, kteří věnovali tak značnou pozornost problémům literární stylizace, generaci, již reprezentuje zejména Vančura, ale neméně výrazně i Jaromír John, využívající nestandardních postupů korespondence, soukromých záznamů a jarmareční epiky, nebo Karel Poláček, pracující s pozadím novinářské fráze, židovského argotu a profesionálních slangů.“*²⁴²

Pokud by byl Kubín napsal pouze první dvě – tři knihy *Jivínských rapsodií*, bylo by lze tesat výše uvedený citát přímo do mramoru. S přibývajícím tituly však zjišťujeme, že *„proud života učiněný v příběh“* (řeceno s Vančurou) poněkud vyschl, stal se

²⁴¹ Naposledy se Kubínova pohádka objevila na ČT I 3. října 2004. Šlo o pohádku *Jak se peče štěstí* (1981), v režii L. Koutné, s J. Moučkou, J. Císlerem, I. Janžurovou a dalšími. Na internetových stránkách České televize věnovaných programům se dočteme, že Kubínovy pohádky *„se často objevují na obrazovce, i když jejich převod do dramatického tvaru nebývá snadný. [...] navíc tu dominuje autorův zvláštní jazyk jako neoddelitelná součást atmosféry pohádkového příběhu.“* Podle diváckého hlasování byla pohádka více než úspěšná – za „výbornou“ ji označilo 75 %.

²⁴² Jiří PELÁN, *Formani*, s. 11 – 13.

neuchopitelným, bohatý, čilý jazyk stával se tlacháním protlachání, kdy je nejvíce prostoru věnováno výřečným tetkám a žvanivým pijanům, a forma, „živá, mladistvá, naplňující řád a porušující regule, jak tomu bývá u mistrovských děl“ (znovu Vančura), se náhle jeví jako banální, stereotypní, do omrzení opakovaná.²⁴³

Abychom vysvětlili tento umělecký pokles, nevystačíme rozhodně s argumenty o stáří a vyčerpanosti. Kubín byl duševně činný až do konce svých dní, věnoval se korespondenci, psal, publikoval, dával rozhovory, na nichž není patrný nějaký úbytek duševní svěžesti nebo životního elánu. Jistý osobnostní svéráz, který však nesmíme ztotožňovat s poklesem mentální zdatnosti, se časem pochopitelně prohluboval, respektive stával se zjevnějším.²⁴⁴

Dovolíme si nabídnout dvě teorie, jež by mohly osvětlit zmíněný propad v umělecké kvalitě Kubínovy práce. Předně zastáváme názor, že Kubín, přes všechno duchovní ukotvení a myšlenkové vazby na dobu své mladosti a dopívání, podléhal aktuálním vnějším vlivům mnohem více, než se dosud soudilo. Pakliže psal o Svatopluku Čechovi, přebíral jeho rétoriku. Vlastní spisovatelská práce byla nejtěsněji spjata s vědeckým zájmem, který ovšem nebyl prostý úzkého citového propojení. Mluvíme pochopitelně v nejširší, obecné rovině, Kubín vypůjčený námět „rozvedl zcela po svém, vnesl do něj řadu podrobností, i pozměnil často úplně jeho dějovou linii,“²⁴⁵ eventuelně kupil celé dějství kolem pověsti, snu, nebo malého detailu, který si mohl třeba pamatovat z dětství. Překvapivě často, což dosavadní Kubínovi životopisci vůbec nezmínili, využíval Kubín denního tisku.

²⁴³ František VŠETIČKA, *J. Š. Kubín*, s. 82 – 85, popsal rapsódie jako nejednotný útvar, kde kromě povídek a novel nalezneme i dramatické pokusy. Ke stěžejním znakům přiřadil dvojí charakterové ladění – jednou ke grotesce, jednou k humoresce, přičemž ani jedna tendence nenabývá vrchu. Od Kubínova sběratelského zájmu odvozuje Všeticka časté prokládání textu písněmi a popěvkami, nezvyklou stavbu, kdy „epická živelnost a vypravěčská verva, které se řídily nejen logikou příběhu, ale i vlastní, někdy velmi zbuželou radostí z vypravování.“ K charakteristickým znakům patří i rýmované zakončování mnoha povídek a novel („Kdo má doma ženu milku, věnuj se jí ještě chvíli.“). Tato schémata ovšem Kubín nikdy neměnil.

²⁴⁴ „Tělesně je Jošt úplně zdravý, ale o mnoho a mnoho podivnější, takže s ním nemám lehký život.“ Stěžovala si v dopise z 12. října 1955 Kubínova manželka Augusta, LA PNP Staré Hrady, fond A. Kraus, korespondence přijatá, inv. č. 0089, sign. 37/69, kart. 3.

²⁴⁵ Jaromír JECH, *Tvůrčí příklad Josefa Štefana Kubína*, Český lid 41, 1954, č. 5, s. 194.

Již víme, že ruku v ruce s tištěnými periodiky komponoval svou obhajobu při kárném řízení na gymnáziu v Truhlářské ulici, leč všech možných smysluplných i bohaprázdných výstřížků z nejrůznějších tiskovin je v Kubínově pozůstalosti mnohem více. Pro sebe zajímavé články, obsahem zasahující od vysoké politiky přes drobné rarity místy až pavlačového rázu až k jazykozpytným statím, podtrhával, neméně často opatřoval krátkým komentáři.²⁴⁶ Takto si například zvýraznil myšlenky z článku *Jazykové zákampí. Tak zvaná demokratisace jazyka*, asi z roku 1950, autora ukrytého pod šifrou „tk“ na stránkách 373 – 374 bohužel nezjištěného časopisu:

„Je jisto, že v minulosti nebyla znalost spisovného jazyka nutná v takové míře jako dnes, bylo by však nesprávné minulou znalost spisovného jazyka podceňovat nebo nedoceňovat. Spisovná čeština vznikla kolem roku 1300 za feudalismu, rozvíjela se za kapitalismu, ale nevytvořili ji vlastní představitelé ani toho řádu ani onoho. Jejím základem je mluva vzniká ve společnosti beztřídní a lidová mluva byla živým pramenem spisovného jazyka i za feudalismu i za kapitalismu, jako je tomu i dnes. [Veřejní činitelé] mají za povinnost, aby mluvili a psali jazykem čistým, přesným a obecně srozumitelným, plně využívající výrazové schopnosti naší mateřštiny. Aby následovali velkého Lenina, o kterém Stalin řekl toto: »Jen Lenin dovedl psát o nejsložitějších věcech tak prostě a jasně, koncisně a směle, že každá věta je střelou.« To je skutečná demokratisace jazyka.“²⁴⁷

O častém a promyšleném užívání novinových zpráv svědčí nálezkou konceptu zamýšlené povídky nebo dramatu s pracovním označením *Dělník*.²⁴⁸ V takto nadepsané dopisní obálce malého formátu bylo

²⁴⁶ „Darebáci!“, připsala Kubínova chvějící se ruka na růžek Rudého práva z 29. září 1956 (?) k článku *Nota ministerstva zahraničních věcí vládám Francie, Velké Británie, Jugoslávie, Belgie, Holandska, Norska a Dánska*. LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, dodatky, kart. 21.

²⁴⁷ Dva vytržené listy jsou uloženy rovněž v 21. kartonu dodatků. Takových znepokojivých článků nacházíme plno, jen namátkou srovnáme Rudé právo z 8. června 1951, s. 1: „Diskuse o Stalinových statích v jazykovědě.“ Zdůrazněno je „množství otázek, jež Stalin ve svých statích o jazykovědě nově formuloval a které mají platnost pro všechny obory právní vědy.“

²⁴⁸ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, Novinové výstřížky a drobné tisky, dodatky, kart 30.

dvacet sedm papírových útržků a ústřížků s rukopisnými poznámkami, které naznačují hlavní dějové kontury a zápletky. V obálce bylo také jedenáct novinových článků, obsahem korespondujících s dějem připravované povídky. Všechny lístky i články byly v záhlaví opatřeny podtrženým titulem *Dělník*. Novinové články, někdy pouze jejich části bez nadpisů a autorova jména, byly bohužel obstříženy velice těsně a určit, o které noviny šlo, je téměř nemožné. Ze souvislostí a informací obsažených v samotných člancích je zřejmé, že je Kubín shromažďoval průběžně od počátku třicátých let, kdy jej od „literárního debutu“ dělilo bezmála patnáct let.

Co si tedy Kubín z novin a časopisů vystříhl? Předně krátkou noticku nějakými domácími novinami převzatou z chicagské *Svornosti* o vynálezu zabezpečovacího zařízení Čechoameričanem L. W. Skalou,²⁴⁹ ekonomice se věnující stať Jaroslava Preisse,²⁵⁰ kde jmenovaný odmítal centrálně plánované hospodaření jako drahé, těžkopádné, nemotivující a dále poukazoval, že *„snadnost našeho úspěchu osamostatňovacího a lehké úspěchy prvních let poválečných působily psychologicky a názorově na nás neblaze. Naučili jsme se žít nad poměry a nezapomněli jsme svého upřílišnělého, subjektivně zbarveného politikaření, které bylo naším pochopitelným údělem v Rakousku. Svoboda je zároveň zodpovědností za budoucnost národa a je velikou chybou, že se u nás řeší politicky i řada otázek a záležitostí hospodářských.“* O národohospodářských problémech pojednávaly

²⁴⁹ „Robot, který chrání před ohněm a krádeží. Jak oznamuje chicagská *Svornost*, mladý český vynálezce L. W. Skala předvedl ve svých dílnách v Chicagu pozvané společnosti svůj nový přístroj na ochranu před požárem a krádeží. Je to vlastně důmyslně sestrojený robot, tak citlivý, že reaguje na zvýšení teploty v místnosti a při určitém stupni rozezvučí signály. Nepřijde-li nikdo, čeká zase až do nového stoupnutí teploty a pak uvede v činnost hasící zařízení. Kromě toho chrání i před zloději, neboť reaguje na každý hmat na pokladnu nebo jiné místo, obehnané tenkými, gumou izolovanými dráty a uvede v činnost poplašné signály. Robot může být spojen s fotografickým aparátem, aby automaticky fotografoval všechno, co se kolem děje. Nakonec pobavil vynálezce přítomné tím, že svůj přístroj spojil s gramofonem aby ukázal, že alarm může být také koncertní.“

²⁵⁰ Jaroslav PREISS (*8. prosince 1870 - †29. dubna 1946), finančník a politik, byl příslušníkem českého pokrokového hnutí, od roku 1907 Mladočeské strany, pro roce 1918 Národní demokracie. V roce 1916 obviněn a odsouzen pro velezradu, o rok později amnestován. Mezi lety 1917 – 1938 byl vrchním ředitelem Živnostenské banky, 1930 – 1939 předsedou Ústředního svazu československých průmyslníků. Po vzniku Československé republiky spolupracoval s Aloisem Rašínem na osamostatnění československé měny.

ještě další články: *Lenošící koruna* o přednostech volného trhu, *Zrádný kapitál* o nepřiměřených devizových zásobách, *Počet nezaměstnaných v Brně stoupá* z března 1932 sleduje situaci lidí bez práce, s čímž koresponduje projev senátora Reyla (Československá strana lidová), že „*kapitalistické hospodářství liberální nepřineslo žádného štěstí lidstvu, je stálým ohniskem nepokojů a neklidu ve společnosti, čehož důkazem je hornická stávka na severočeských dolech. Liberalism lidskou práci snížil na úroveň hmotného zboží, o jehož ceně má rozhodovati nabídka a poptávka.*“ Zbývající články se nějak dotýkají sklářského průmyslu: *Sklářský průmysl zaprodán do ciziny*, *Nová skandální aféra* a nezjistitelný ústřížek o obavách sklářských dělníků o práci při nekalé konkurenci a kartelových dohodách.

Z tužkou psaných poznámek vyplývá, že v Kubínově příběhu měl být vynálezce robota pro ochranu pokladen proti zlodějům mladý sklářský dělník Mašek. Jeho nerozlučným souputníkem je starší dělník Tulka, který stroje a automaty z celé duše nesnáší, protože berou lidem práci. V hospodě láteří: „*Takový bagr nahradí šedesát kopáčů!*“ Snaží se odvrátit Maška od patentování jeho nápadu. „*Vynález? Aj! rozmnoží bídu dělníků!*“ Tulka je však zamilován do Maškovy sestry Anči, ale jsou oba chudí a nemohou se vzít. Patent je nakonec prodán a za utržených padesát tisíc může Mašek vystrojit své sestře svatbu. Tulka více neprotestuje, v kapitálu, jenž dříve nesnášel, ačkoliv jej pomáhat nabývat jiným, vidí základ zdaru. Druhým plánem hry je vykořisťování ze strany německých majitelů nebo ředitelů skláren: „*Český dělník tu nedostane práci ani ve státním podniku, kde jsou přednostové Němci. Našim lidem se tu děje jen příkoří.*“ Podle dalších poznámek se hodlal Kubín vypořádat i s hlubšími problémy: „*Kdo ovládl trhy, burzy, banky, továrny? Ujíždí jim pevná půda pod nohama – trusty, kartely.*“²⁵¹ „*Bez velké práce velké zisky – zákon člověka je vyšší než zákon zisku a hmoty.*“ „*Rovnost člověka s člověkem.*“

²⁵¹ Nemravná existence „*trustů a kartelů*“ se Kubínovi jako téma velice líbila, srovnejme podobná nařčení v *Žihavkách Vatikánských*.

Hru nebo povídku Kubín nedopsal. Porovnejme výše uvedenou ukázkou rozpracovaného kusu, kterou Kubín připravoval ve třicátých letech, v době hospodářské krize, hledání příhodných ekonomických zásad, například plánovaným omezováním svobodné hospodářské soutěže, právní ochrany kartelů a centrálně plánované ekonomiky podle představ premiéra Jana Malypetra, a také klíčícího ohrožení Německem, s dříve přiblíženou povídkou o sedláku Čakanovi. Pracovní postup předpokládáme stejný, nebo alespoň podobný, změnila se situace. Nutně se nabízí myšlenka, že zpracovával-li Kubín téma sobě blízké, opřené o život a krásnou, pravdivou řeč, ať se jednalo o pohádky nebo rodný *Jivín* ve vzpomínkách na mládí, mohl se povznést do skutečných uměleckých výšin. Byla-li kolkolem hlušina, dokázal se v ní jen přehrabovat.

Mlýny slávy

Tím jsme se dostali k druhému momentu, který zavedl Kubína až do bláta a špíny *Žíhavek Vatikánských*. Tím momentem byly podle našeho názoru chvála a pocty, které Kubína utvrzovaly v přesvědčení, že co dělá, dobře dělá.²⁵² V případě folkloristiky přišla opožděná, byla projevená dodatečně za vykonanou práci. Literární úspěch zasáhl Kubína činného, tvořícího a... námětově tvárného. Za svou literární tvorbu získal Kubín nejprve roku 1947 Poctu země České, Státní cenu

²⁵² O knihu a fotografii s autogramem žádali dopisem Kubína i pionýři 12. pionýrského oddílu „*имя Олега Кошевого*“ střední školy v hornickém městě Vorkuta, kteří pro vznikající Mezinárodní klub při tamějším muzeu dostali na starostí Československo. LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá – korporace, školní mládež (společně pozdravy), inv. č. 1740, sign. 53/66, kart. 9.

Město VORKUTA v republice Komi se nachází za polárním kruhem, má asi 100.000 obyvatel. Je střediskem Pečorské kamenouhelné pánve. Založeno bylo v roce 1931. Na jméno tohoto města jsme narazili ve dvou odlišných souvislostech. Jednak v sovětské písni *Город мой, Воркута* z padesátých let, kde zpěvák slibuje věčnou vzpomínku čistotě hlubokých sněhových závějí objímajících tepající srdce pracujícího města, jednak v rozhovoru s Janem Němčíkem, který po 15. březnu 1939 uprchl z Podkarpatské Rusy, v SSSR byl zatčen a uvězněn za ilegální překročení hranic v táboře nucených prací. Musel tak stavět železniční trať Kotlas – Vorkuta. „*Byli jsme daleko na severu, v končinách, kde žili jen muklové a bachaři.*“ Karel RICHTER, *Válka začala v Polsku*, s. 350 – 365. Obě města byla podle plánu vystavěna a osídlena zejména vězni.

za umění slovesné obdržel v roce 1949,²⁵³ titul *Zasloužilého umělce* byl Kubínovi udělen v roce 1954, roku 1962 byl oceněn *Řádem práce*.²⁵⁴ *Národním umělcem* se stal při příležitosti svých stých narozenin v roce 1964. Jaromír Jech vzpomínal:

„Druhý den [po předání ceny] přicházím kolem půl osmé do jídelny na snídani. U posledního stolu v pravém rohu seděl už Josef Štefan Kubín s Janem Drdou. Ten ho zřejmě upozornil na můj příchod, neboť se přes celou místnost ozvalo halasně:

»Tak ať sem jde!«

Drda držel v ruce noviny a ukazoval na snímek, otištěný na první straně:

»Josífkú, ty jsi včera byl na Hradě, vid'?»

»Byl, a stalo se něco zvláštního?»

»No něco jsi dostal.«

»Ále, takovou rouru,« odpověděl Kubín, jako by skutečně o nic nešlo.

»Přece Národního umělce.«

»Takové věci mě nezajímají,« pokračoval jubilant ve stejném tónu a Drda pohotově dodal:

»Bodejť by tě to zajímalo, ty jsi národním umělcem už dávno.«²⁵⁵

²⁵³ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2978, sign. 53/66, kart. 8: „V Praze dne 27. října 1949. Vážený pane, sděluji Vám, že na návrh poroty pro udílení státních cen v roce 1949 uděluji Vám státní cenu v oboru slovesném na rok 1949 za Vaše celoživotní dílo, ve kterém jste jako významný vypravěč čerpal z pramenů moudrosti podkrkonošského lidu, z jeho humoru a optimismu. Současně Vám sděluji, že činím opatření, aby Vám tato cena v částce 100.000,- Kč byla vyplacena Poštovní spořitelnou. Ministr dr. Nejedlý, v. r.“

²⁵⁴ President Československé socialistické republiky udělil Kubínovi tuto cenu za „významnou badatelskou činnost v oboru lidové slovesnosti a za průkopnickou uměleckou tvorbu.“ Všechna tato ocenění včetně Řádu práce jsou uložena v LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, osobní dokumenty, kart. 1.

Považujeme za důležité sdělit, že v témže kartonu se nacházejí bez konkrétních údajů další dvě vyznamenání, a sice Československý válečný kříž a medaile *Za statečnost 1939 – 1945*. Oba řády obdržela *in memoriam* za odbojovou činnost během okupace země nacistickým Německem Vlasta Kubínová.

²⁵⁵ Jaromír JECH, *Na vaši radost*, s. 353 – 354.

Trochu porušíme kontinuitu vyprávění, ale Kubínova skromnost se jeví ještě pozoruhodnější, porovnáme-li výše popsanou situaci s konceptem dopisu, jež zaslal Kubín 6. prosince 1947, tedy nedlouho po předání pocty země České, nakladateli Kuncířovi (důvodně se domníváme, že koncept se od originálu mnoho nelišil):

„Vaším láskám

Dvě knihy mé, o něž jeho redaktor tolik, tolik stál, svěřil sem do nákladu p. Kuncíři, víc jak dva roky tomu. Obě byly odměněny první cenou a tedy již předem schváleny [...]. Já sem Laureát země České, a dyby p. Kuncíř o to dbal, dostal by rázem schválení. Vždyť letos vydal 7 – 8 jiných knih, tedy to povídání, že ... je očividná jalová výmluva. Je to nesvědomité, brát si do nákladu dvě knihy a pak je nechat ležet! Autora tak připravil o dva roky času – zálohu mu vrátím, až je udám jinde se stejnou položkou.

Úcta

*Jos. Št. Kubín*²⁵⁶

Patinu shovívavého nadhledu nad světskými poctami též stírá Kubínova snaha užívat titulu *Laureát za umění slovesné*,²⁵⁷ jenž byl Kubínovi udělen ministrem Zdeňkem Nejedlým v roce 1949 i poté, co se změnou vládních směrnic o tuto výsadu přišel.²⁵⁸

Vraťme se zpět. Nastupující padesátá léta 20. století nebyla právě parnasem české kultury. Zajímavé srovnání se nabízí v hudební oblasti. I zde platilo heslo „Sovětský svaz náš vzor“, nicméně SSSR byl

²⁵⁶ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence korporacím – nakladatelství Vyšehrad, koncept dopisu, inv. č. 3331, sign. 53/66, kart. 10.

²⁵⁷ Tamtéž, inv. č. 2978, sign. 53/66, kart. 8.

²⁵⁸ „Kancelář presidenta republiky, Č. J. 106.799/52 v Praze dne 15. února 1952 Pan prof. Josef Štefan Kubín, čestný člen předsednictva Svazu československých spisovatelů, Praha.

K Vaší žádosti o svolení, abyste mohl užívat titulu »laureát za umění slovesné«, sdělujeme na základě informací ministerstva školství, věd a umění: MŠVU považuje pro přiznání titulu »laureáta« za rozhodující vládní nařízení č. 147 ze dne 24. října 1950 o státních cenách. Podle soudu MŠVU se proto titul »laureáta« nemůže připojit k cenám, jakou je cena Vaše, kterou jste obdržel před vydáním uvedeného vládního nařízení podle jiných měřítek – 28. října 1949. Za přednostu kanceláře presidenta republiky E. Langová“ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, korporace, inv. č. 2929, sign. 53/66, kart. 8.

země široká a možností jak se inspirovat bylo mnoho. Oficiální anebo politická píseň v Sovětském svazu prošla několika etapami vývoje, které velmi přesně a nadmíru věrně odrážejí politickou situaci v zemi. Od revoluce 1905 se písňové náměty čerpaly většinou z repertoáru tvorby mezinárodního dělnického hnutí (*Rudý prapor, Varšavjanka, Varjag, Pochod padlých revolucionářů*). Písňe ruské provenience měly často spíše lyrické vyznění (*Litovský zámek, Dubinka*). Obohacení se výběr revolučních písní dočkal po roce 1917 reflexí říjnových událostí a následné občanské války (slavný *Amurský partyzán, Bílá armáda – černý baron*).²⁵⁹ K pozvolné, ale znatelné změně kurzu došlo po roce 1924, resp. 1929, kdy začíná být vpravdě adorován Lenin a jako jeho věrný a nejlepší žák vzýván Stalin. Ten se prohlásil Leninovým dědicem a nárokoval pro sebe absolutní moc. Krystalicky jasný obraz podávala píseň *Два сокола – Dva sokoli*:

„Сокол ты мой сизый,
Час пришёл расстаться
Все труды, заботы
На тебя ложатся.
А другой ответил:
Позабуть тревоги,
Мы тебе клянёмся
Несвернём с дороги!“

K dalšímu posunu v charakteru písňové tvorby došlo po zavraždění M. S. Kirova.²⁶⁰ Písňe se staly bojovnými až agresivními, manifestačně se hlásily k připravenosti válčit za světovou proletářskou revoluci. Již názvy písní jasně deklarovaly obsah: *Если завтра война,*

²⁵⁹ Nahrávky těchto i dalších zmiňovaných písní má k dispozici autor práce. Revoluční písňe, respektive písňe dělnické třídy se jako jediný pokusil zmapovat – jistě zatížen oficiální ideologií – Antonín ROBEK a kol., *Stará dělnická Praha. Život a kultura pražských dělníků 1848 – 1938*, Praha 1981, s. 90 – 106.

²⁶⁰ Sergej Mironovič Kirov, vlastním jménem Kostrikov, byl zavražděn 1. prosince 1934. V té době zastával mnohé důležité funkce, naposledy byl 1. tajemníkem leningradské organizace VKS(b). Dlouhodobě patřil k nejpopulárnějším členům strany. Ačkoliv neprojevoval ambice zastoupit Stalina a byl k němu vždy loajální, byl to Stalin, kdo jej nechal zabít údajně trockistickým aktivistou. Kirovova smrt odstartovala další, největší sérii vnitrostranických čistek.

*Боевая Сталинская, Вперед Краснофлотцу, В путь, Песня Чекистов,*²⁶¹ *Боевая физкультурная песня.* V této době vznikla i populární a stále hraná *Катюша,*²⁶² a také mimořádná píseň A. Alexandrova a V. Lebedova-Kumače *Жить стало лучше, жить стало веселей.*²⁶³ Na konci třicátých let režim v písniích maskoval agresivní a imperiální cíle mezinárodní pomocí, jako tomu bylo v případě války s Finskem.²⁶⁴ Vše se změnilo po 22. červnu 1941.

²⁶¹ Z *Písně Čekistů* jen krátký, ale výmluvný verš: *Чтоб спокойно наши дети спали, эти люди никогда не спят.*“ Název *ЧЕКА*, zkratka *Všeruské mimořádné komise pro boj s kontrarevolucí a sabotážemi* – se pro tajnou policii přestal používat už v roce 1922, kdy byla přejmenována na *GPU – Státní politickou správu*. Její příslušníci se ale s jistou dávkou „revoluční hrlosti“ sami dále nazývali *Čekisty*.

²⁶² V roce 1938 s hudbou M. Blantěra a slovy M. Isakovského. Píseň je tradičně spojována až s Velkou vlasteneckou válkou, ale není to pravda. Přípravenost vpadnout na území jiných států a šířit tam socialismus vyvstává i z mnoha memoárových vzpomínek sovětských důstojníků, jmenujme například A. I. Pokryškina, N. N. Skomorochova.

²⁶³ Nechme vzpomínat Václava ČERNÉHO, *Paměti III*, s. 308 – 309: „A kolik dutých hesel směšných svou velkohubostí, truchlivých svou neomaleností nám stotisíckrát, milionkrát omlátili o uši, k nezapomenutí, a přece nadarmo! »Sovětský svaz náš vzor« - »Se Sovětským časem na věčné časy« - »Postaru se žít nedá« - »Žije se lépe, žije se radostněji.« Dlouho jsem se domníval, že toto heslo bylo raženo Antonínem Zápotockým, jenž je u nás první v řeči pronesl. Nikoliv, měl jsem se s ním setkat na fotografii ruského plakátu před branou sovětského tábora nucených prací na kterémsi severském kanále: *Žít stalo lučše, tovarišči, žít stalo veseleje...*“ Václav Černý nevěděl, že toto Stalinovo heslo bylo roku 1937 rozšířeno v píseň a z každého tlampače bylo k slyšení: „Звонки как птицы, одив за другою, / Песни летят над советской страной, / весел напев городов и полей: / Жить стало лучше, / жить стало веселей! // Трудно страна и растет и поет, / спеснею новое счетье кует / глянешь на солнце – и солнце светлей. / Жить стало лучше, / жить стало веселей! // Знай, Ворошилов, мы все начеку, / пяди земли не уступим врагу - Жить стало лучше, / жить стало веселей! // Хочется всей необъятной страной / Сталину крикнуть: „Спасибо, Родной!“ Весел напев городов и полей: / Жить стало лучше, / жить стало веселей!“

²⁶⁴ SSSR přepadl Finsko v listopadu 1939 a početní převahou jej donutil přijmout diktát moskevského míru z 12. března 1940. Vojové schopnosti Rudé armády se ukázaly jako katastrofální, RA ztratila asi 200.000 mužů. Finské ztráty byly přibližně 10 x menší. SSSR si zde také poprvé vyzkoušel později často opakovaný postup: po obsazení prvního většího města tu založil loutkovou vládu složenou ze svých sympatizantů. Okamžitě ji uznal a nezištně vyhověl její následné žádosti o pomoc s „obnovením“ pořádku. K dokreslení nabízíme píseň A. D´Aktila z podzimu 1939 s názvem *Пřivítej nás, nádherná Suomi!*: „Сосняком по откосам кудрявится, / пограничный скупой кругозор. / Принимай нас, Суоми – красавица, / в ожерелье прозрачных озер! // Ломят танки широкие просеки, / сомолеты кружат в облаках, / невысокое солнышко осени / зажигает огни на штыках. // Мы привыкли брататься с победами, / и опять мы проносим в бою, / по дорогам ухоженным дедами / краснотезду славу свою. // Много же в эти годы наворачено, / чтоб запутать финлянский народ. / Раскрывай же теперь нам доверчиво / половинки широких ворот! // Ни шутам, ни писакам юродивым / больше ваших сердец не смутить. / Отнимали не раз вашу родину - / Мы пришли вам её возвратить. // Мы приходим помочь вам

V písních převážila ochota bránit rodnou zemi a víra ve vítězství, také se ve větší míře objevily „žánrové“ písničky o loučení s děvčetem (za což mohli fašisté a těžce se jim to nevyplatí – *Голубой конверт*), dále písně nadlehčené až žertovné (*Два Максима, Самовары – самопалы, Песенка фронтового шофера*), také oslavující hrdinství a sebeobětování (*Партизан Железняк*). Každý druh zbraně měl rovněž svůj pochod, včetně politických komisařů, armádní rozvědky a kontrarozvědky *SMĚRŠ*. Po válce došlo vzdor obecnému očekávání spíše k přitvrzení a částečnému návratu k trendům třicátých let. Po Stalinově smrti, hlavně po XX. sjezdu VKS(b) a kritice kultu osobnosti, pokračovala politická píseň ještě chvíli setrvačně beze změn dále, ač se již neoslavovali konkrétní jednotlivci. Do brežněvovské éry vstoupila jako vyčpělá, stagnující.

V padesátých letech, kdy se vedení ČSR opíralo takřka ve všem o sovětské zkušenosti, nebyla hudební tvorba výjimkou. Objevila se celá řada přímých překladů a jasných inspirací sovětskými vzory – ponejvíce z výše popsané éry 1934 – 1940 (*Pochod rudých námořníků, Pochod rudých sportovců, Pochod leninské výzvy*), což vypovídá o charakteru panujícího režimu. Aktivnější než u nás byli jen soudruzi v NDR, kde doslovné překlady tvořily snad většinu hraných písní (*Сталин наша слава боевая – Stalin führte uns zum Glück und Frieden, Молодая гвардия – Wir sind die Junge Garde* a další). Skutečně pikantní se jeví překlad písně *Приамурский партизан – Partisanen vom Amur*, kde sotva pět let po válce německy zpívající sbor vyhrožuje, že „... unser Feldzug fand sein Ende erst am Stillen Ozean.“ Pozoruhodné.

Poslední prozaické Kubínovy knihy *Z východu světlo* (1952) – tuto knihu daroval Kubín pětiletce a obratem o svém činu informoval presidenta Gottwalda²⁶⁵ - a *Bohatýr smích* (1953) byly dobovou

расправиться, / расплатиться с лихвой за позор. / Принимай нас, Суоми – красавица, / в ожерелье прозрачных озер!“

²⁶⁵ LA PNP Staré Hradý, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2930, sign. 53/66, kart. 8: „V Praze 1. září 1952. Vážený mistře, kancelář presidenta republiky Vám vyřizuje srdečné poděkování presidenta republiky za správu, v níž oznamujete, že jste sou knihu »Z východu světlo«, napsanou jako závazek, daroval naší pětiletce a že svůj honorář věnujete předním budovatelům socialismu na Nové huti Klementa Gottwalda. Váš dvojnásobný dar našemu

kritikou stále ještě oceňovány a chváleny za tvůrčí návaznost na lidovou slovesnost, „*jak to u nás dovede jen málo spisovatelů a básníků. K těmto výjimkám patří např. Jiří Marek s knihou Nad námi svítá*²⁶⁶ (tyto prózy mají za podklad lidové vyprávění, které zachytil od havířů), František Kubka²⁶⁷ s *Pohádkou o Leninovi* ze sbírky *Picassova holubice...*“²⁶⁸ Poměrně záhy se začalo poukazovat na poplatnost dobové literatury, nevěrohodnost příběhu. Znovu se prokázalo, že s tematikou, se kterou Kubín neměl pozitivní osobní zkušenost, se neuměl vypořádat a ocital se ve fatálním vleku stranické propagandy a novinářských klišé. Proložení těchto próz folklorizující mluvou pak celkovou chatrnost ještě podtrhlo. Vetchý děj dále vynikl, když se Kubín pokoušel o divadelní scénáře.

Zájem o divadlo

Kubín se dostal do kontaktu s divadlem již jako gymnaziální student, když hrál v ochotnickém souboru.²⁶⁹ Roku 1887 vypracoval v Gebauerově semináři studii o dramatikovi F. B. Mikovcovi a obdržel za ni první cenu. Její zhuštěná podoba se dostala jako encyklopedické heslo do Ottova slovníku naučného.²⁷⁰ Krátce po dokončení vysokoškolských studií přeložil Molièrovu hru *Pan Pourceaugnac*, kterou ve prospěch postižených povodní hrála 14. září 1890 rakovnická ochotnická skupina *Tyl* v hostinci U zlaté štiky. Během devadesátých let spolupracoval s časopisem *Česká Thalia*, kde otiskl deset příspěvků, ze kterých byly nejzajímavější věnovány obrozeneckému a

pracujícím lidu je krásným výrazem úzkého vztahu kulturního pracovníka k budování socialismu v naší vlasti. Přejeme Vám k další záslužné práci mnoho zdaru.“

²⁶⁶ Jiří MAREK, *Nad námi svítá*, Praha 1950. Kniha byla v roce 1953 zpracována i jako filmový scénář. Budoucí populární filmový a televizní scénárista v dané době obohatil veřejnost i agitkami *V krásné zemi* (1951) a *Z cihel a úsměvů* (1953).

²⁶⁷ O F. Kubkovi se velmi nelichotivě vyjádřil Václav ČERNÝ, *Paměti III*, s. 246: „*Protektorátní sekretář E. Moravce [...] Český režimní intelektuál horlil, řečnil, hlásal [...] kde měl vzít čas na cokoliv jiného?*“

²⁶⁸ Jaromír JECH, *Tvůrčí příklad*, s. 193. Název *Picassova holubice* si pamatujme, Kubína rovněž zaujal. Kniha vyšla v roce 1953, nedlouho po dobovou kritikou vysoce ceněných *Malých povídkách pro Mr. Trumana* (1951).

²⁶⁹ Ve Stroupežnického *Černých duších* hrál postavu Valdštejna.

²⁷⁰ Díl XVII, Praha 1901, s. 296 – 297, psáno pod značkou Kbn. Citováno podle František VŠETIČKA, *J. Š. Kubín*, s. 86.

lidovému divadlu. Kubína zájem o divadlo načas opustil a vrátil se až ve třicátých letech 20. století, kdy napsal historickou hru *Útěk z domova*. Netísňen nadbytečnou skromností ji nabídl rovnou Národnímu a poté Vinohradskému divadlu. K. H. Hilar²⁷¹ i F. Langer²⁷² ji však odmítli. Druhý pokus dostat hru *Útěk z domova* do repertoáru Národního divadla se udál po 2. světové válce prostřednictvím Kubínova syna Milana,²⁷³ který oslovil herce a pozdějšího režiséra Jaroslava Průchu.²⁷⁴ Ani tento pokus nebyl úspěšný, ale Kubín navázal s Průchou užší přátelství a v budoucnu oslovoval přímo jej. Hru samotnou pak Kubín zařadil do čtvrtého svazku *Jivínských rapsodií Stíny jdou za námi* (1946). Neúspěchem hry *Útěk z domova* se Kubín nenechal odradit a další svou celovečerní hru *První vichřice* (1949) nabídl rovněž Národnímu divadlu, využívaje nové známosti s Jaroslavem Průchou. Herce už jen pocit, že budou inscenovat Kubínovu novou hru „*velmi rozradostnil a vzrušil [...] i přátele v divadle. Těšíme se všichni, že nám »První vichřici« pošlete brzy*

²⁷¹ Karel Hugo HILAR (*5. listopadu 1885 v Sudoměřicích u Bechyně - †6. března 1935 v Praze, vlastním jménem K. H. Bakule), se od mládí pokoušel psát divadelní hry i literární kritiky, překládal francouzské dekadentní básníky. Po gymnáziu a Filozofické fakultě UK nastoupil v roce 1913 jako lektor a tajemník do městského divadla na Vinohradech a do roka se zde stal šéfem činohry. Od roku 1921 působil ve stejné funkci i v Národním divadle, kde s dirigentem a skladatelem Otokarem Ostrčillem až do roku 1935 určovali uměleckou tvář české první scény. Sevřené pojetí divadla, civilnější a střídmější herecký projev jeho inscenací, vždy však přesně odzkoušený, nebyl vždy kritikou přijímán.

²⁷² František LANGER (*3. března 1888 v Praze - †2. srpna 1965), spisovatel, dramatik, vojenský lékař. Jako student publikoval několik povídek a sonetů v *Národním obzoru* a *Moderní revue*, krátce redigoval *Nový měsíčník*. Medicínu dokončil v roce 1914 a okamžitě byl odvelen na haličskou frontu, kde padl do zajetí. V roce 1917 vstoupil do Čs. legií, kde se stal šéflékařem 1. pluku. Po návratu z války (1920) pracoval jako vojenský lékař, přičemž pravidelně přispíval do *Lidových novin*. Dramaturgem Městského divadla na Vinohradech byl mezi léty 1935 – 1938. V roce 1939 emigroval do Francie a později do Velké Británie. Po únoru 1948 se jeden z našich nejvíce překládaných dramatiků stáhl z veřejného života. Jeho knihy zakázány nebyly, vycházely ale jen zřídka.

²⁷³ „*Praha v srpnu 1945. Vážený pane Kubíne, přečetl jsem otcovu hru »Útěk z domova« s velkým zájmem. Předal jsem ji hned režisérovi Honzlovi a z jeho dopisu soudím, že se mu také velmi líbila.*

Ovšem o přijetí rozhoduje dr. Piša (dramaturg) a třetí člen umělecké správy režisér Dostal. Věřím, že nebude námitek a Honzl je ochoten Vám hru režirovat (po drobných úpravách). Však bychom se s panem otcem domluvili. Ať nám ji tedy pro Národní rezervuje. Další jednání zahájíme po prázdninách. Prosím, napište mi otcovu pražskou adresu a pěkně ho pozdravujte do prachovské chaty. Srdečně Vás pozdravuje Jaroslav Průcha. Praha XIII. Krále Jiřího 962“ Jaroslav Průcha Milanu Kubínovi, LA PNP Staré Hradý, fond J. Š. Kubín, korespondence cizí, dodatky 2005, kart. 5.

²⁷⁴ Jaroslav PRŮCHA (*1898 - †1963) byl v ansámblu Národního divadla od roku 1931.

*k přečtení. Předám ji hned naší dramaturgii a doufám, že tentokráte dospějeme rychle k hladkému projednání a brzkému uvedení na naší scéně.*²⁷⁵ K brzkému uvedení nedošlo, což Kubín nesl nelibě.²⁷⁶ Urgence nepomáhaly a nakonec vše vyřešil dopisem z 21. dubna 1950 Alfréd Radok:

*„Vážený mistře,
přijměte prosím naší omluvu, že Vám rukopis vracíme až dnes
[...].*

Vaše hra se nám a z našich členů zejména Jaroslavu Průchovi jeví překrásná; ale komorním rázem děje i provedením se bohužel vymyká ze základního kulturně – politického úkolu, který byl Národnímu divadlu uložen: Uvádět klasický kmenový repertoar a z nových her jen politicky reprezentativní. Nepochybujeme o tom, že některá komornější scéna by byla spíše pravá slohu Vaší »První vichřice« a kdybyste nám to dovolil, rádi bychom na ni upozornili zejména Realistické divadlo.

V upřímné a hluboké úctě,

*A. Radok*²⁷⁷

Kubín poslechl a nechal zadat *První vichřici* Realistickému divadlu. Ani tady se mu nevedlo lépe. Přes Kubínovo důrazné naléhání a popohánění se hra s omluvným dopisem vrátila 18. listopadu 1950:

*„Vážený soudruhu,
omlouváme se opravdu a upřímně, že musely od Tebe přijít dvě
urgence, než hru vracíme. Ujišťujeme Tě, že na policích zaprášená*

²⁷⁵ Jaroslav Průcha J. Š. Kubínovi v lednu 1950, LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2008, sign. 53/66, kart. 5.

²⁷⁶ „Vážený mistře,“ omlouval se dopisem z 29. března 1950 Jaroslav Průcha, „chápu Vaši netrpělivost. Pokud jsem mluvil s dramaturgy, jsou myslím shodného názoru, že hra je libezná a že bude provedena, nebude-li výhrad politických (tj. stranických). Tu by snad mohla být námitka v přílišné idyličnosti a s hlediska dramaturgického proti tenouké osnově dějové [...] já myslím, že všechno vyvažuje pevná kresba postav a jadrnost řeči, jak ostatně ani u Vás jinak býti nemůže.“ Uloženo tamtéž, inv. č. 2011.

²⁷⁷ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2038, sign. 53/66, kart. 5.

neležela, ale víš sám, jak to v divadle chodí, úkoly se hromadí někdy nad lidské síly.

Jsmo Ti ještě dlužni vysvětlení, proč jsme se rozhodli neuvést »První vichřici« v našem divadle. Její sílu vidíme v krásném kubínovském jazyce a v bohatosti lidské podoby postav. Tyto klady však nejsou, dle našeho názoru, vyváženy dostatečnou dějovostí, což by bylo na škodu představení podle našeho mínění do té míry, že by se nám nepodařilo diváka upoutat fabulí, dějem, akcí, tedy prostředky, které jsou na jevišti nejúčinnější.

Říkáme svůj názor upřímně, poněvadž se domníváme, že je to správnější forma než zdvořilé a společensky zakulacené odmítnutí.

Umělecká správa Realistického divadla Tě pozdravuje a vyjadřuje Ti při této příležitosti úctu a obdiv za Tvé veliké a průkopnické slovesné dílo.

Za Realistické divadlo Sergěj Machonin²⁷⁸

Při dalším pokusu nabídnout k provedení svou hru byl již Kubín méně náročný co do volby divadla, nicméně hru *Kocouří podmásli* s odkazem na „*dramaturgickou neuchopitelnost*“ odmítlo i oblastní divadlo v Plzni.²⁷⁹ Nebylo se čemu divit, Kubínovy hry připomínají svým charakterem spíše prózu rozepsanou do dialogů, což při všech vlastnostech, s nimiž Kubínovo dílo spojujeme, ať v kladném či záporném smyslu, a které se Kubín nikdy nesnažil pozměnit, nemohlo vyhovovat požadavkům divadelní inscenace. Když se nedařilo v divadle, zkusil to Kubín jinak.

²⁷⁸ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 1561, sign. 53/66, kart. 4.

²⁷⁹ Dopis z 5. prosince 1952, LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá - korporace, inv. č. 2667a, sign. 53/66, kart. 8.

V tisku

„Milý, přenejmilejší Arno!

[...] je škoda, žes nemohl jet s námi, byl by sis nádherně odpočinul, smíchu by napadlo na dva lokte, nebo metre – smích je zajisté nejlepším heroldem zdraví. Smáli bychom se, až by se Krkonoše zelenaly. Budu tu také pátrat po nějakém lidovém humoristovi, abych obohatil Dikobraz, který skomíravě vypisuje konkurz. Aha!...“²⁸⁰

V *Dikobrazu* si Kubínovy příspěvky „*rádi přečetli, ale protože se svým charakterem*“²⁸¹ k jmenovanému humoristickému časopisu nehodily, s přátelským pozdravem je museli odmítnout. Se střídavým úspěchem se Kubín snažil přispívat do denního tisku, přičemž své výtvořky neváhal zasílat více redakcím najednou. Společným jmenovatelem těchto prací byla angažovanost pro věc socialismu:

„V Praze, 10. listopadu 1956

Drahý mistře,

s velkou radostí jsme přijali příspěvek, který jste nám poslal a v němž se prudce zablýskalo vyzkoušené bojovnické ostří Vašeho pera. Litovali jsme jen, že jsme Vaši báseň nemohli v ten den umístit na 1. straně, jak by byla zasloužila. Ale zakládat jsme ji nechtěli ani o den. Pokud jsme mluvili se čtenáři nebo pokud nás sami volali, přesvědčili jsme se o jejím velkém ohlasu. Děkujeme Vám tedy nejen za redakci Rudého práva, ale i za čtenáře, za všechny, jimž jsou drahé myšlenky a zásady, na jejichž ochranu jste vystoupil.

Děkujeme Vám upřímně a přejeme Vám hodně zdraví

Josef Rybák, Ivan Skála“²⁸²

²⁸⁰ Dopis z 2. března 1951, LA PNP Staré Hrady, fond A. Kraus, korespondence přijatá, inv. č. 0020, sign. 77/69, kart. 3.

²⁸¹ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá - korporace, inv. č. 2816, sign. 53/66, kart. 9.

²⁸² LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá - korporace, inv. č. 2119, sign. 53/66, kart. 6.

Uvedený dopis reagoval na Kubínovu báseň *Lístek do Egypta*, jež se díky *Rudému právu* stala součástí mocné kampaně ve prospěch Egypta v probíhající Suezské krizi.²⁸³ Báseň otisklo *Rudé právo* 8. listopadu 1956 na čtvrté straně:

„Lístek do Egypta

*Ej, krásná Nilis plyne, plyne,
modrý lotos na řadrech,-
věrná matko svého lidu,
zdravíme tvůj květný břeh.*

*Ej, od Kynee k Damiettě,
je tvůj domov, žádný tlach,
nesmí lord a nikdo jiný
mlsat ve tvých malinách.*

*Ej, vzhůru věrná srdce lidu,
rozdupají plytkou zášť,
bouř kdo seje, sklídí blesky,
shoří mu i vlastní plášť.*

*Ej, rozduj, větre, písek pouště,
ať zasype dravců pych.
Nech se zalknout lačné chřtány
v jeho žhavých závějích!*

²⁸³ Krizi odstartoval egyptský prezident Gamál Násir 26. července 1956 znárodněním Společnosti Suezského průplavu, jejíž akcie většinou ležely v rukách investorů z Francie a Velké Británie. Obě země zahájily tajná jednání o případné invazi do Egypta, nedokázaly však pro plán získat podporu USA. Velká Británie od plánu ustoupila, souhlasila ale s návrhem, podle něhož měl na Egypt zaútočit Izrael a spojené anglo-francouzské jednotky zasáhnou k obnovení pořádku. Izrael zaútočil 29. října 1956 a spojenci obsadili plavební pásmo. Pád libry, negativní reakce USA a ultimátum SSSR vůči Izraeli způsobily zastavení operací. Do průplavu byly vyslány jednotky OSN. Krize posílila prestiž Egypta a podpořila sovětsko-arabské přátelství, naopak vliv Velké Británie a Francie na Blízkém východě poklesl. Takřka současně brutální potlačení maďarského protikomunistického povstání sovětskými vojsky nechalo svět i Kubína víceméně v klidu.

Josef Š. Kubín
Zasloužilý umělec“

Tuto báseň, kterou částečně vložil do *Žihavek Vatikánských*, Kubín souběžně zaslal i do *Literárních novin*, jak se dozvídáme z dopisu z 20. listopadu 1956:

„Vážený mistře,

byli jsme v redakci skutečně potěšeni tím, jak živě a pohotově jste reagoval na světové události.

Naši radost z Vašeho příspěvku zkalilo žárlivé zklamání, protože dříve, než jsme jej mohli otisknout, přineslo jej Rudé právo. Proto se na nás nehněvejte, že jsme jej nemohli uveřejnit [k tomuto řádku Kubín připsal „Aj!?!“ – pozn. ZR], protože by to vypadalo jako plagiát.

S přáním všeho nejlepšího a především stálého zdraví zůstávám za redakci Literárních novin

Vaše Jarmila Urbánková

PS: Váš rukopis, když dovolíte, si ponechám na památku!“²⁸⁴

Rudému právu zůstal Kubín věrný a jeho „vyzkoušené bojovnické ostří“ se zlověstně zablýskalo ještě jednou. Tentokrát sekalo do spolkového kancléře Konráda Adenauera:

„Nepůjde to

*Adenauer, Adenauer
zhlédl se v dolfíkovi,
chce být taky taký hauer,
zatím jenom slovy.*

Rád by zase novou wehrmacht

²⁸⁴ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2429, sign. 53/66, kart. 7.

*a s ní rujné pumy,
místo aby zahloubal se
v minulosti dumy.*

*Kolikrát moh' čísti na zdi
mene-tekkel psáno –
jak je dlouhá bída noci,
nikdy jasné ráno.*

*Ne, milánku, nepůjde to,
všechno marná vesta!
K blahu lidu vede jenom
tichá míru cesta.²⁸⁵*

O den později, 25. prosince 1956, vyšla Kubínovi rovněž v *Rudém právu* povídka *Palma*. Tentokrát se nejednalo o vysokou politiku, byla to krátká, maloměstská a hodně ukřičená groteska o vyhozené palmě, kterou si původní majitelé chtěli vzít zpět, když zjistili, že dělá parádu jinde.²⁸⁶ Kubín v poválečných dílech splňoval takřka do puntíku požadavky Nejedlým a Zápotockým nově vytýčené kulturní politiky s jejími hlavními cíli, tedy zlidověním a masovostí. Byl ochoten pohybovat se mezi Scyllou socrealismu a Charybdou zvrácené eschatologie, přibližující ráj v pětiletých cyklech. V dobříšském pařeništi literárních talentů byl Kubín častým hostem, ať už předával své zkušenosti nebo byl sám ideologicky školen. Z podobných kurzů se vydávala i osvědčení, jedno se zachovalo a tak se dozvídáme, že Kubín absolvoval „*třítýdenní ideologické školení, uspořádané pro spisovatele na Dobříši od 1. do 19. srpna s tímto programem: historický a dialektický materialismus, učení o státě, dělnické třídě a straně, základy politické ekonomie, kapitalismu a imperialismu, ekonomie lidové demokracie a socialismu, dějiny mezinárodního dělnického hnutí, dějiny VKS (b), dějiny první*

²⁸⁵ Rudé právo, 24. prosince 1956, s. 4.

²⁸⁶ Povídka byla převzata z knihy Josef Štefan KUBÍN, *Z východu světlo*, Praha 1952, s. 50 – 54.

republiky, problémy lidové demokracie, dnešní zemědělská politika, současná mezinárodní situace a týdenní školení od 20. do 23. srpna 1949 o otázkách kultury z marxistického hlediska, zejména pak o metodě socialistického realismu.“²⁸⁷ V roce 1961, po lehkém infarktu, se v Kubínově chorobopise objevila věta, že nemocný „trpí nostalgií po Dobříši, na kterou se už velmi těší.“ Snad v zámeckých zdech vznikala Kubínova angažovaná říkadla, která se jen hemžila násilnickými a krvelačnými výzvami.

Žihavky Vatikánské

Leč Kubínovi se podařilo klesnout ještě níže, a sice souborem protipapežských satir *Žihavky Vatikánské, papáda v osmi zpěvech*.²⁸⁸ Jako celek *Žihavky* nikde publikovány nebyly, ačkoliv se o to Kubín usilovně snažil.²⁸⁹ Veřejnosti se tak dostalo toliko dvou povídek: 2. *Měchy zlata* a 3. *Papa P. XII. a Kaudina*.²⁹⁰ Sbírká se zachovala

²⁸⁷ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, korporace, inv. č. 3140, sign. 53/66. kart. 8.

²⁸⁸ Jediným autorem, který se o existenci jmenovaného souboru zmínil, byl Jiří PELÁN, *Formani*, s. 22. „Vášnivě zaujetí protiklerikální, kterému dal průchod ještě jako devadesátiletý stařec,“ však hodnotil pouze jako dědictví myšlenkové atmosféry osmdesátých - devadesátých let 19. století. Celkovým charakterem poznámka naznačuje, že se jedná jen o neškodný stařecký exces, s čímž bohužel nemůžeme zcela souhlasit.

²⁸⁹ „Vážený soudruhu, promiňte nám, že jsme se tak dlouho neozývali a nevraceli Vám Vaše Papady. Četli jsme si je v redakci a strávili jsme nad nimi hodně milých chviliek. Také jsme dlouho uvažovali o tom, zda by byla možnost zařadit Váš rukopis do edičního plánu. Někteří soudruzi se za to přimlouvali, jiní to nedoporučovali (prý proto, že tato Vaše kniha se námětově vymyká z Vaší dosavadní tvorby; prý jste si tentokrát zvolil látku, k níž se logicky nehodí Váš půvabný způsob vyjadřování, jímž jste tolik obohatil český literární jazyk nové doby). Nakonec ovšem rozhodlo něco jiného: z úsporných důvodů jsme museli škrtnout z plánu celou jednu připravovanou edici humoru a satiry, do níž bychom Vaše Papady zařadili. Proto bohužel v dohledné době nepřichází vydání Vašeho díla u nás v úvahu. Domníváme se, že čeští čtenáři se Vašeho dílka beztak brzy dočkají, ať už knižně nebo v časopisech po jednotlivých příbězích.“ Dopis od nakladatelství Naše vojsko z 27. května 1957. LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá – korporace, inv. č. 3065, sign. 53/66, kart. 9. Kubín musel poslat *Žihavky* do nakladatelství ihned po jejich dokončení, podle předmluvy po 15. únoru 1957.

²⁹⁰ U povídky *Měchy zlata* se nepodařilo zjistit, o který časopis šlo, povídka *Papa P. XII. a Kaudina* vyšla v *Rudém právu* 19. prosince 1954, s. 4. K úvodníku se mimo jiné píše: „Před dvěma měsíci se dožil svých devadesátin zasloužilý umělec J. Š. Kubín, vynikající národopisec, zanícený shromažďovatel lidové poesie a oblíbený spisovatel, jehož povídky přímo bouří jadrným lidovým humorem. Psalo se při této příležitosti o jeho svěžesti a živém zájmu o všechno současné dění. Nedávná anketa Literárních novin, v níž J. Š. Kubín vedle současné beletrie

v Literárním archivu PNP, pracoviště Staré Hrady.²⁹¹ Jedná se o strojopis o 138 listech s ručně doplňovanými přípisy.²⁹² Kubín pro bolest kloubů na rukách psací stroj nepoužíval. Své rukopisy posílal i s přesnými instrukcemi²⁹³ synovi Milanovi, který pořizoval pro otce přepisy. Milan je otci vracel poštou zpět, a ten v nich ještě prováděl drobné opravy a korekce.²⁹⁴ Takto upravený strojopis vložil Kubín do plátěných desek po své pohádkové knize *Zákon rozmarýnky* (1944). Na prvním listě uvedl název, své jméno i s titulem zasloužilého umělce. Následujícímu listu vévodí přilepená karikatura papeže Pia XII. „Dobrý pastýř“, jak v adoračním gestu žehná houfu nacistických buldoků s kostmi v krvi potřísněných tlamách, kteří se mu leží

uváděl i Leninovy spisy a knihy odhalující politiku Vatikánu, prozradila, jaký má zájem i o současné politické otázky. O tom, že je to zájem skutečně tvůrčí, svědčí i povídka, kterou nám spisovatel poslal a v níž si bere na mušku spojení Vatikánu s válkychtivými imperialistickými kruhy na Západě.“

²⁹¹ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, rukopisy vlastní, inv. č. 3462 – 3428, sign. 53/66, kart. 27.

²⁹² Složka dále obsahuje dvě Kubínovou rukou psané kapitoly, první o 61 listech, druhou o 35 listech, uložené ve zvláštních obálkách.

²⁹³ „*Ptal ses, máš-li [...] přidat jakýsi přímětek – Pamatuj, že slovo autorovo je nedotknutelné! To by Tě kritika brzy spořádala. Například vydat bibli a vejsknout si: A Bůh stvořil Evu, Evičku boubelatou, až se na ni srdce třáslo,*“ poučoval Kubín syna v nedatovaném dopise, zřejmě z roku 1943, ohledně povídky *O Drobínkovi*. LA PNP, fond J. Š. Kubín, korespondence rodinná, dodatky, kart. 5.

²⁹⁴ Kubínův syn z prvního manželství Milan (*1895 - †1968), byl poštovním kontrolorem a bydlel v Říčanech u Prahy. Po otci zdědil i jisté literární ambice, citujme z dopisu z 21. září 1954, LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 1345, sign. 53/66, kart. 4.: „*V neděli u nás v pravém slova smyslu lilo. Odpoledne jsem si sedl k Tvé humorné povídce, a pustil se do svěřeného mně úkolu. A včera po velkém prádle (také můj obor působnosti) jsem to doklepal. Pobavil jsem se, zasmál, a duch můj zaletěl až do blízkého sousedství Quirinalu. Papa jistě v té chvíli škytl a povídá svým rádcům: Aha, někdo na mě vzpomíná, kdopak to asi je? Posílám mu své otcovské požehnání! A oni, po krátkém, povinném odmlčení: - Náš nejosvícenější, škytnutí spojovati se vzdálenou někoho vzpomínkou patří v nynější době bádání, vědy a pokroku – s prominutím – k bludu a názoru více-méně zastaralému, neboť nad slunce jasněji je prokázáno, že příčinnost škytavky – nejedná-li se o případ chorobný, nutno spatřovati, ráčiž prominouti nám nehodným – v přežírání. – I zamyslel se papa a odebral se pak do oné kaple, aby se kál z poklesku těla, jež je nádobou křehkou, podléhající svodům ďáblovým. No, a že se donese k jeho sluchu zpráva o Tvé povídce, nevím, zda ho z té opovázlivosti a bujícího kacírství v zemi nenáviděného Jana netrefí šlak. Budiž mu země trním a bodláčím za všechnu tu faleš, přetvářku a pokrytectví, za nedbání a zprofanování vznešených nauk Kristových, za vše to špatné a prohnilé, za pelech lotrovský, plný hříchu, světské pompy a marnivosti, jež volají do nebe o přísný a spravedlivý trest! Tak staň se!*“ Rodina Kubínova práci sledovala, jak o tom svědčí dopis druhého syna, MUDr. Vladimíra Kubína (*1894 - †1961), z 24. února 1955, uloženo tamtéž, inv. 1375: „*Píši však opět pro několik důležitých věcí: prosím, zašlete mi výstřižek nové povídky o papovi, až vyjde v Rudém právu. Velmi se těším. Požádal jsem sice ve vsi [v Javorníce], aby mi ji schovali, nevím však zda nezapomenou, nebo nepřehlédnou. Předseda se mi přiznal, že také Rudé právo pokaždé nečte.“*

u nohou.²⁹⁵ Kubínovou rukou jsou pod obrázkem připsány Vrchlického veršiky: „*Papež a papšata / rota jsou proklatá./ Však meč jest vytažen, / nastává soudný den.*“

Kniha „*zpěvů v próze*“ je dělena do osmi částí, které volně na sebe navazující mají vytvářet celek. Ačkoliv v předmluvě Kubín tvrdil, že soubor sepsal v letech 1955 – 1956, minimálně část musela vzniknout dříve, v duchu se Kubín na téma chystal od počátku padesátých let.²⁹⁶ V předmluvě, „*Slově k milému čtenáři,*“ odůvodnil Kubín vznik *Žihavek* nutností udržet v obecné patrnosti četné soudy, které vedla Československá republika „*před nedávným časem proti Vatikánu a jeho papežským sluhům.*“²⁹⁷ Volbou nového státního zřízení

²⁹⁵ Pius XII. (vlastním jménem Eugenio Pacelli) byl papežem mezi lety 1939 – 1958. S jeho jménem se pojí celá řada konkordátních smluv (se Srbskem, Itálií, i Německem) i převratný soupis kanonického práva z roku 1917. V politice byl mužem razícím naprostou svrchovanost papeže nad biskupy. Jako kardinál – státní sekretář byl spoluautorem encykliky *Mit brennerder Sorge* (1937, vydal ji tedy ještě papež Pius XI.), upozorňující na situaci věřících v nacistickém Německu (otištěna např. v Wilhelm JUSSEN (ed.), *Papst Pius XII. Gerechtigkeit, Schafft, Frieden. Reden und Enzykliken*, Hamburg 1946.) Samotný účinek na vatikánské poměry velmi tvrdé, přesto ne příliš konkrétní encykliky byl snížen následným mnohem důraznějším odsouzením komunismu encyklikou *Divini redemptoris*. 13. července 1949 prohlásil exkomunikovanými nejen členy, ale i sympatizanty komunistických stran celého světa, protože hájí názor materialistický, ateistický a jasně protikřesťanský. V Československu zakázala státní moc tyto dekrety číst a prohlásila je za neplatné. Jeho politika vůči nacistickému Německu však zůstává dodnes zpochybňována, zejména vztah k pronásledování Židů. Názor poválečného československého tisku byl jednoznačný, uvádíme článek *Rudého práva* z 11. dubna 1951, s. 2.: „*Oswald Pohl, arcivrah s papežským požehnáním. [...] A této hyeně udělil papež Pius XII. své požehnání bez ohledu na to, co tomu řeknou ti, kteří prošli utrpením koncentráků...*“

²⁹⁶ Připomeňme, že povídka *Papa PXII. a Kaudina* vyšla v *Rudém právu* v prosinci 1954. Již v dopise Arno Krausovi z 12. března 1951 (!) se setkáváme s postavou, kterou Kubín do *Žihavek* zařadil, totiž s psíkem Kokrem. LA PNP Staré Hrady, fond A. Kraus, korespondence přijatá, inv. č. 0061, sign 35/69, kart. 3: „*Včera zas byl hotel plný lůžníků a nové štěstí mi přálo. Jedna překrásná lůžnice měla s sebou kokera španiela, už dávno po něm pasu, abych měl přímý jeho popis, protože ho chci poslat papeži jako Orlanda I. To všechno Ti vyložím osobně. A tak si milého kokra prohlížím, zblízka se dívám, jaké má oči – a von Ti najednou potvora hurum burum zabafal a div mi do tváře neskočil (to asi hájil svou krásnou paničku, aby mu ji takový junák neodved!) [...]*“

²⁹⁷ Soudů bylo mnoho. K největším patřily procesy s „*nejreakčnějšími církevními představiteli mužských řádů*“ v Praze 31. března – 4. dubna 1950, kde obžalovaní čelili nařčení ze špionáže pro Vatikán, přechovávání zbraní, přípravy státního převratu, nenávisti k novému režimu a spolupráce s Gestapem. Další proces byl veden proti „*protistátní skupině pod vedením biskupů*“ v Praze a Bratislavě v listopadu a prosinci 1950, proces proti „*agentům Vatikánu, organizátorům rozvratných skupin špionů a teroristů*“ v Brně v červnu 1952. Z osobních důvodů Kubín jistě sledoval proces „*s klerofašistickou odnoží zelené internacionály Agro-Klero,*“ který se konal v Brně 2. – 4. července 1952, a kde před senátem Státního soudu stanula skupina „*fašistických intelektuálů, orientovaných na Vatikán, kteří*

v Československé republice prý přišel Vatikán o tučnou državu. Aby ji dále uhájil, zvedl podvratnou činnost: „vraždy, požáry, sabota, špionky, toť bohabojná cesta.“ Kubín se přiznal, že ho stálo nemálo přemítání, kdo má papeži při jeho neomezené moci držet „zrcadlo všech piklů a záchvatů válečných.“ Nakonec se utekl k bajce, nemilosrdně kritizující zrcadlo vložil do kočičích tlapek neopomíjeje dodat, že „kočička může být také »kočička«. Kdopak stačí do tajností papežského dvora nahlédnout.“ Co do formy nezměnil Kubín tradičně nic. Děj satir je po krátkém úvodu nesen hlavně dialogy, text je často prokládán písněmi či básničkami, přičemž Kubín střídal provenienci lidovou a svou. Na konci kapitol objevují se obvyklá veršovaná zakončení („A hle, uhodili na zvonec, / taky mé povídky je konec - / Ej hej Anče, poslouchala's pěkně, / hop! nalej číšku vína, / ať okřeje hlavička už líná. / A sama zatím zapěj veselého cos, / třeba o tom ševci, jak propálil boty, chodil bos.“ Povídka *Papa Pius P. XII. a Kaudina*), nebo žertovná, až intimně laděná oslovení čtenářů („No, a my, přátelé, chvílku sme si zasmutnili, číška zeleného by teď neškodila. Ať se nám trochu pojaří duch. Prosit!“ povídka *Papa kající*.) Ani ve výrazových prostředcích nepovažoval Kubín za nutné cokoliv měnit. Tak z úst papežových slyšíme věty: „Tak co medle zdraví? Dělá dobrotu?“ ministr zahraničních věcí Vjačeslav Molotov se dušuje: „Ozvat se po rusku, svatá korouhvičko!“ a na večeri po konferenci kuriálních zástupců, tedy vlády, bylo smíchu, „že bys ho na trakaři neuvez.“

První papádu *Papa kající* (s. 9 – 34 strojopisu) věnoval Kubín papeži Janu XXIII., koncilu v Kostnici a Mistru Janu Husovi. Město, kde se koncil konal, Kubín vylíčil jako pelech neřestí, pustých orgií, kterým sjíždějící se kardinálové, církevní i světští hodnostáři, „toreadoři ženských cimbuří“, rádi propadali. „Kostnice jančila a hýřila, už předeck kroutí svůj danse macabre nad českým »kacířem«. Ano, chystala se hnusná tragoedie, jaké kdy vyděl svět.“ Papežovu milostnici svedl mladý kavalír „a Papa si vzdychl – ach, Matyldo,

usilovali o zvrát lidově demokratického zřízení a vytvoření fašistického režimu u nás.“

kosmatice vypečená!“ Mistr Hus, „*veliký člověk, pýcha naše utracen. Rozcupali nám tu růži bílou, od níž linula sladká vůně po vsí vlasti, rozcupali, a hodili do ohně.*“ Po deseti dnech „*do Vatikánu přiletěl s Kostnice sokol pták nesa zprávu, že tam byl právě upálen Mistr Jan Hus.*“ Kočička Felicie, která si jinak s papežem ráda povídá, ho okamžitě obviní z těžkého zločinu. Papeže trápí svědomí, je si vědom své odpovědnosti a jako pokání si uloží cestu do Svaté země. Jde v přestrojení, tajně. Kohokoliv papež cestou potká, ten okamžitě lituje Husa, známého učence, a diví se papežově krutosti a neústupnosti („*Upálit ho! Až to svou hrůzou do nebe volá. Kde medle zůstal zákaz nezabiješ?*“). Papež stále více lituje svého unáhleného činu, postí se, nezištně pomáhá všem poctivě pracujícím lidem („*Sou tihle prostí lidé šťastní! Nikdo je nesoudí, povyk světa k nim nedolehne. Mají svou denní práci, ochranu říchu, všední sousto²⁹⁸ jim chutná nad panskou kuchyň*“). Kubín však Janu XXIII. rozhřešení nedopřál:

„Vtom, co jen to! Pojednou jako by všechny hvězdy chtěly spadnout z nebe. Jedna letí, za ní druhá, třetí, teď deset, dvacet, už se jich celé chmule rojí a víří, zrovna jako nějaká revoluce v nebi. Ú, ú! A hvězdy se začaly sypat, celé chmule se jich rojí, syčí to, prská a prská, jedno dopuštění. Teď, teď učiněné víchy srší papovi nad hlavou, snad mu to vlasy zapálí. Děsivka ho pojala. Maria, tak snad to sršelo z kostnické hranice. A papa skočil v boudě na kavalec, přetáhl si na oči kus té dřevé houně, co tam byla, aby neviděl, neviděl. Přimkl pevně oči, spát! Ach jen spát.

Zdřím už, či ještě bdí? Vtom jakoby nějaký blesk pronikl houní i víčky, uhodil ho do samé podstaty duše, a papa vyděšen zvedl hlavu. Koukne, a sedm hrůz ho pojalo namíste. Oči mu vyletěly, dech se zastavil. Před ním stojí opodál Hus, velký a vznešený, jako v ohnivém plášti, oči na něj upřeny, a ruku vztaženu, prstem ukazuje – ty, tys to! A zjevení se blíží, pomalu blíží, užuž je u něho, už ho ty plameny pojmu, a jako ohnivá háďata uškrtní, zadusí. Santa Maria, smiluj se!

²⁹⁸ Tím chudým soustem myslel Kubín trochu nešťastně vzhledem k časovému zakotvení příběhu prostou, kukuřičnou kaši. S ohledem na část o etnografii nás zaujme i věta „*povyk světa k nim nedolehne.*“

A papa se svalil pod kavalec, jako bez ducha. Naránu pozbyl sebezpoznaní, jazyk mu ochrnul, a údy jako z toporu. Amen, je amen.“

Druhá papáda *Měchy zlata* (s. 35 – 39 strojopisu) ukazuje papeže od Hadriána I.²⁹⁹ k Piu XII. jako mamonily, kteří jsou v touze po zlatě ochotni spáchat jakýkoliv zločin. Radost z této v českém prostředí po léta tradované výčitce má další „věrný souputník Vatikánu“ Góg.³⁰⁰ „A tak to chodilo od Jana na Řehoře, od Inocence na Lva... až tak daleko, že Vatikán byl plný měchů, zlatem se jen nadouvají. Lide křesťanský! Je jich plný od hlavy k patě, hemží se to všudičko, jako májových kořat.“ Rada kardinálů nakonec rozhodne a „všechno zlato Vatikánu šlo teď do válečných trustů, koncernů a monopolů.“ Po takové investici přirozeně papež touží po válce, aby zmnožila jeho zisky. Kočička Felicie VIII. je prudce proti:

„Ó, ó, že válka! Jaký medle běs to vjel do tebe! Válka! Jů, z utrpení lidstva chceš nasytit své měchy, dnes už největší z nádob světa. Vizte, vizte, vy prvotní učedníci páně, vy chudí rybáci, do jakého bahna zajela lodička vaše! Vykřikněte: Že ho není hanba! Tak válku? Aha, po krvi bažíš – otevři si svoje žíly! Požáry tě vábí? Zapal si vlastní krov nad hlavou [...] zkus jen sám, co chystáš milionům. Ó tempera, ó mores!“ Morálně zdeptaný papež chce kočičku zbit nadvakrát stočeným cingulem („U sta jepic, načesu ti kakadu!“), ta mu ale uteče. Papež zůstává sám se svým studem. „No a my, přátelé, si také oddechněme. Hle, vyšla hvězda nad Jivínem, chvilka jen, a povíme si zas o něčem jiném.“

Třetí papáda se jmenuje *Papa P. XII. a Kaudina* (s. 42 – 48 strojopisu). Papež Pius XII. si vyjde na procházku do vatikánských zahrad a seda pod citrónovníkem přemýšlí. „Na klíně mu leží ta těžká kniha, zlatem kovaná. Ale nebyla to Bible, ani *Následování Krista*, jak by se slušelo, nikoliv ne. Byla to kniha akcií a dividend, jež kynou

²⁹⁹ Kubín jeho pontifikát vymezil chybně lety 590 – 604, kdy byl papežem Řehoř I. Hadrián I. byl papežem mezi roky 772 – 604.

³⁰⁰ Góg, ve Starém zákoně (Ez. 38 – 39) je Góg vládcem říše Magóg. V čase posledním přepadne národy Izraele, ale zahyne. Jméno Magóg se někdy používalo jako krycí jméno pro Babylon, v apokalyptické literatuře se však obě jména stala označením pro eschatologického nepřítele Božího (Zj. 20,8).

hlavně z válečných koncernů a trustů, jeť papa jejich popředním, ne-li čelním podílníkem.

Pohládl knihu s pokyvem hlavy, lačně se usmál a zkrřížil konečky prstů jako k modlitbě. Rety mu šeptají:

- Jako se to slunce rozplývá zlatým leskem, tak oděj i mě, ó Pane, ať od pólu k pólu svědčí o mé moci, ana je slávou mou na zemi, s tvým zvelebením na nebi. Ó, žehnej Pane, snažení mému. Hossana tobě na výsostech.

Oči mu uvízly na položce, jak si stojí akcie dynamit a bomby. Tam se chýlí především válečné vahadlo. Zdá se mu, jako by zaslechl jejich rachot, bum burum bum! Tu hudbu válečnou, jež vyzve do tance všechn svět. Hurá – ano, válka, válka! Ať zaječí jejich polnice, ať zahřmí znovu světem chřtány děl! Bohatý bude deštíček zlata, juchů.“

Za takové modlitby papežovi zle vyčinila veverka Kaudina, která poslouchala jeho plány z citrónovníkových větví. Papeže její kárání zahnilo do paláce, kde dále spřádá válečné plány.

Čtvrtá papáda nese název *Vídeňský kongres* (s. 51 – 58 strojopisu). Kubín na pozadí probíhajícího zasedání *Světové rady míru*³⁰¹ rozehrál příběh mladého kněze „ztepilé postavy, tváře

³⁰¹ Kubín hovořil o 18. dubnu 1951, zasedání *Světové rady míru* (WCP) se však ve Vídni konalo 1. – 6. listopadu 1951. *Světová rada míru* byla orgánem světového mírového hnutí, vytvořená na *II. kongresu obránců míru* konaném ve Varšavě roku 1950 jako řídicí orgán mírového hnutí (I: kongres se konal v Paříži v dubnu 1949). Prvním předsedou byl zvolen Frideric Joliot-Curie. *Rada* byla iniciátorkou mezinárodních mírových kongresů, sídlila v Helsinkách, zahrnovala sedmdesát národních a devět mezinárodních organizací. Československá republika byla jedním ze zakládajících členů. *Rada* se stala místem setkávání levicově orientovaných intelektuálů a exponentů sovětského režimu. Podléhala přímo vlivu Sovětského svazu, který si takto vytvářel vlastní mezinárodní struktury. Srovnejme: Paul JOHNSON, *Nepřátelé společnosti*, Řevnice 1999, týž, *Dějiny 20. století*, Praha 1991.

O charakteru a směřování probíhajících jednání dále nahlédneme: E. SVOBODA (ed.): *V boji za mír jsou s námi stamiliony. 2. zasedání Světové rady míru, Vídeň 1. – 6. listopad 1951*, Praha 1951. Z proslovených referátů citujeme jen některé názvy: *Monopolisté mají strach z míru. Americká politika vyvolává neklid. Americká politika války ohrožuje hospodářství evropských zemí. Podněcovatelé války odhodili masku. Americká vláda je nepřitelem čínského lidu. Sovětský lid žije svobodně a radostně*. Dále: František TÓUŠKA, *Československý lid v boji za mír. I. československý sjezd obránců míru v Praze 20. – 21. ledna 1951*, Praha 1951. Zde už se nikdo ani nepokoušel budít zdání nezávislosti na „Velkém bratru“: „Každý delegát myslel na geniálního pokračovatele v Leninově díle, na *Stalina*, jehož jméno ne majákem pro každého, kdo pozdvihne svůj hlas pro mír. Proto byl [...] přijat s neutuchajícími ovacemi telegram generalissimu J. V. Stalinovi.“ (s. 8). S ohledem k následující papádě ocitujeme ještě část projevu slovenského hudebního skladatele Eugena Suchoně: „*Třeba vysoko vyzdvihnout básnické*

usměvavé jako májové sluníčko, jeho veliké, jasné oko svědčilo o duchu ušlechtilém, a taky rozhodném.“ Brzy zrána ani nesnídaje uháněl ten kněz do nejbližšího kostela sloužit prosebnou mši za mír. Ještě než začal, obrátil se k věřícím a od oltáře (!) pronesl řeč proti válečným štváčům: „Ach, ta srce lidské, schráno vší něhy a krásy, proč tě nese tak často rmut obludných vášní? Uchovejme si, drazí, srce čistá, bez pýchy a klamu, a bude utěšeno v této spanilé zahradě života! Bude radostno lidem, polím i lukám, i ptáčkům dokola, bude nám jásati v ústrety kvítí i zpěv, pokoj bude na zemi. – Kdo že by ho chtěl porušit, a zneuctít tak svatou tvář této Země, matky naší? Bude postaven před soud všeho světa, jeho zločin přibít na všech nárožích, kam hlédneš.

Ne, přátelé drazí, nesmí se povést tyto choutky záludné, toto dílo d'áblovo. Hola, do boje za mír, všemi silami, do boje za tento velebný statek. Budeme ho hájit vším zápalem vstávaje lehaje. Onť váží víc, než bečky zlata. Nedáme si toto sluníčko zatmíti, tuto spanilou růži rozdupat. Do boje za mír, za družnost, za svobodu potlačených, ať je pokoj po pěšinách života. Svět nesmí být dál bábelem otroctví a ponížení. K tomu nám dopomáhej radost práce, amen.“

Je za to kardinálem vykázán z kostela. Ohlasy vyhnání z chrámu dolehnou na kongres, který takové jednání odsoudí a s předsedou Curiem kaceřují papeže: „Zbožné přání jezdí na dýchavičném kočárku. Kousek cesty, a kola se mu rozsypou. Ch, někdo si udělal dobrý den. Ne, papu tohle dosud nenapadlo. Válečné dividendy u něho rozhodují. Ty ho drží nedobytně v klepetech. Víte, že je největším podílníkem válečných trustů? Ano, válka! V tom bahně se brodí po krk. Ne, nám požehnání neposlal. Takovou kytičku měl jen pro naci-generály, největší zločince pod nebem. Lát jim budou národy, dokud neshnije poslední kronika o těch zběsilých zvěrstvech.“

sbírky Marie Pujmanové »Vyznání lásky« a »Miliony holubiček«, v nichž vyzpívala horoucí lásku pracujícího lidu k Sovětskému svazu a Stalinovi, pro něhož vytvořila strhující charakteristiku »Generalissimus Mír«. Je to kniha, která vyzbrojuje náš lid vlasteneckým zanícením a činorodým humanismem v boji za mír. Sbírka »Miliony holubiček« je uměním krásným, citově přesvědčivým vyslovením myšlenek a naději stamilionů mírumilovných lidí celého světa.“ (s. 59.)

Papež, který se ve Vatikánu zatím modlil za válku, se po vyslechnutí výsledků kongresového jednání zhroutil „jako bleskem zasažen.“

Pátá papáda *Sto tisíc holubic* (s. 61 – 65 strojopisu) se počíná v Praze, když se na nebi náhle zformuje mračno holubic. Lidé zprvu propadají panice, ale jsou uklidněni náčelníkem SNB: „*Strašáky vidíte, žádná vojna. To sou Picassovy holubičky. Letí někam na západ, aby připomněly válečným hlodavcům, že celý svět hoří touhou po míru, a běda tomu, kdo by chtěl zanítit nový požár.*

Na ta slova zástupy zajásaly:

- Aby nás pánbu miloval! Tak tohle že! Ó, vítejte nám, holuběnky naše! Ať je šťastna vaše pouť. Dobro vám.“

Holubičky se napily, posilnily „*drobným zobem*“ a odletěly do Brixenu poklonit se památce Karla Havlíčka Borovského: „*K zemi padly, hlavu kloní, a slzičky horké roní.*

- Tady, tady chodil, tady vzhlížel, pln stesků, do daleka, domů, domů, ach, milovaný, velký syn svého lidu. Tady skládal Tyrolské elegie, aby ulevil svému stesku. Jéhy, jéhy, tady nám ho umučili! Avšak vina neshnije, odplata ji stihla, třeba že hodně pozdě. Umučili, ale duch jeho zůstal, svítí nám jako maják, odkud lid nabírá plnými doušky svou sílu a nadšení.

Holubky zaželely, a dlouho líbají ty svaté jeho stopy. Věčná paměť tvé památce.“

Holubičky doletěly do Říma a s pokřikem „*Ty, ty, supe! My ti dáme válku! Aby ses tuhle zalk' ve vlastní krvi, lačníš-li tolik po cizí!*“ napadly bez nejmenšího varování papeže. Pius XII. s těžkými zraněními péčí lékařů přežil a Kubín uzavírá:

„Nu, ještě se mu nechtělo do ráje, ač si tam samozvaně vymínil jisté křeslo. Uzdravil se, ale vida. Sotva mu odlehlo, jde svou cestou zase dál. Aha, holubičky na to nestačily! Zůstalo vše bez účinku. Naposled bude záhodno poslat na něj krahujce a supy, hh. No, uvidíme, jak říkává ten slepý.“

Nejdelší papádou je papáda šestá, nazvaná *Lítanie* (s. 68 – 103 strojopisu). Papež v ní stále brojí proti míru, veřejnosti ale lže za

pomoci sobě nakloněných listů, jako jsou *Figaro*, *Katolische Blätter*, *Świat*, *Lidová demokracie*. Absolvuje další střet s kočičkou, při kterém padají „slova jako sekyra“. Rozčilený papež se musí uklidnit ve své knihovně, pochopitelně nikoliv četbou Písma, leč nad svým tajným albem žen.³⁰² Následuje opulentní večeře nejvyšších vatikánských činitelů. „Možná, že taky nedoslýchá na levé koleno. Není to ještě vědecky zjištěno, ale jak došlo mého slechu, zabývá se touto záhadou německý učenec Bauch. Jistě že za objev dostane Nobelovu cenu.“ Vtip papežova doktora Salviniho³⁰³ bychom také měli nahlížet dobovými snahami československého tisku o diskreditaci Nobelovy ceny a její nahrazení Stalinovou cenou míru.³⁰⁴ Papež odchází do své honosné ložnice a ukládá se k neklidnému spánku, zatímco jeho kardinálové pokračují v bujaré pitce dokud sluhové nevynášejí posledního z nich namol opilého.

Předposlední papáda *Útěk z Vatikánu* (s. 106 – 131) začíná patetickým líčením konce protektorátu a zrozením nové republiky. „Po krátkém prodlení naše obnovená republika zvolila si novou soustavu – vůle lidu je temenem vší moci státní. Stalo se tak z nadšené vděčnosti k tomu, an nás vykoupil svou krví, a je i nadál bezpečnou záštitou naší budoucnosti.

Nový řád společenský vymanil touto cestou lid z klepet odvěkých upírů a hrabošů, ani tyli z jeho krvavých mozolů. Lid byl zbaven jejich otročiny, stal se pánem své práce. Vrácena mu jeho lidská důstojnost.

To všechno bylo jako šťouchnutí do vosího hnízda dosavadních pijavic. Jako na komando, mocnou mocí povstali proti nám dva cizí

³⁰² Kubín se zde opět zmýlil v citacích: „Hlavou se mu mihl verš z Janova evangelia, 2, 16: Neboť vše, co je na světě, žádost těla a očí, a pýcha života, toť není z Otce, ale za světa. A papa se lehce ulekl – nejsem snad já služebníkem říchu?“ Jan 2, 16 ale hovoří o vyhnání kupců z chrámu.

³⁰³ Všechna jména z papežova okolí jsou smyšlená, právě tak jako řada funkcí. Papežovým lékařem byl až do roku 1956 Ricardo Galeazzi-Lisi, oční specialista nevalné odborné i osobní pověsti. Za jeho odchodem z funkce měly být dluhy a blíže nespecifikované „osobnostní změny“. Nahradil jej Antonio Gasbarrini. Přestože rozumíme Kubínově ironii a hyperbole ve vyjmenovávání úřadů a hodností papežského dvora, je zřejmé, že ve skutečné správě papežského státu se Kubín moc nevyznal.

³⁰⁴ Christopher ANDREW – Vasilij Nikitič MITROCHIN, *Neznámé operace KGB. Mitrochinův archiv*, Praha 2001. Výše uvedená aktivita čs. tisku byla podobně jako celá řada „spontánních vzplanutí“ pečlivě řízena a plánována státními orgány.

štíři, Sion³⁰⁵ a Vatikán, *par nobile fratrum* – dva povedení pobratimci. Přestaly jim kypět tučné hrnce u nás, česká dojnice jim nadál odmítla plnit žbery do vrchu, všechny násypky jejich zůstaly prázdné.“ Kubín se nechal tentokrát inspirovat procesem „s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským.“³⁰⁶ Slánského přejmenoval na *Rubena* a obdařil jej nejhoršími z možných vlastností. *Ruben* záměrně, sveřepě a promyšleně škodil, „do hlavních úřadů si nasadil cizí dobrodruhy, odnože stejného puncu. Takovým je každá neplecha životním přísudkem. O jej, budou tam vydatnými hlasateli jeho vůle.

*Neobmezeně plýtvá obrovskými sumami, i statky hmotnými, a ochuzuje tak lid o hodnoty, nutné k jeho blahu.“*³⁰⁷

Bez komentáře citujeme (s. 109 – 110 strojopisu):

„A přece stačilo podívat se mu bystře do očí, a bylo vidět, že je to podlec. Vida, přátelé, jak je neradno svěřit státní kormidlo člověku cizího rodu, - *Rubenovi*. I dyby se cokrát dušoval, že je splynulou, zůstane tkvít všemi kořeny i duchem tam, odkud vyšel.“

Další na řadě byl arcibiskup Beran, který se měl „honem zapojiti do podkopného díla. *Leviatan* ho objal. Jako věrný vejlupek

³⁰⁵ Zde poprvé Kubín také zaútočil proti židům. Po hloupých obviněních vůči Vatikánu se také projevil jako antisemita. V Kubínových sbírkách se židé dosud objevovali jako postavy komické (zdrojem zábavy byl často hlavně nezvyklý přízvuk a výslovnost některých hlásek), méně často záporné (hamižné, vypočítavé). Např. Josef Štefan KUBÍN, *Lidové humorky*, Praha 1948, povídky *Thaky Žid*, s. 114, *Vincek a Žid*, s. 116, TÝŽ, *Lidové povídky z Podkrkonoší*, Praha 1948, povídka *Žid na statku*, s. 197.

³⁰⁶ *Soudní spis v trestní věci vedení protistátního spikleneckého centra projednávané před senátem státního soudu v Praze ve dnech 20. – 27. listopadu proti Rudolfu Slánskému, Bedřichu Geminderovi, Ludvíku Frejkovi, Josefu Frankovi, Vladimíru Clementisovi, Bedřichu Reicinovi, Karlovi Švábovi, Arturu Londonovi, Vavro Haidů, Evženu Löblovi, Rudolfu Margiolovi, Otto Fischlovi, André Simonovi pro trestné činy velezrady, vyzvědačství, sabotáže a vojenské zrady*, Praha 1953. Skutečnost, že většina z obžalovaných byli židé, měla přímou souvislost s posledními čistkami v Sovětském svazu, tzv. *Spiknutím Bílých plášťů*, kdy dal Stalin úplnou volnost svému antisemitskému zaujetí. Srov. Paul JOHNSON, *Dějiny*, s. 442 – 444. Jeden z Kubínových výstřižků z tisku informuje: „*Slánský navenek vystupoval jako komunista, uvnitř zůstal sluhou buržoasie. Prolhanost, obojetnost a věrolomnost vůči dělnickému hnutí se táhne jako červená nit celou jeho činností.*“

³⁰⁷ Tato a další nařčení jsou (jako) opsaná ze spisu, který byl citován v předchozí poznámce. V *Procesu*, s. 20 – 23, se například obžalovaným vyčítá proinvestování více než 1.000.000.000,- Kč zbořením čtyř vysokých pecí a postavením tří nových v závodě *Koněv* na Kladně, špatně provedená rekonstrukce závodu v *Třinci*, výstavba nové továrny v *Martině* při možnosti zvýšit výrobu ve stávajícím provozu, plus celková, záměrně špatná národohospodářská i populační politika.

Říma měl svým beranem pomoci bourati bašty naší pevnosti. Aha, ve vládě byli dva fialoví lidovci, a ti tajné úrady státní hned za tepla sdělovali dál pro špionské účely.“ Je velkou ironií, že přes narážky na Lidovou stranu jako papežovu prodlouženou ruku žádný papež nebojoval tak vehementně proti politickému katolicismu, jako Pius XII.³⁰⁸ Právě arcibiskup Beran v Kubínově papádě poslal papežovi psíka, Kokra. Papež měl radost, domníval se, že kočička a pes Kokr si vystačí. Mýlil se, Kokr je uvědomělý příslušník svého národa: *„na toho tvého papu se nemohu ani podívat, ach, co ten natropil v naší zemi zla! Kruti šídlo, to je povedený ptáček.“* Kočička s Kokrem nemohou dále vydržet atmosféru válečného štvání a z Vatikánu utíkají, aby našli nový, lepší domov v rybářské vesničce.

Závěrečnou papádu *Zemřel papa bellicosus* (s. 134 – 148 strojopisu) otevírá papežův sen, ve kterém tento jeda v čele obrovské armády zamířil do bitvy. V bitevní vřavě jej zasáhne granát a papež se vidí být mrtvým. Uložen v domácí kapli, kolem katafalku *„dělové hlavně, torpeda, bajonety, [...] ba ai pyramida bomb, snad ne docela jaderných?“* Zvolen je nový papež, *Pacificus I.* Jeho předchůdce se zatím domáhá vstupu do ráje, ale je odmítnut svatým Petrem, který znovu pečlivě vypočítává všechny údajné papežovy viny. Do pekla se však také nedostane, ačkoliv se jej pokoušejí zlákat dva čerti, *Sirkuš* a *Žahan*,³⁰⁹ je prý příliš velký lišák, než aby jim skočil na vějičku. Papež bloudí světem a nakonec skončí pod vedením statného kocoura v průvodu bláznů, který útočí proti lesu v domnění, že se jedná o nepřátelské vojsko.

„Papa se probudil kolem sedmé. Zvedl se prudce na lůži, a oči vyjevené, roztěkaly se kolem. Chvěl se jako chmýro na bodláku, hlavu ze všeho rozházenou.“

³⁰⁸ Jeho důvodem však bylo, že strany organizované na křesťanské bázi a fungující na demokratických principech nepodléhají jeho kontrole a svrchovanosti, jako se mu to podařilo prosadit u kléru. Každopádně byl politický katolicismus v socialistickém bloku prezentován jako další okov svazující dělnou třídu, např.: Karl MOLLNAU, *Hříchy politického katolicismu. Pravá tvář církevní hierarchie*, Praha 1960.

³⁰⁹ Uvedená čertí jména Kubín použil ve svých pohádkách už dříve, např.: Josef Štefan KUBÍN, *Když se čerti rojili. Výbor pohádek*, Praha 1946, v pohádce *Čertovi dukáty*, s. 81 – 85. *Žahan* se také objevuje v povídce *Čert na Bahynku, Kudrnaté povídky*, Praha 1988.

Pak vzdychl zhluboka – Per deos immortales, to byl sen, učiněná hrůza. Až mě z toho pojímá závrať. Rány světa, co chtěl ten sen? Postavit mi vlastní zrcadlo před oči? Sem já snad tolik bídný? Nemám snad obléci šedý froc, jako učinil papa Jan, putovat světem, a od člověka k člověku prosit za odpuštění?

- Ó, Pie, Pie, co ti byly platny nejvyšší hodnosti, snad ai ovládání světa! Nebylo lépe v tichu sloužit člověku, jeho lásce a míru? Mohl's býti veleben navždy, jméno tvoje by plálo mezi hvězdami, a zatím takto zapadlo mezi škváru, kde zaroste kopřivami. Nikdo ti nepožehná, nepolíbí tě mezi modré oči, neřekne – Buď blažen, miláčku. Ai po letech by zanechala tvá zpomínka kouzlo utěšení v duši.

Ach, jak ho ten Pietro cupal, jako ostříž, pírká na něm nezůstalo. Ten mi dal co proto. Jako bych stál na před jeho soudnou stolicí. Chvílemi to bylo, jako že ho polévá krahovou vodou, a teď zas dušičku na rožeň sází... konečně mě vyhnal a porta coeli, od brány nebeské.

A papa se znovu zachvěl. –

Ten den ležel déle než obyčejně, aby nabral klidu. Pomalu, jen pomalu se vracelo utišení. Ach, jak sladký je mír duše, proč si ho sami vyháníme?

Bude už ticho po pěšině?

Vtom si zpomněl na Mnasidiku, jak ho chtěla dovést na jeho nebeskou stolicí. Vztáhl po ní ruce a pohnutě zvolal:

- Mnasidiko, pagano, zpomínko luzná! Snad ty, jen ty mi otevřeš nebesa, a dovedeš mě tam k mé stolicí. V tvém úsměvu roztanou chmury Petrovy, a bude mně milostiv, Mnasidiko!

A papa se v té chvíli usmál, a nitrem se mu rozlila vlna blahého úkoje.“

Žíhavky vatikánské jako zakončení spisovatelské činnosti neslouží Kubínovi ke cti. Námět nezvládl ideově ani tematicky, nedovedl sloučit formu s obsahem, podlehl lživým a zavádějícím argumentům. Vlastenecké nadšení u něj přerostlo v surový antisemitismus. Jistým specifikem Kubínova literárního díla mimo

svérázného slohu, nezvyklé stavby vět, expresivity i v jisté melancholii, je časová prodleva díla, se kterou se vymykal aktuálním literárním proudům. Ve většině případů je toto opoždění, jisté zrání, dílu ku prospěchu. V případě *Žihavek* se – zdůrazňujeme, z hlediska možnosti dílo vydat – se tato jinak výhoda postavila proti němu. S ohledem na literární produkci první poloviny padesátých let si dovedeme celkem dobře představit, že by *Žihavky*, dílo nenávislné, tendenční, nevěrohodné, naivně moralizující, svého vydavatele našly. Kubín je však jako celek nabídl k vydání až v roce 1957, čtyři roky po smrti Stalinově a Gottwaldově, rok po zásadním XX. sjezdu VKS (b), když už strana a vláda dávaly od podobně laděných výstřelků ruce pryč.

Laskavý čtenář promine, ale aby nebyl autor předložené práce nařčen z přílišné zaujatosti vůči Kubínovi, hledal a našel jeden bod, který lze u *Žihavek* hodnotit pozitivně: přes všechno necudné, zákeřné a zavádějící štvání proti církevní hierarchii, kléru, katolictví, papeži, biskupům i řeholníkům, přes všechnu zlobu a neomluvitelné výpady antijudaistické i antisemitské, Kubín alespoň oproti dobovému diskursu nezesměšňoval víru jako takovou. Odlehčují berličkou by mohlo být tvrzení, že *Žihavky* byly svým žánrem blízké bajce, pohádce, proto se zde mohli objevit čerti i *Pietro* u nebeské brány, jméno Boží zůstalo nevyřčeno, ať už je Kubín chápal spíše jako svědomí než jako Stvořitele, ale přítomno. To je důležitý moment. Kubín se tak vymanil z osidel nekompromisního pseudovědeckého ateismu sovětského typu, jenž byl brzy po vítězství „pracující třídy“ dostupný i v jazyce českém: „*Vezměme si třeba onu část náboženského vyprávění o Kristovi, kde se hovoří o tom, jak Kristus na břehu Genezaretského jezera nasytil pět chleby a sedmi rybami pět tisíc lidí. Probíráme-li jednotlivé detaily této povídky, vidíme, že jsou odrazem skutečnosti: břeh jezera, pět tisíc lidí, pět chlebů, sedm ryb, rozdávání chleba, jídlo, nasycení atd. – toto vše jsou životní jevy. Tyto prvky jsou však uvedeny v takovou spojitost, která není skutečná, nýbrž zvláštní a nemožná, fantastická. Pět tisíc hladových lidí se nasytilo pěti chleby! To je nemožné, to je*

*zvrácení skutečnosti, výmysl, báchorka. Podobné smyšlenky najedeme i ve všech ostatních náboženských představách.*³¹⁰

V poválečných dvaceti letech Kubín nenapsal už nic, čím by umělecky navázal nebo dokonce převýšil zkraje uvedenou dvojici za války vyšlých knih. Naopak, úroveň jeho próz se snižovala, až klesla na samé dno nádenickou kolaborací s panujícím režimem. Dostal by se býval Kubín mezi čítankové klasiky, kdyby nebylo rudých puchýřů po *Vatikánských Žíhavkách*? Jestliže na Kubínovu folkloristickou práci navázala celá řada badatelů, v rovině literární – tedy v té zdařilé části – pokračovatele nenašel.

³¹⁰ P. PAVJOLKIN, *Náboženské pověry a jejich škodlivost*, Praha 1953, s. 6.

Kubínem

Josefa Štefana Kubína jsme dosud poznali jako učitele, etnografa, spisovatele a ačkoliv i v předcházejících kapitolách problesky některé jeho osobní vlastnosti a životní peripetie, považujeme za nutné věnovat tomuto tématu více prostoru. Zásluhou dosavadních Kubínových životopisců a vědeckých následovníků, rovněž spojováním Kubínova jména s řadou krásných pohádek, také díky okázale projevovaným poctám, se i mezi vědeckou veřejností ustálil obraz Josefa Štefana Kubína jako veselého, rozšafného, zároveň i moudrého staříka, který s ušmudlaným, šikmo posazeným kloboučkem na stříbrošedé hlavě obklopen svými nejmilejšími přenáší třaslavou rukou na papír to nejhezčí, čeho nabyl mezi prostým lidem. Stokrát opakováno stalo se pravdou. Můžeme se tak dočíst, že *„J. Š. Kubín byl velmi citlivý člověk, v jehož hodnotové hierarchii měly láska a čest dominantní postavení. [...] Lásku chápal široce, - k vlastní rodině, k bližnímu, ke své vlasti, k národu a především ke své práci.“*³¹¹

Kubín samotný o svém soukromí hovořit nechtěl. Odkazoval na existující články a rozhovory, ze kterých vyrozumíme jen tolik, že Kubín byl pracovitý. *„Ať za mne hovoří má práce, moje životní osudy nechte stranou – tenhle požadavek kladl J. Š. Kubín na srdce všem, kdož o něm chtěli psát. Ovšem, jeho dílo, autorské dílo, vyrůstalo přece namnoze ze vzpomínek. Jenže ty se nesvěřovaly se vším a mohly patřit i jeho čtenářům, zatímco všechno, z čeho se skládalo jeho nejvlastnější soukromí, si ponechával jen pro sebe.“*³¹² Práce za Kubína hovořila, ale abychom ji plně pochopili a docenili ve všech souvislostech, musíme se věnovat i otázkám, které by Kubín označil za soukromé. Měly vliv na jeho dílo. Navíc to byl Kubín sám, kdo při terénních dialektologických a folkloristických výzkumech nikdy nezapomněl dopodrobna vyličit poměry a majetkovou situaci lidí, se

³¹¹ Olga BRANDTOVÁ, *Vypravěč Josef Štefan Kubín*, diplomová práce, Katedra české literatury a literární vědy FF UK, obhájeno 1994, s. 27 an. Podobné vyznění měly i další diplomové práce obhájené na jmenované katedře: Alena FRAŇKOVÁ, *Vypravěčská próza Josefa Štefana Kubína*, obhájeno 1967, Vlasta ŠÍPKOVÁ, *Slovní komika a humor v povídkách Josefa Štefana Kubína*, obhájeno 1961.

³¹² Jaromír JECH, *Na vaši radost*, s. 302.

kterými pracoval, taktéž připojit krátký medailónek, ve kterém vypravěče stručně charakterizoval, a přiložil i základní životopisnou črtu. Získané informace shledával důležitými, a tak snad i nám bude odpuštěno, když porušíme Kubínovo svrchu uvedené přání.

Jak jsme již uvedli, Josef Kubín se narodil v Jičíně 7. října 1864 a byl o den později pokřtěn jako Josef Jan Nepomuk Kubín.³¹³ Křestního jména Jan Nepomuk ale nikdy nepoužíval. Až po vzniku Československé republiky, aby demonstroval česko – slovenskou vzájemnost a také aby se odlišil od publikujícího jmenovce, chemika Josefa Kubína, rozhodl se přijmout jméno prvního Slováka, kterého potká, což byl dráteník Štefan Uherka.³¹⁴

Josef Štefan Kubín se oženil dvakrát. Poprvé v Českých Budějovicích, kde v letech 1892 – 1902 vyučoval na místní reálné škole. K oltáři kostela sv. Václava si 4. září 1893 dovedl osmnáctiletou Růženu Ždichyncovou.³¹⁵ Určitě není bez zajímavosti, že Růženina maminka – rovněž Růžena (narozena 15. července 1845) - se jmenovala za svobodna Kubrová a byla dcerou sládky pivovaru v Kloboukách Antonína Kubra. *„Pan Kubr měl dvě dcery, opravdové krásky – starší Růženu a mladší Annu. Jako dva květy pohádkové, obmyšlené všemi půvaby bezúhonné leposti, dívky tyto staly se předmětem všeobecného obdivu. Zvláště Růžena, tehdy na rozhraní dvacíti let, v prvním rozpuku svých vnad, očarovala všechno okolí. Její zjev hrdě vábný, ač nikoliv odpudivý, její gazellí postava, plná roztomilých kouzel, podmaňovala sobě každého. – Mám před sebou její podobiznu z doby té! Černé oči jako ohnivý drahokam zažehnuté, havraní vlasy vroubíci jemnou tvář ostrých linií, pravý to ideál řeckého umělce. Vše*

³¹³ Kubínův křestní list je uložen v LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, osobní dokumenty, kart. 1.

³¹⁴ Josef Štefan KUBÍN, *Můj folklór*, Český lid 41, 1954, s. 195 – 198. Kubín se rovněž hlásil k panslávské „*tradici našich otců*.“ Sto let před Kubínovou manifestací se společnost východočeských vlastenců kolem Josefa Zieglera rozhodla navenek vyjádřit příslušnost k vlasteneckým kruhům přijetím druhého, slovanského jména. Hra se rozšířila po celých Čechách, ačkoliv Jungmannův okruh, Palacký nebo Hanka nové módě nepodlehli. Rakouská policie v této činnosti spatřovala počátky možného spiklenectví a přijímání vlasteneckých jmen zakázala. Podrobněji: Miroslav HROCH, *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*, Praha 1999, s. 193 – 194.

³¹⁵ Narozena 18. srpna 1875, SOA Třeboň, Matrika oddaných českobudějovické diecéze mezi 26. dubnem 1887 a 15. zářím 1897, s. 564.

dává tušit, že to byla dívka neodolatelná.“ Právě do Klobouk dojížděl z nedalekého Vraného Svatopluk Čech i s bratrem Vladimírem, aby zde oba prožívali krásy i muka první lásky – k Růženě Kubrové. „*Tvé jméno růži podobné, / Tvá líc má jednu barvu s ní, / však jedno s růží nemáš přec: / Tys vábná růže bez trní. / Tu stojím ve Tvém lístku psán, / jenž jménem, srdcem stejně Čech- / ó déle nežli v lístku tom / mě ve svém srdci státi nech,*“ veršoval zamilovaný Svatopluk.³¹⁶ Kubrovi se však v roce 1866 přestěhovali do Českých Budějovic, kde se Růžena vdala za ředitele pobočky banky Slavia Hynka Ždichynce (†1877). Do jaké míry zvyšovala atraktivitu mladé Růženy Ždichyncové platonická láska její matky ke Kubínem nekriticky zbožňovanému básníkovi, jest nám těžko soudit, jisté propojení bychom však zcela zavrhnout neměli. Svědky byli z Kubínovy strany ředitel reálné školy Josef Mrňávek (upozornujeme na jistý nesoulad s pozdější Kubínovou aversí vůči *rakušáckým* ředitelům), ze strany nevěstiny její nevlastní otec, profesor Jirsíkova gymnázia Vojtěch Hrnčíř.³¹⁷

³¹⁶ Celá vzpomínka na Kubrovi, pobyt ve Vraném a na bratry Čechovi je uvedena v knize: Ferdinand STREJČEK, *O Svatopluku Čechovi*, Praha 1908, s. 79 – 83. Spisovatel vložil do knihy novinový článek, přičemž pečlivě uvedl: „*Zeť paní Růženy Hrnčířové, rozené Kubrové, professor Josef Kubín, otiskl v denníku »Dnu« (v příloze k číslu 89 ze dne 30. června 1907) črtu o této lásce básníkově, sepsanou podle vypravování své tchyně.*“ O své tchyni psal Kubín skutečně pozoruhodně.

³¹⁷ Rudolf BÍLEK, budoucí profesor reálky v Klatovech vzpomínal na profesora Hrnčíře, in: Kolektiv autorů, *Šedesát let*, s. 127 – 128: „*Tak rád například profesor Hrnčíř jedním obzvláště mohutným prstem své pravice hledíval probuditi hlavy trochu zabeďněné nebo zase zkrotiti klukovskou nepoddajnost a za tím účelem dovedl tímto prstem velmi důrazně klopati do týla takových provinilců; ať to bylo jen žertem, Ať doopravdy, my jsme to namnoze pokládali za vyznamenání. Ve školské práci byl profesor Hrnčíř zkušený praktik; měli jsme jej na latinu a na češtinu a v obou předmětech dal nám pevné základy. Při výkladech z české mluvnice, kterou jsme probírali podle známé učebnice Gebauerovy, nejednou si profesor Hrnčíř vyjel na »Jebúra«, kterého neměl rád, jak tvrdily zlé jazyky starších studentů, pro odmítavou Gebauerovu kritiku Hrnčířovy rozpravy o staročeské Alexandreidě, spíše však, jak se mi zdá, pro odchylný názor na pravost »Rukopisů«: profesor Hrnčíř v ně věřil. Proto snad, když nesouhlasil s některým pravidlem Gebauerovým, kritisoval jej slovy: »Jebúr sedí sám doma za pecí, a chce předpisovat, jak se má česky mluvit a psát; vždyť sám ani mezi lidí nevyleze!« tak jsme si o Gebauerově osobnosti a práci utvořili představu dosti podivnou; opravil ji potom na vyšším gymnasiu prof. Jan Školník, který už byl Gebauerovým žákem; ten nám ukázal jeho lidskou i vědeckou velikost. Zato mnohem větší ohlas v nás nalézaly Hrnčířovy projevy vlastenecké. Horká půda budějovická a těžký, nerovný zápas češství s německým probouzely i v nás, malých sekundánech a terciánech, žhavý hněv proti bezprávím a úskokům, jimiž německá menšina udržovala svoji nadvládu v Budějovicích; proto každý vtip a každá narážka Hrnčířova na Němce, na purkmistra Taschka a na jeho odrodilství*

Manželům Kubínovým se narodili tři chlapci: Vlastimil (1894), Milan (1895) a Vladimír (1897), který ale v osmi měsících zemřel.³¹⁸ Manželství neskončilo dobře, bylo rozhodnutím jičínského soudu z 9. února 1909 prohlášeno pro „*nepřekonatelný odpor*“ za rozloučené. Konkrétní příčinu, bližší detaily neznáme. V dochovaných pramenech se Kubín o své první ženě ani jednou nezmínil. V roce 1902 se odstěhoval do Jičína už sám, chlapci za ním „*několikrát přijeli, ale jenom na nějaký den.*“ Později s nimi udržoval normální korespondenci. Jedinou velmi opatrnou a zjevně omluvnou poznámku, kterou snad můžeme spojovat s matkou, učinil Milan v dopise Kubínovi 26. ledna 1941: „*... a nemíním si Tě pohněvati, zmíním-li se, že moje snaha o obnovení styků byla vzbuze na hlasem krve a je výlučně citové povahy.*“ Myšlenku bohužel dále nerozvíjel a dopis, na který reagoval, není k dispozici. Jedinou určitou připomínkou šestnáctiletého manželství v Kubínově pozůstalosti v Literárním archivu Památníku národního písemnictví tak zůstává ušmudlané svatební oznámení na dně krabice s netříděnými dodatky.

Podruhé se Kubín oženil 4. listopadu 1919 v Praze pouze civilním obřadem. Bral si Augustinu Žaloudkovou, narozenou 26. srpna 1883 v Humpolci u Německého Brodu. Poznali se během Kubínova působení na reálce v Mladé Boleslavi (1909-1911). Augusta byla nejstarší ze tří sester, pomalu se blížila třiceti letům a pokud se měla některá ze sester vdát, byla to ona. Vlastenecky orientovaný profesor býval k Žaloudkovým zván a začal se slečně Augustě dvořit. Zprvu tajně, posílal jí psaníčka po nejmladší sestře. Desetiletou Vilmu prý brával vždy do cukrárny na nějaký zákusek a na cestu domů jí postrčil obálku s dopisem pro Augustu. Na podzim roku 1911 nastoupil Kubín místo profesora gymnázia v Truhlářské ulici v Praze. Augusta odejela s ním. Prý se ani moc dobře neznali. Ubytovali se na Praze VII v Dobrovského ulici č. 40 a zde se 12. června 1912 narodila Vlasta.

byly pravidelně uvítány bouřlivým, až demonstrativním smíchem. Tato nebojácnost profesora Hrnčíře nám imponovala a zvětšoval náš obdiv k němu.“

³¹⁸ SOA Třeboň, Kniha narozených českobudějovické diecéze 20. dubna 1895 – 15. září 1897, s. 564.

Kubínovo první manželství bylo sice zrušeno rozlukou, ale podle rakouského *Obecného zákoníku občanského* z roku 1811, který respektoval u katolických křesťanů nerozlučitelnost manželství podle kanonického práva, nemohl, jsa stále formálně katolíkem, uzavřít manželství druhé. Teprve tzv. „manželská novela“, častěji nazývaná výstižně „rozlukovým zákonem“ z května 1919, mu dovolila vstoupit na základě dřívějšího rozvodu do nového svazku, a zároveň zavedením fakultativního sňatku mu umožnila uzavřít druhé manželství na úřadě, čehož okamžitě využil. S rozpadem monarchie vystoupil Kubín z katolické církve a po jistém váhání a koketování s Církví československou 27. ledna 1921 přestoupil s celou rodinou k Českobratrské církvi evangelické ve farním sboru U Klimenta na Praze I.³¹⁹ Děvče se zatím mělo čile k světu. Už jako mladá slečna se aktivně věnovala sportu, hodně času trávila na plovárně, ráda cestovala. Od roku 1930 se stala řádnou posluchačkou Vysoké školy speciálních nauk ČVUT, obor zeměměřičství. Studium zakončila 23. června 1934 druhou státní zkouškou s prospěchem „*velmi způsobilým*“.³²⁰ Nejspíše během studia se seznámila se srbským studentem Ivanem Zakvičem. Rodiče známosti nepřáli, Vlasta si tak vymýšlela různé léčky, aby se mohla s Ivanem vídat. Právě Zakvič ji zřejmě získal pro komunistické ideje, které je oba za války stály život.

Vlasta

Okolnosti Vlastina úmrtí Kubín nikdy příliš nerozebíral. Nalezli jsme jen jednu nepřesnou, poněkud kontroverzní, často však citovanou poznámku, v níž ale Kubín osvětloval (v roce 1954) především důvody spálení podkladů k hlučínskému lidopisu: „*Jen na lidopis hlučínský*

³¹⁹ Archiv farního sboru Českobratrské církve evangelické, Praha 1, Nové Město, Kniha přihlášených do církve.

³²⁰ Archiv Českého vysokého učení technického v Praze, katalogy posluchačů, seznam absolventů pro léta 1930 - 1935 a protokoly o státních závěrečných zkouškách. První státní zkoušku vykonala Vlasta Kubínová 31. prosince 1932 s výsledkem „*způsobilá*“, z dalších zkoušek druhého kola jmenujme zkoušky z „*nížší geodézie – velmi dobře, vyšší geodézie – velmi dobře, základy veřejného práva – velmi dobře, nauka o katastru – velmi dobře*. Praktickou část II. státní zkoušky absolvovala Vlasta ve dnech 4. – 9. června 1934.

*nedošlo, ač jsem měl bohaté zápisy. Dcera Vlasta byla totiž pro podzemní komunistickou činnost zatčena, a ve Waldhausenu utracena. V zápiscích bylo mnoho zmínek protiněmeckých, přicházely ke mně slídit podezřelé osoby, a tak jsem hlučínské záznamy lidopisné obětoval ohni.*³²¹ (Kubín opomněl dodat, že *Popis hlučínské moravčiny* k vydání nabídl, ale v roce 1940 z celého projektu pro nedostatek finančních prostředků sešlo.³²²)

Konfrontujme Kubínovu poznámku se svědectvím archivních materiálů, jak se, byť torzovitě, dochovaly nejprve v Archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra. Zde se nacházejí písemnosti vzniklé činností německých soudů v době II. světové války, převážně osobní svazky zajištěných a odsouzených protektorátních příslušníků, akta Lidového soudu (*Volksgerichtshof*), mimořádných soudů (*Sondergerichte*) a soudů nižších instancí (*Landesgerichte* v Praze, Brně, Litoměřicích, Drážďanech, Mnichově) a rovněž vyšetřovací materiály Gestapa a státních zastupitelství. Písemnosti předala v padesátých letech Československu tehdejší NDR.³²³

Vlasta Kubínová v dochovaných dokumentech vlastní složku nemá, její jméno však figuruje na několika místech vyšetřování a procesu se členy ilegální Komunistické strany v Praze. Většina příslušníků dotčené pražské organizace – Vlasta zřejmě také - byla zatčena na podzim 1940. Pro komunisty se jednalo o nelehké období: stále platil pakt Ribbentrop – Molotov, Moskva se zdržovala jakékoli provokace vůči Německu, naopak nebyly řídké případy, kdy Sovětský svaz vydal i levicově orientované emigranty zpět do nacistických rukou. Komunisté, bez konkrétních příkazů v neobvyklé situaci notně dezorientovaní, čelili promyšlenému pronásledování a sami v sobě museli svádět nelehký boj mezi věrností a loajalitou vůči stranickým požadavkům a vlasteneckým citěním, tak bolestně sraženým bezcudnou okupací země. Pro léta 1939 – 1941 tak lze jen sotva

³²¹ Josef Štefan KUBÍN, *Můj folklór*, Český lid 41, 1954, s. 195 - 198.

³²² LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, korporace. Bohumil Bydžovský se dopisem z 13. března 1940 Kubínovi omluvil, že *Popis hlučínské Moravčiny* v péči Královské české společnosti nauk nevyjde: „*přes příznivý posudek nemůže pro nedostatek prostředků vaše dílo vytisknouti.*“

³²³ Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra, fond 141 – Německé soudy v Říši, inv. č. 9, kart. 548.

nazývat aktivity Komunistické strany skutečným odbojem. Německé bezpečnostní složky, které sledovaly počínání nejen KSČ, ale i dalších politických subjektů již dlouho před 15. březnem 1939, plně využily příležitosti a několika vlnami zatýkání podlomily samu možnost přežití levicového odboje. V jedné ze sítí uvízla i Vlasta Kubínová.

Gestapo vypracovalo na základě provedených výsledků k 26. dubnu 1941 závěrečnou zprávu, ve které nejprve přiblížilo organizační rozčlenění ilegální „*Kommunistische partei Čechien*“, nastínilo vývoj po jejím zákazu z podzimu 1938 a podrobně rozdělilo pražskou organizaci Komunistické strany do šesti oblastí, jež byly ještě členěny podle městských částí, a dále se rozpadaly na místní skupiny s více buňkami. V pražském „Vnitřním městě“ se předpokládala činnost deseti „buněk“, blíže označovaných buď podle převládajících profesí jejich členů na např. pekařskou, obuvnickou, krejčovskou nebo podle národnosti, zde vyšetřovatelé uváděli buňku německou a židovskou. Vlasta Kubínová, pracující v této době jako geodetka pro Ministerstvo vnitra, byla přiřazena k buňce úřednické, jejíž členové se ponejvíce rekrutovali z kanceláří firmy Kubínský. Vedoucí jednotlivých buněk byli podle Gestapa dosazováni oblastním vedením strany a sami se starali o další rozhojňování řad. Celkem bylo zatčeno 58 osob, 15 dalších bylo vedeno jako osoby uprchlé, skrývající se a emigranty, jeden byl již vyšetřován pro velezradu a 4 další lidé měli být dodáni k soudu z rozličných příčin později.

Gestapu se podařilo zajistit dvě ruční tiskárny, jednu pocházející ještě z dob I. republiky (v protokolu je pěkně uvedeno, že tiskárna pocházela „z ještě legálních dob – noch aus legaller Zeit stammenden Handabzugsapparat“) a druhou, sestavenou postupně z porůznu získaných dílů. Zatčení přiznali na první tiskárně výrobu tří komisí letáků po 200 – 300 exemplářích, na druhé necelou stovku letáků. Rukopisné podklady dodávalo vedení, v nutných případech sestavoval text provolání přímo vedoucí stranické buňky. Rukopis se přenášel na voskové matrice a tiskl. Hotové letáky byly předány vedoucímu, který se staral o jejich další rozšiřování. Obsah letáků se Gestapu rekonstruovat nepodařilo. Obžalovaní buď tvrdili, že si

nemohou vůbec vzpomenout, nebo se vyjadřovali hodně povšechně: letáky měly přiblížit obecně politiku Sovětského svazu, oslavovat První máj, vyjadřovat se proti pokračování války, jeden z obžalovaných tvrdil, že jím sestavené letáky vyzývaly k boji proti anglickým kapitalistům. Pokud si ovšem vzpomeneme, jakou rétorikou se v této době oháněla sovětská oficiální propaganda, nemusel být uvedený obsah oněch tiskovin až tak moc vylhaný. Prokurátor Lidového soudu později k uvedenému s odzbrojující logikou doplnil: *„Může se stát, že konkrétní obsah letáků se už nepodaří zjistit, je však mimo jakoukoliv pochybnost, že tyto pocházejí z činnosti zakázané Komunistické strany nebo byly vydány s jejím souhlasem, a tudíž se jejich obsah shoduje s požadavky komunistických, velezrádných idejí. Neboť všechny tiskoviny vydávané ilegální Komunistickou stranou Čech, ... , sledují, jak je soudu známo, ten cíl, získat čtenáře velebením sovětsko-ruského zřízení pro komunistické názory a štvát k násilnému odstranění protektorátu a následnému prosazení českého státu podle sovětsko-ruského vzoru.“*

Vlasta Kubínová a s ní většina zatčených čekala ve věznicí v Bautzenu, zatímco vyšetřovací spis dorazil 7. května 1941 od pražského Gestapa k rukám vyšetřujícího soudce při I. senátu Soudního dvora Lidového soudu v Drážďanech. Tato zloprověsná instituce si zaslouží více pozornosti. Hitler se svou klakou začali zvažovat ustavení nového, národně-socialistického tribunálu k souzení těžkých zločinů proti státu po nepovedeném procesu s „nejodpornějším zločincem všech dob, žhářem Říšského sněmu van der Lubem“. Nový tribunál byl konstituován 24. dubna 1934 zákonem o změnách v předpisech trestního práva a trestního řádu. Gestapo, Lidový soud (*Volksgerichtshof*) a tak zvané Zvláštní soudy (*Sondergericht*) u zemských soudů, které se zabývaly dalšími činy proti režimu, se staly komplexním nástrojem proti každému, kdo by chtěl ohrozit totální nacistickou vládu. V roce 1936 se zákonem z 18. dubna zakotvovalo, že *Volksgerichtshof* je ve smyslu ústavního zákona o soudech řádným soudem, nikoliv mimořádným. Působnost *Volksgerichtshofu* byla původně omezena na zločiny velezrady,

zemězrady a útoků na Vůdce, postupně se ale rozšiřovala na celou řadu dalších přečinů, jako poškozování prostředků branné moci, neoznámení plánovaného zločinu, hospodářskou sabotáž, špionáž. Po okupaci zbytku Čech a Moravy 15. března 1939 došlo zanedlouho k zavedení německého trestního práva pro občany tzv. Protektorátu a k výstavbě německého soudnictví na tomto území. V rozporu s mezinárodním právem mohli být nyní protektorátní příslušníci, Češi, stíháni i za velezradu, ačkoliv jejich vlast byla násilně, protiprávně okupována a proto měli její občané právo k sebeobraně. Občané obsazené země se tak dostali do působnosti *Volksgeschichtshofu*.³²⁴

Při řídicích úřadovnách Gestapa nebo u Vrchních zemských soudů byly příslušní vyšetřující soudci (*Ermittlungsrichter beim Volksgeschichtshof*), kteří držíce se Gestapem sepsaných protokolů vyslechli ještě jednou obviněného a rozhodovali o vazbě. Jimi doplněný materiál byl postoupen Vrchnímu státnímu zástupci při Lidovém soudu, který nejprve přezkoumal svoji příslušnost. Došel-li k názoru, že případ nevyžaduje podat žalobu u Lidového soudu, postoupil jej Vrchnímu státnímu zástupci u Zemského soudu pro tzv. Zvláštní soud nebo Generálnímu zástupci u příslušného Vrchního zemského soudu, což se stalo zde. Případ Vlasty Kubínové a velké většiny jejích spoluvězňů se vrátil k Zemskému soudu, kde byla jistá pravděpodobnost nižšího trestu. Vlastina stopa se zde bohužel ztrácí, protože dochovaná část dokumentů se drží šestice obžalovaných, kteří byli v protokolech označeni jako vedoucí nebo důležití členové jednotlivých buněk a byli souzeni 1. senátem *Volksgeschichtshofu* v Drážďanech. Uvedená instituce potvrdila svou špatnou pověst a za přípravu velezrady byli Pavel Kohn, Emanuel Wacherlohn, Ladislav Brožek, Fritz Werner, Petr Šťastný odsouzeni k trestu smrti a Margita Erneiová k patnácti letům káznice. Čtyři z odsouzených byli židé.

Vyšetřovací spisy ovšem uváděly sedm jmen vedoucích pracovníků. Před soudem nikdy nestal Jiří Horwitz. Jeho osud osvětluje ve spisech založený telegram, opravdovou hrůzu budící ukáзка zruďného spojení surového cynismu a nelidsky chladné

³²⁴ František VAŠEK, *Čeští vlastenci před Volksgeschichtem*, Praha 2005, s. 3 an.

byrokracie vnitřní korespondence říšských úřadů. Ohledně možnosti přemístění jmenovaného Horwitze k výslechu z věznice Stein, odpovědělo Ústředí pro židovské vystěhování, Vídeň, Prinz Eugen Strasse 22, že „ ... Žid Horwitz byl 12. září 1942 z věznice Stein na základě rozhodnutí Říšského bezpečnostního úřadu z 20. května 1942 a s vědomím pana generálního prokurátora Gestapa ve Vídni předán k evakuaci na obsazená východní území. Dne 14. září 1942 byl evakuován pod číslem 191 do východních oblastí (okolí Minska). Spojení se jmenovaným již není možné. Ponechávám na Vašem rozhodnutí, zda se spojíte s Hlavním říšským bezpečnostním úřadem ..., avšak i tak bude sotva možné dosáhnout přemístění onoho Žida z Minsku do Berlína. Podklady zaslané z věznice Stein zasílám v příloze zpět. Z pověření, kapitán SS Grüner [?].“³²⁵

Pokračování Vlastina příběhu bylo už pouze smutné. Od Zemského soudu si zřejmě odnesla „mírnější“ trest, z širších souvislostí odvozujeme, že ji patrně odsoudili ke třem letům káznice. Spojení „mírnější trest“ chápeme v intencích nacistického režimu, o život šlo i zde každým dnem. Vlasta Kubínová nakonec podlehla. Zatím jediným pramenem, který nám pomáhá osvětlit tragický konec Kubínovi jediné dcery, je korespondence manželky Augusty s rodinou své sestry Oldřišky Žaloudkové, provdané Fišerové. Jedná se o velmi intimní, otevřené dopisy, plné prožitého utrpení. Byly patrně jedinou

³²⁵ Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra, fond 141 - Německé soudy v říši, inv.č. 9, kart 548: „Zentrale für jüdische Auswanderung, Wien IV, Prinz Eugenstrasse 22

Betrifft: Überstellung des Juden Georg Isr. HORWITZ, geb. 22. 10. 1908, von der Strafanstalt Stein nach Berlin.

Bezug: Anliegender Vorgang

Der Jude H o r w i t z wurde auf Grund eines Erlasses des Reichssicherheitshauptamtes vom 20. 5. 1942 - IV b 4 a 645/42 - im Einvernehmen mit dem Herrn Generalstaatsanwalt in Wien der Geheimen Staatspolizei zur Evakuierung in die besetzten Ostgebiete von der Strafanstalt Stein am 12. 9. 1942 übergeben.

Er wurde am 14. 9. 1942 unter Nummer 191 in die Ostgebiete (Umgebung Minsk) evakuiert. Ein Inverbindungtreten mit dem Gennanten ist nicht mehr möglich. Ich stelle Ihnen jedoch anheim, sich mit dem Reichssicherheitshauptamt, Ref. IV B 4, Berlin, W 62, Kurfürstenstrasse 116, in Verbindung zu setzen, jedoch wird aber auch die Überstellung des Juden von Minsk nach Berlin kaum erwirkt werden können.

Den von der Strafanstalt Stein hierhergelangten Vorgang reiche ich in der Anlage zurück.

Im Auftrage: SS Hauptsturmführer Grüner [?]

možností ulevit zmučenému srdci: u manžela v nic podobného doufat nemohla. Samotné dopisování mu bylo trnem v oku a všemožně ho sabotoval.

Podle telegramů, které paní Augusta v němčině přepisovala do dopisů, zemřela Vlasta Kubínová kolem páté hodiny ráno, 24. června 1942 v trestnici Waldheim.³²⁶ Nebyla tedy popravena ve Waldhausenu, jak tvrdil Kubín. Příčinou smrti měl být záškrť (*Diphtheria*), kvůli čemuž odmítla správa věznice umožnit transport těla byt k nejbližšímu krematoriu ke zpopelnění. Pohřeb se konal 27. června v 10:30 na vězeňském hřbitově. Paní Augusta se navíc dozvěděla o smrti své dcery až 30. června po návratu do Prahy z Prachovských skal, kde byli s manželem na výletě. Kubín jí prostě telegram dříve neukázal.³²⁷ V dopisech paní Augusty převládá bol, smutek, nezměrná tragédie matky, která ztratila své milované a hýčkané dítě. Svěřuje se své sestře s mučivými vzpomínkami, nesplnitelnými sny a pohaslými nadějemi. O manželovi a jeho vyrovnání se s tragédií se nerozepisuje, pokud ji k tomu doslova nedonutil.

Pár měsíců po ukončení války v Evropě dostala Augusta Kubínová zprávu od zeměměřičského ústavu, kde byla Vlasta konkrétně zaměstnána, že na základě dekretu prezidenta republiky má právo žádat náhradu škody, která jí vznikla úmrtím dítěte. Paní Augusta navštívila dotyčné úřady, kde oznámila, že podobný příspěvek shledává bezpředmětným, že by však ráda získala finanční výpomoc k exhumaci a převozu těla své dcery do vlasti. Úředníci si vše zapsali a paní Augusta se o věc dále nestarala. Peníze nakonec dorazily, 1.580,- Kč s více než dvouletou prodlevou, a stalo se to právě když s manželem pobývali na zámku Dobříši, patrně v březnu 1948. Kubín se při své slabosti pro peníze domníval, že i rodinní příslušníci pozvaných

³²⁶ LA PNP Staré Hrady, fond J.Š.Kubín, korespondence cizí, Augusta Kubínová Svatopluku Fišerovi (švagr A. Kubínové) z 4. července 1942, inv.č. 0001, sign. 1/39/2005, kart. 8.

³²⁷ Tamtéž: „A ten muj – nevím ani, jak bych se o něm vyjádřila – mě telegram vůbec nedal – já neměla ani tušení o ničem, - teprve až 30. jsme přijeli já se to dověděla. Takhle mě znemožnil ani abych na pohřeb svému dítěti nešla, - bál se asi že bych tam tropila scénu, vlastně se bál jen o sebe. Kdyby alespoň tam napsal – ať je spálená – abych měla její popel – co si teď mám počít - , se životem a se vším.“

umělců budou mít pobyt s plnou penzí hrazený. Nebylo tomu tak, musel za manželčin pobyt doplácet 125,- Kč na den, což jej hned z kraje značně rozladilo. Po necelých 14 dnech přišla paní Augustě poukázka na výše zmíněných 1.580,- Kč. *„A tos měla vidět, co ten ďábel dělal,“* psala sestře, *„právě to bylo při obědě – jídelna plná lidí – a on spustil: Jak to, otec nic, ten o tom neví, to prej je rodina, falešná, fí, plival, kdepak, on to věděl, že já dostávám nějaký peníz, kterým si budu moct vládnout, to je na něj moc. A že kupčím se smrtí svého dítěte, jen abych urvala nějaký peníz, urážel mě, naše rodiče, celou rodinu. A on že by byl blázen, aby to tam za mě platil. Hodil mě na 14 dní peníze – 25,- Kč na den – a ať prej si jedu [...]. Může-li pak být něco hroznějšího na světě? Žít vedle takového sobce mstivého – který stále něčím podezírám – a pak se mstí – a dělá peklo ze života. Kdepak – taková veličina – on otec je opomíjen a s matkou se vyjednává, a zatím, kdyby si jen vzpomněl, když byla zatčena, jak se bál – a mě zakázal, že ho nesmím vyrušovat, že si nedá své roky zkazit, a že si to měla dělat na svůj vrub a ne pod jeho střechou, nikdy jí řádeček nenapsal, nenavštívil, o nic se nestaral, a teď takový kravál, že on otec je opomíjen!“*³²⁸

V dopisech

Pokud Kubín psal ze svých cest rodině, zachovány jsou částečně jen dopisy druhé ženě Augustě, byl často velice stručný: *„Benešov, pozdravy.“* *„Pomník padlých v Benešově, 200 jich.“* *„Pozdravy a vše nejlepší. Tati.“* *„Pozdrav z Vratislavě. To je arcibiskupský dóm. Již se těším domů.“*³²⁹ Děti psaly Kubínovi pravidelně, jak z cest, tak po odstěhování. Upoutá obřadně psaná adresa³³⁰ a oslovení, zajímavé a

³²⁸ LA PNP Staré Hradky, fond J. Š. Kubín, korespondence cizí, Augusta Kubínová Oldřišce Fišerové z 24. března 1948, inv.č. 0005, sign. 1/39/2005, kart. 8. Na jindy úhledném písmu paní Augusty bylo vidět silné pohnutí.

³²⁹ Pohlednice a dopisnice z LA PNP Staré Hradky, fond J. Š. Kubín, korespondence odeslaná, inv. č. 333 – 3337, sign. 53/66, kart. 10.

³³⁰ Na pohlednici od dcery Vlasty z 15. července 1933 byl adresátem *„Vážený pán, p. profesor Jos. Št. Kubín, spisovatel.“* Pohlednice oznamovala, že Vlasta *„dobře došla, teď jsem na náměstí v Brandýse. Je tu plno známých. Hned jdem na Řadov. Strašně se těším. Brzy napište, pošlu potom dopis.“* Podškrtnuto Kubínovou modrou pastelkou a charakteristickým rukopisem doplněno: *„Zatím*

občas velmi patetické jsou přání k životnímu jubileu.³³¹ Kubín s dopisy ve většině případů nezacházel příliš dobře, často je trhal a používal jako záložky, někdy si na volná místa na papíře psal poznámky.

Za druhé světové války a v rozháraných poměrech po jejím konci se syn Milan, ač sám byl nekuřákem, velice úpěnlivě snažil zajistit otci pravidelný přísun tabáku. Dělal v nelehké situaci co mohl, přesto stačilo jen nepatrné opoždění v pravidelném, týdenním dodání zásilky a byl okamžitě otcem osočen, že s *Kubínovým* tabákem kšeftuje a svého otce okrádá:

*„K Tvé připomínce: Neujímej [...] mohu s klidným svědomím prohlásiti: nešidím, nechci šiditi ... a proto také nebudeš ošizen. Tvá domněnka je planá. [...] Chápu plně Tvá muka strádání a budu dle svých skromných možností tento nedostatek umírňovati. Nikoliv, nehraji s Tebou šalebnou hru, ale jak mluvím, tak jedním – prostě, otevřeně. A stane-li se snad, že zásilka tabáčku některý týden nedorazí, předem věz, že není mojí vinou a ku své obhajobě končím tuto rozpravu citátem Talmudovým: Neodsuzuj nikoho, nebyl-li jsi na jeho místě.“*³³² Milan byl asi na podobná nařčení zvyklý, nezanevřel a staral se nezištně dále o dodávky zboží pro tabáku milovného otce.³³³

Korespondence s přáteli, většinou z posledního dvacetiletí Kubínova života, je pramenem s větší výpovědní hodnotou. Mezi obsáhlejší patří soubory dopisů s profesorem Antonínem Houbou

jela do Ivančic! Sama se mi přiznala v červnu 1940.“ Tamtéž, korespondence přijatá, inv. č. 1419, sign. 53/66, kart. 4.

³³¹ V blahopřání k narozeninám v říjnu 1954 si zabásnil syn Milan: *„Vstříc jaru vykročme s nadšením v pažích, / v práci a věděni spatřujme cíl, / ...pro rozkvět vlasti / ...pro pokrok lidstva, / spějme jen k cíli, kde trvalý mír! // Tatínku milný, zdravici máme, / již z Říčán do Prahy posíláme: / Přehoušli zdraví za naše přejí: / Buď šťasten! / Za krásu slova a vzácný dar humoru. / Buď ctěn a vážen!! / končím tvým rčením, vladaři rodu! Buď blažen!!! / Pozdravuje a líbá Milan s rodinou.“* Tamtéž, inv. č. 1330.

³³² LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, syn Milan Kubínovi v roce 1944, korespondence přijatá, dodatek bez inv. č., kart. 5.

³³³ Tamtéž, dopis z Ústředního ředitelství tabákové režie v Praze, 28. listopadu 1946: *„Vracíme se k Vašemu dopisu ze září tohoto roku a sdělujeme Vám, že výroba dýmkového tabáku byla v poslední době z technických důvodů omezena, takže jsme nemohli uspokojiti poptávku po něm. V nejbližší době však již bude dýmkového tabáku dostatek. Abychom však zatím Vašemu panu otci – jako dlouholetému zákazníkovi – prakticky pomohli, žádáme Vás, abyste při příležitostné cestě do Prahy předložil tento dopis v naší prodejně v Praze XII, Slezská 9, kde Vám na jeho předložení bude vydáno za hotové 10 balíčků dýmkového tabáku. Za generálního ředitele, Vácha, v. r.“*

z Jičína, spisovatelem Josefem Mündlerem, básníkem a spisovatelem Arno Krausem,³³⁴ s prozaikem a dramatikem Josefem Tomanem a jeho ženou Miroslavou.³³⁵ Někdy je k souboru přijatých dopisů přiložen i koncept dopisu odeslaného. To je případ poděkování Antonínu Houbovi za gratulaci k narozeninám z 20. prosince 1949: „*Milý bohatýře! Přijměte především Vy, i předsednictvo muzea díky za milé pozdravy, kterými ste mě poctili k těm dnům 7. a 28. října. Já sem nemoh' psát všem, co tu adresu podepsali, i psal sem souborný dík do knih K. Paškova, aby jej vystavil ve výkladě. A tu mi Brouk sděluje, že byl Pašek likvidován. Prosím Vás, vystavil to tam jeho nástupce? Jinak sem psal jen na městskou radu.*“³³⁶ Dopis pokračuje popisem letního výletu na třešně s A. Krausem. Nikoliv poprvé tu Kubín projevil udivující vlažnost k osudu svého známého, v tomto případě majitele jičínského knihkupectví, ve kterém strávil nemálo času.³³⁷

S Arno Krausem se Kubín poznal na spisovatelském školení na zámku v Dobříši. Stali se přáteli a i s manželkami trávili společně řadu dovolených, výletů a volných chvil vůbec. Arno Kraus si na dopisech dával záležet, kromě psaní pečlivě vymalovával a kreslil, nadšeně a hodně barevně. Z jeho strany byla korespondence vedena v lehkém, ironizujícím duchu,³³⁸ Kubín byl vážnější, a stále to byl Kubín. Svěřoval

³³⁴ Jde o Arno (Arnošta) KRAUSE staršího (*1895 - †1974), otce básníka Arno Krause mladšího (*1921 - †1982). Kraus pocházel z kolínské větve významného rodu, jeho strýcem byl německy píšící Karl Kraus, prastrýcem germanista Arnošt V. Kraus. Autor několika prozaických děl také překládal především z maďarštiny, dále z ruštiny, němčiny, angličtiny a norštiny.

³³⁵ S Tomanovými se Kubín seznámil patrně na Dobříši. V dopisech převažovalo oslovení „*Soudruhu a mistře,*“ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 2292 – 2370, sign. 53/66, kart. 6.

³³⁶ Tamtéž, inv. 3329, sign. 53/66, kart. 10.

³³⁷ Po roce 1989 se knihkupectví Pašek na rohu Valdštejského náměstí v Jičíně vrátilo do rukou potomků původního majitele, který zemřel na konci padesátých let. Současný vlastník ing. Martin Pašek byl nejprve nakloněn rozhovoru o událostech z roku 1949, dokonce se nabídl, že vyhledá příslušné dokumenty, zbyly-li nějaké. Po druhé však žádost stroze odmítl: „*Nepřeji si o tom hovořit. Bylo to dávno a byla jiná doba, a já nechci vytahovat na světlo nějaké problémy kvůli tomu sprostákoví.*“ „*Kvůli komu?*“ „*Ne Kubínovi. Vždyť se podívejte do jeho knížek, co byl zač.*“

³³⁸ „*Statečný borče právem ověncený bobkem,*“ oslovoval Kubína v dopise z 26. října 1951, ze zkratky Jos. Št., které Kubín důsledně vypisoval před svým příjmením, vytvořil Kraus nové jméno *Jošt*, a už mu jinak neřekl. Na adresu odchovně stanic československých spisovatelů v dobříšské zámku si zaveršoval: „*Neplačte mi tu nad hrobem, / kdož jste mě zaživa znali, / krev moje žije v štěnicích, / které mě celou noc žraly.*“ V tomtéž dopise se dále Kraus svěří, že „*za posledních čtrnáct dní jsem přibyl necelé kilo, takže mám necelých osmdesát*

se, že podává žalobu na nakladatelství Vyšehrad,³³⁹ že byl zavřen vedoucí hotelu *Stalingrad*, „víš, to je ten, který mně ani za dva měsíce neodpověděl, když jsem tam chtěl bydlet.“³⁴⁰ V nedatovaném dopise, k němuž později Kubín doplnil rok 1949, ačkoliv je pravděpodobnějším podzim 1948, informuje: „Lehce uznáte, že jako 85 – letý se pokládám za ex oblige dávno za vyřazena z kolbiště politického. Taky sem nikdy nebyl členem nějaké politické strany (až na jednu krátkou dobu v Jivínu u sociální demokracie).³⁴¹ Můj druh práce mi to nedovolil. A teď sem se tu seznámil s velitelkou kursu dialektického materialismu, s Miroslavou Tomanovou, ona by mě ráda získala pro Komunistickou stranu. Její kráse a výmluvnosti sem neodolal, a rád slíbil, ovšem chabé síly už přinášeje do jejího lůna. A tak se Vás prej budou na mě ptát, abyste mě ověřili. I vyličte mě podle zásluhy: Chlapiště už sotva na nohou stojí, ten už nám stěží pomůže roztáčet kolo světa.“³⁴² Josef Štefan Kubín byl do Komunistické strany Československa přijat rozhodnutím členské schůze místní organizace KSČ ve Starých Dejvicích 28. dubna 1949. V otázkách víry byl Kubín zprvu velice vlažným, spíše jen „papírovým“ katolíkem, navíc v souladu se svým okolím s vyhraněným antiklerikálním cítěním. Exaltované nadšení si nechal pro socialismus: „Jako živá voda se budou pít / prameny socialismu, hrkavé zástupy se k němu tlačí / a již doušek jediný stačí, / aby z tebe byl nový člověk.“³⁴³

Většina dopisů Arno Krausovi byla psána rukou paní Augusty Kubínové, podepisovali se oba. Není ovšem málo dopisů, které psala paní Augusta sama, poněvadž „můj roztomilý přehodný mužíček na mě nemluví, a to proto, že jsem mu při obědě v plné jídelně nechtěla nahlas přečíst ten dopis, co jste napsal pod toho brejlatého pána. Div

tři. Myslím, že sem co do váhy saturován – co do vousů ještě ne. Díval jsem se na Marxův portrét na a přece jen ještě kus chybí.“ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 1278 – 1282, sign. 53/66, kart. 4.

³³⁹ LA PNP Staré Hrady, fond A. Kraus, korespondence přijatá, inv. č. 0080, sign. 37/69, kart. 3. „Je to klasický případ kořistnictví, o kterém stále slyšíme, že není možný v socialistickém státě. Jsem dychtiv, jak to dopadne.“

³⁴⁰ Tamtéž, dopis je z 13. února 1951.

³⁴¹ V Jičíně byl Kubín členem Klubu Národní strany svobodomyšlné, nikoliv sociální demokracie.

³⁴² LA PNP Staré Hrady, fond A. Kraus, korespondence přijatá, inv. č. 0030, sign. 37/69, kart. 3.

³⁴³ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, netříděné útržky, kart. 21.

*mi talíř s polévkou nevletěl na hlavu. Už aby jste zde byl a pomohl mi ho krotit, a ho rozveselit, já když se s ním nechci smát, říká, že jsem bubák. Tak jsem utekla na Tábor, odtud Vám píšu.*³⁴⁴

Ani delší přátelství s Arno Krausem však nevydrželo. I v tomto případě došlo k náhlému přerušení všech vztahů z Kubínovy strany. Neznámo proč se urazil a ze svého postoje neustoupil. Arno Kraus se úpěnlivě snažil ztracené přátelství obnovit. Kubín nereagoval, a tak se Kraus pokusil oslovit jej přes Kubínovu manželku Augustu.

„7. října

Milostivá paní,

promiňte mi laskavě, že se s gratulací místo na Jošta obracím na Vás. Opravdu mě dodnes bolí, že mi Jošt sice mou báseň ke svému životnímu jubileu s portrétem mým a Macourkovým nevrátil, když se tak hrozně zlobí, ale že jediným slovem nepoděkoval.

A tak letos píšu Vám. Pouze rád bych si aspoň s Vámi pohovořil o prchajícím Čase a o všem, co ten mocný pán s sebou přivál a co všechno smetl. A ovšem i o Joštovi, to hlavně, neboť o něm nevím zhola nic; akorát že jsem vás oba viděl na loňské oslavě v akademii věd, ale Jošt se tvářil, že mě nevidí, tak jsem se nechtěl vnucovat.

Prosím Vás tedy snažně, bude-li Vám to jen trošku možno, hned mi napište, kde bychom se mohli vidět, [...] Těším se nashledanou a buďte mi hodně zdráva! S políbením ruky Vám vždy zcela oddaný

*Arno Kraus*³⁴⁵

Paní Augusta se snažila Kubína omluvit, vysvětlovat. „Vážený, milý mistře, ani potuchy jsem neměla o Vaší loňské gratulaci k Joštovým 90. narozeninám. To tedy nechal schválně nepovšimnuto, jako i mnoho jiných, o nichž jsem se později dozvěděla. [Kubín] stále něco hledá, mě tím rozčiluje a dává vinu, že jsem mu to spálila neb jinak zpronevěřila, a dala k dispozici jiným a podobných nesmyslných

³⁴⁴ Dopis b. d., uloženo fond A. Kraus, korespondence přijatá, inv. 0086, sign. 37/69, kart. 3.

³⁴⁵ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence cizí, Arno Kraus Augustě Kubínové, inv. č. 3353, sign. 53/66, kart. 8.

výmyslů. Ráda si vzpomínám na doby, když jsme bývali ve Vaší milé společnosti, jak jste se oba doplňovali vtípem i rozmarem, že ani dobře nechápu, jak mohlo dojít ku hněvu a úplnému rozchodu. Ale je to bohužel jeho povaha, rozešel se již s mnoha kamarády i příbuznými a zatvrzele trvá na svém stanovisku, že jemu bylo ublíženo. Ani archanděl by mu nic nevymluvil, natož já.“³⁴⁶

Vytrvalost Kubínem projevované uraženosti je zarážející. Kraus na podzim roku 1955 vážně onemocněl a zhruba tři měsíce bojoval v nemocnici o život. Zhubl o 22 kilogramů, později se vyjádřil, že si sáhl až na samé dno životních sil. V takovém rozpoložení napsal pár veršů, které poslal znovu přes paní Augustu Kubínovi:

*„Po letech bývá lidská láska
jak vlaštovička v podlétí:
též při vysokém napětí
však někdy ve vedení praská.
I krása někdy hořce zevsední,
již denně vidí suché oči
řídící krok jak potah kočí,
když chvátá k době polední.
Vím: často v tichém podletí
má naděj výraz v slově láska:
když krunýř všedních zvyků praská –
mám jen víru v objetí ...*

Joštovi věnuje před smrtí Arno Kraus“³⁴⁷

Ani na tento dopis Kubín nezareagoval. Augusta Kubínová pokračovala v korespondenci s Krausovými i po smrti J. Š. Kubína. Zpravovala své přátele o vzniku a uspořádávání Kubínovy

³⁴⁶ Tamtéž, inv. č. 0089. Největším paličem svého díla byl Kubín sám: „Nevím, jestli se mi ty povídky nepotratily. Mně zlá ruka ničí rukopisy. Zlá ruka... Ale hodně jsem toho zničil sám. Spálil jsem Jičín literární, spálil jsem povídky ze severního Podkrkonoší, spálil jsem Lidopis Hlučínska.“ Jaromír JECH, *Na vaši radost*, s. 339.

³⁴⁷ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence cizí, Arno Kraus Augustě Kubínové, inv. č. 3354, sign. 53/66, kart. 8.

pozůstalosti,³⁴⁸ neopomněla zasílat blahopřání k svátkům a různým výročím. Ale proč se pánové rozešli, co bylo příčinou Kubínovy sveřeposti se z korespondence bohužel nedozvíme.

Dědictví Kubínova panslovanského nadšení se projevilo naplno v období přímého ohrožení republiky ze strany nacistického Německa a je ve své krátkosti, prostotě a jednoduchosti argumentů dokonalou ilustrací naivní víry ve velké slovanské dubisko na východě Evropy. Nechme nejprve mluvit Františka Všetičku, protože jeho článek sám o sobě je charakteristickou ukázkou podhoubí, z něhož vyrostl Josef Štefan Kubín, muž užívající nezaslouženě dobré pověsti.

„Lidské charaktery se kalí v kritických okamžicích, v rozhodných chvílích. V hodinách, kdy se rozhoduje o osudu jednotlivců a národů. V životě dnes už stoletého Josefa Štefana Kubína, folkloristy, etnografa, dialektologa a slovesného umělce, byly takovou chvílí – a ne jenom pro něho – tragické dny roku osmatřicátého. Autor idylických a zasněných pohádek byl postaven – a zase ne sám – před krutou možností neexistence vlastního národa. Všechna čest a hrdost se v něm vzbouřily, podnítily vzdor a touhu po svobodě, z nichž vzešel statečně krásný dopis prezidentu tehdejší republiky. Jeho text je neskonale lapidární a více než srozumitelný:

*»Pane presidente,
v těchto osudových dnech jsem dlouho uvažoval, nebylo-li by nejlepší spásné východisko pro nás toto:*

³⁴⁸ LA PNP Staré Hrady, fond Arno Kraus, korespondence přijatá, Augusta Kubínová A. Krausovi 8. prosince 1968, inv. č. 0097, sign. 37/69, kart. 3: „Našla jsem v knize dopisy, které tam Jošt založil. Tak je posílám. Ten úřad v Památníku národního písemnictví se jmenuje dr. Jan Wagner. Strahov, a půjdete-li se tam podívat, zeptejte se, jak mnoho z těch dopisů Vašich tam mají, protože není vyloučeno, že Jošt, při mrzuté náladě, než jsem mohla je odklidit, někdy něco zničil.“ V podobném duchu informovala o Kubínově pozůstalosti i svou sestru Olgu: Tamtéž, fond J. Š. Kubín, korespondence cizí, inv. č. 0006, sign. 1/39, kart. 8: „Už mně minulý týden odvezli poznámky a rozepsaná díla – bylo toho spousta za těch 100 roků, a říkával, že toho je v těch zápiscích ještě na několik knih. [...] A pak myslím celý Vrchlický, jeho miláček, v tom se stále kochal. A dala sem tam také do toho památníku písemnictví Vlastičky obě medaile – totiž Válečný kříž a za Věrnost a statečnost. Stále sem to schovávala na památku Tvým dětem jako rodinnou památku.“

Nabídnouti Rusku připojení naší republiky pod jeho svrchovanost, takže by nás pak hájilo jako své státní území.

V dokonalé úctě

Dne 21. září 1938, jeho excellenci p. Dr. Ed. Benešovi.«

Dopis byl napsán - a v tom je jeho nemalá kuriozita – 21. září 1938, tedy v den, kdy Hodžova vláda přijala ponižující berchtesgadenské podmínky. »Jeho excellence«, jak byl dr. Eduard Beneš v adrese titulován, na něj neodpověděla. Za dalších osm dní došlo k mnichovskému diktátu.

Kubínův dopis byl ve své podstatě donkichotský čin. Jeho fantastická víra, že takovým způsobem odvrátí blížící se zkázu, je pozoruhodná především svou bezprostředností. Jeho pocit osobní zodpovědnosti a vnitřní potřeby něco dělat, zasáhnout do valících se událostí, nevyšel naprázdno. Nabyl pouze reálnějších podob. Lidská účast na veliké věci, která se nedala konkretizovat osobním zásahem, začala být uskutečňována tvorbou – prvními příběhy »Jivínských rapsodií«. Prózami, které upoutaly nejen prosté čtenáře, ale i Vladislava Vančuru, Jindřicha Honzla a jiné. Jednorázový čin se změnil v dlouhotrvající umělecký zápas.³⁴⁹

Dopis se zřejmě prezidentu Benešovi ani nedostal do rukou, podobných návrhů a přání přicházela spousta od jednotlivců i na různé bázi organizovaných skupin. Přesto jde o zajímavou sondu do Kubínova myšlení. Všimněme si například, že nehovořil o Sovětském svazu, o sovětském Rusku, ale jen o Rusku, o tom samém, velkém slovanském bratru, ke kterému se utíkaly generace obrozenců, romantiků, slavjanofilů, snílků o slovanské vzájemnosti, stokrát zklamaných imperiálními choutkami východní velmoci a stokrát znovu doufajících v nezištnou, bratrskou pomoc. Pomineme, že SSSR se v roce 1938 zmítal v brutální vlně vnitrostranických čistek s devastujícím účinkem na všechny součásti státní mašinerie. S Československem neměl

³⁴⁹ František VŠETIČKA, *Krásné politikum*, Literární noviny, 1964, č. 40, s. 6 – 7. Originál konceptu dopisu je uložen v LA PNP Staré Hradky, fond J. Š. Kubín, korespondence odeslaná, inv. č. 3322, sign. 53/66, kart. 9.

Sovětský svaz ani kousek společné hranice a představu, že by snad Polsko, samo nárokující na ČSR část Těšínska, dobrovolně povolilo průchod sovětských vojsk a odkrylo si jižní hranici, musel zapudit opravdu každý, ozvuky politického vývoje minimálně zasažený člověk. Předvídatelná byla i případná reakce Francie a Velké Británie na přítomnost rudých armád ve středu Evropy. Jinak řečeno, Sovětský svaz pomoci nemohl, ani kdyby opravdu chtěl. Omluvou pro Kubína může být, že stejnému mámení podlehly i osobnosti s mnohem vyšší státnickou a politickou erudicí než byl on.³⁵⁰ S poněkud zkreslenými fakty František Všeticka dokázal svou naivitou až nebezpečné gesto převyprávět jako pohádku a vyrobit z něj hrdinský čin.

Nakladatel Ladislav Kuncíř

Nedlouho po konci II. světové války v Evropě se Josef Štefan Kubín rozhodl podruhé vydat dvě knihy pohádek. Jmenuovaly se *Záhon rozmarýnky* a *V čarodějném kole* a měly vyjít u Ottova nakladatelství. Později si to Kubín rozmyslel a zakázku dal 15. listopadu 1945 k dispozici nakladateli Ladislavu Kuncířovi. Kubín obdržel za *Záhon rozmarýnky* zálohu 20.000,- Kč. Leč kniha v následujícím a ani v dalším roce nevyšla. Kuncíř se omlouval, nabízel odstoupení od smlouvy.³⁵¹ Mezi tím se poměry v Československu změnily a Ladislav Kuncíř jako soukromý nakladatel přestal existovat. Dostal možnost přejít se všemi aktivy pod nakladatelství Vyšehrad, kde kniha *Záhon rozmarýnky* na konci roku 1949 také vyšla. Kubín ovšem nabyl dojmu,

³⁵⁰ Že se jednalo o setrvalý blud v českých politických vodách dokazuje např. Jiří KOŘALKA, *Češi v Habsburské říši 1815 – 1914*, Praha 1996, s. 327. Před I. světovou válkou se Klofáč, Kramář a mnozí další vážně zabývali nabídkami různé formy spolupráce s Ruskem v případě zásahu proti Rakousko-Uhersku a Německu. Byla řeč i o přivtělení k Rusku. Z druhé strany časové i místní se brežněvovskou doktrínou *omezené suverenity* satelitních států Sovětského svazu tyto sny málem naplnily.

³⁵¹ „Slovutný pane profesore, současné poměry na knižním trhu donutily mne k restrikci letošního vydavatelského programu knih pro mládež, a přesunouti vydání na příští rok. Protože mi ministerstvo informací dosud nevydalo povolení k tisku Vašich knih a protože by nebylo možno včas knihy zhotoviti, byl bych ochoten odstoupiti od smlouvy, abyste mohl zadati jiné firmě. V případě, že s tímto řešením budete souhlasiti, odvolám objednávku obrázků u malířů a knihy Vám vrátím. Hledím vstříc Vaší ctěné odpovědi a zůstávám v hluboké úctě, Ladislav Kuncíř.“ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 1443, sign. 53/66, kart. 4.

že když knihu zadal Kuncířovi, ale vydal ji Vyšehrad – pozor, bez nové smlouvy! – propadl původní závdavek 20.000,- Kč a on má nárok na plný, nekrácený honorář. Když mu potom z Vyšehradu vyplatili částku bez zálohy, ovládl ho šířavý pocit, že byl velmi drze okraden. Navíc honorář 49.500,- Kč za pět tisíc výtisků při 93,- Kč za knihu, tj. asi 10 % maloobchodní ceny, nepřijal. Požadoval 15 %, sám napočítal 71.250,- Kč. Nakladatelství v takovém případě částku korigovalo na 69.750,- Kč, ale ani tu nehodlalo uznat s odkazem na státní nařízení minimalizovat ceny knih. Nakonec nakladatelství Vyšehrad nabídlo honorář 60.000,- Kč, ale to už byla celá věc v rukách právníků a nakladatelství svou nabídku stáhlo.³⁵² Žalobu podal Kubín i přes dobrozdání právního oddělení Svazu československých spisovatelů, které si vyžádal a jež označilo postoj Vyšehradu v tomto případě za správný, neboť ten byl právním nástupcem zaniklého nakladatelství Kuncíř. V konceptu žaloby, kterou Kubín vypracoval, se mimo jiné dočteme: *„Vyšehrad je rozsáhlé (bývalé lidovecké) nakladatelství, jež po únoru '48 ponecháno v provozu, ovšem s povinností zapojit se do nových socialistických řádů republiky. ale po starém způsobu chce z autora kořistit dál, ač nová ústava a nový Řád, obě zaručuje umělcům důrazně všechna práva. [...] Bude třeba upozornit dozorní orgány na tyto dnes už nemožné způsoby. Já taky žádám od 6. října '50 prošlá procenta z dluhu. Jos. Št. Kubín, laureát RSC.“*³⁵³

Případem proplacené zálohy, kterou Kuncíř inkasoval zpět po vydání knihy, se nakladatelství Vyšehrad nehodlalo zabývat a nechalo na obou pánech, ať se spolu domluví. To už ale nebylo možné, poněvadž v květnu 1951 byl Ladislav Kuncíř zatčen.³⁵⁴ Státní tajná

³⁵² 12. února 1951 poukázalo na Kubínův účet po odečtení zálohy a daně 28.025,- Kč. Další peníze Kubín nedostal.

³⁵³ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, dokumenty – žaloba proti nakladatelství Vyšehrad z 2. února 1951, inv. 0221, sign. 53/66, kart. 1. Jenom pro pořádek připomínám, že Kubín v této době dobře věděl, že nemá práva používat titul „Laureát“.

³⁵⁴ 19. června 1950 Jaroslav Durych varoval Kuncíře: *„Milý příteli, snad se podívíte, ale divte se! Uvažoval jsem o dnešním rozhodujícím dni a poněvadž se mi derou před oči všechny zkušenosti mého života, jsem puzen k tomu, abych Vám dal nasmělou, ale upřímnou radu: Poddávejte se co nejméně vlastní iniciativě a přijímejte vše, pokud to jde, co možná pasivně. Tato doba a tato místa nejsou způsobila pro gesta. Já jsem toho alespoň leckdy litoval. Neznáme totiž přesně vůli Boží a naše rozhodnutí bývá pak unáhlené a chybné. Doporučuji Vám tedy*

bezpečnost jej zařadila do „fašistické skupiny“ pravicových intelektuálů. Do Bezpečností vytvořené „klerofašistické odnože Zelené internacionály“ patřili kromě Kuncíře spisovatelé, editoři, kritici – Václav Prokůpek, Bedřich Fučík, Zdeněk Kalista, František Krepina, Jan Zahradníček a další. Soud zasedal v Brně ve dnech 2. – 4. července 1952, „prokázal souvislost zločinecké činnosti“ s v dubnu téhož roku v Praze odsouzenými katolickými básníky J. Kostohryzem a V. Renčem a rozdělil tresty od 10 do 22 let žaláře s propadnutím veškerého majetku a ztrátě čestných občanských práv. Ludvík Kundera byl přítomen procesu a činil si drobné poznámky. Podle nich se prokurátor kladl Kuncířovi za vinu nadbytečné výtisky, zbytečné dotisky, plýtvání svěřenými prostředky. Kuncíř na obvinění reagoval opatrně, zdrženlivě, „*kroutí se – řadu věcí jsem si neujasnil, mimochodné sdělení, částečně.*“³⁵⁵ Většina odsouzených byla propuštěna po amnestii na počátku šedesátých let, rehabilitováni byli většinou v roce 1967. Ne všichni se alespoň tohoto částečného ospravedlnění dočkali. Nemocný Jan Zahradníček zemřel na následky nelidských podmínek ve vězení pár měsíců po svém propuštění (†7. října 1960). Ladislav Kuncíř byl z vězení podmíněčně propuštěn kvůli zhoršení zdravotního stavu v roce 1956, rehabilitován s ostatními v roce 1967. Zemřel roku 1977. Nechme promluvit samotného Kuncíře:

„Moje samostatná vydavatelská a nakladatelská činnost tím končí [1949]. Získané a zaplacené autorizace řady knih, rovněž zálohy vyplacené překladatelům jsem odepsal a tím svoje ztráty zvýšil. To mě tolik nemrzí, jako ztráty hodnot. [...] Nakladatelství Vyšehrad, v němž jsem s úchvalou ministerstva informací nastoupil místo ředitele, získalo likvidací mého nakladatelství můj podnik se všemi aktivy. [...] Získalo ovšem i cenné sklady.

V květnu 1951 jsem byl zatčen a odsouzen. Protože bylo vysloveno i propadnutí majetku, přišel jsem i o svou knihovnu a

aspoň konformní řešení a nepouštějte z rukou více, než snad nezbytně musíte pustit. Jistě je to v mnohých věcech dobré, že jste ve Vyšehradě právě Vy a ne jiný, že jste tam na překážku různým domýšlivcům, a něco se už překousnout musí všude. Se srdečným pozdravem Váš J. D.“ LA PNP Staré Hrady, fond Ladislav Kuncíř, korespondence přijatá, inv. č. 0138, sign. 108/74, kart. 1.

³⁵⁵ Radovan ZEJDA, *Byl básníkem. Život a dílo Jana Zahradníčka*, Tišnov 2004, přílohy, s. 238.

archiv. Byly tak ztraceny rukopisy, korespondence, smlouvy, kresby, návrhy grafických úprav, štočky a všecko. Po více než pěti letech jsem byl propuštěn a v roce 1966 plně rehabilitován.“³⁵⁶

Na Kubína Kuncíř nijak zvlášť nevzpomínal, v zachovalé části pozůstalosti Kubínovo jméno výrazně nefiguruje.³⁵⁷ Jediná vzpomínka se datuje na počátek dvacátého století, kdy se Kuncíř učil knihkupcem v Jičíně u Josefa Zajička:

„Naše knihkupectví bylo něco více než jen prodejnou knih. V den, kdy přišla týdenní pražská zásilka, měnilo se v literární salon, kde se nad novinkami rokovalo. Těšil jsem se na tyto chvíle a naslouchal dychtivě těmto hovorům. Měly jistě velký vliv na moje chápání a rozhojňovalo moji lásku ke knize a k mému povolání.

K návštěvám našeho knihkupectví náležel Em. Čapek, potomní redaktor a vydavatel revue Nové Čechy, z profesorů mi utkvěl v paměti jemný znalec literatury a překladatel z polštiny J. Matouš, hlučný J. Š. Kubín, filozof Oldřich Kramář, někdy přišel inženýr Jindřich Fleischner a docent dr. Vavřínek, tehdy právě korigoval svou stať pro Leichtrovu Českou politiku.“³⁵⁸

Kubín byl pevně rozhodnutý napravit „křivdu“ a domoci se svého, již jednou inkasované zálohy na honorář: *„Dvacet tisíc závdavku dal na knihu první nakladatel L. Kuncíř, a Vyšehrad nemá práva bez mého svolení ji mně strhávat! Vyšehrad není Kuncíř a Kuncíř není Vyšehrad! Můj honorář je celý splatný u Vyšehradu. Má-li Kuncíř (an knihu ani po čtyři léta nevydal, a mě nejméně o jedno vydání knihy zkrátil) nárok na vrácení závdavku, může se obrátit jen na mě! Vyšehradu do toho nic není!“³⁵⁹* Vracet Kuncířovi ale nic nechtěl. Naopak. Když bezúspěšně vyčerpal všechny cesty, aby se

³⁵⁶ LA PNP Staré Hrady, fond Ladislav Kuncíř, rukopisy vlastní, Život pro knihu, inv. č. 1 – 3, sign. 48/73, kart. 2, s. 162 strojopisu.

³⁵⁷ Jak vyplývá z předchozího citátu, Kuncířův osobní archiv a korespondence šly po jeho zatčení a nespravedlivém odsouzení do stoupy. Ztrátu se Kuncíř pokusil nahradit vzpomínkami a zbylou korespondencí, která se v době zatčení nenacházela u něj. Vše se však vešlo do pouhých dvou kartonů uložených v LA PNP.

³⁵⁸ LA PNP Staré Hrady, fond Ladislav Kuncíř, , rukopisy vlastní – Vzpomínky a ze vzpomínek, inv. č. 00011, sign. 104/88, kart. 2, s. 4 – 6 strojopisu.

³⁵⁹ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence – korporace, Vyšehrad, koncept odpovědi, inv. č. 3227, sign. 53/66, kart. 10.

domohl „svých“ peněz, a přestože měl v rukách hned několik ověření, že věc, jak se stala, byla právně naprosto pořádku, obrátil se Kubín dopisem na ministerstvo spravedlnosti ČSR a veškerou „citlivost“ a „lásku k bližnímu“³⁶⁰ v sobě hodně razantně potlačil:

„9. dubna 1953

Dovoluji si podati tuto žádost:

Věc se týká Ladislava Kuncíře, jenž byl loni – 1952 – pro pikle právem odsouzen a jmění mu zabaveno. Tento Kuncíř, jako bývalý nakladatel objednal si u mne knihu v roce 1945 : Záhon rozmarýnky – a dal mi zálohu 20.000,- Kč. Ale knihu nevydal roku 1946, ani ve čtyřicátém sedmém, ani čtyřicátém osmém, jak byl podle smlouvy povinen. Když pak byl zbaven soukromé živnosti, ediční rada určila vydat knihu nakladatelství Vyšehradu. Tím závdavek 20.000,- propadl a Kuncíř se taky o něj nikdy nehlásil. V účtu kniha vyšla v září 1949. Ale než mně byl vyplacen honorář, milý Kuncíř si bez mého vědomí a svolení v březnu 1950 svůj závdavek neprávem vyzvedl a Vyšehrad mu ho taky bez mého vědomí a svolení vyplatil.

*I soudím, že mám oprávněný nárok, aby mně byl tento propadlý závdavek 20.000,- ze zabavené hodnoty Kuncířovy vrácen.*³⁶¹

Odpověď přišla obratem a Kubína asi moc nepotěšila, protože rozhodnutí o možném finančním vypořádání přesunulo ministerstvo na nižší správní orgán bez zjevné ochoty se v záležitosti dále angažovat, a v případě údajného porušení smlouvy Vyšehradem doporučilo Kubínovi obrátit se na příslušný soud.³⁶² Pokud jsme dosud chtěli omlouvat

³⁶⁰ Znovu citujeme z diplomové práce Olgy Brandtové, která ovšem jen shrnula všeobecně vžitý pohled na Kubínovu osobnost.

³⁶¹ LA PNP Staré Hrady, fond J. Š. Kubín, korespondence odeslaná, koncept, inv. č. 3339, sign, 53/66, kart. 11.

³⁶² „25. dubna 1953, K Vašemu dopisu sděluje ministerstvo spravedlnosti, že závazky váznoucí na majetku, který výrokem soudu propadl ve prospěch státu, vypořádává okresní národní výbor – finanční referát, v jehož obvodu měl dřívější vlastník své poslední bydliště (oběžník ministerstva financí z 11. června 1952 č. poř. 304 Sbírký oběžníků pro KNV). Proto žádáte-li, aby záloha 20.000,- Kčs Vám byla vyplacena z jmění Kuncířova, obraťte se se svou žádostí na uvedený národní výbor. Máte-li za to, že snad nakladatelství Vyšehrad porušilo své

Kubínovo počínání nepříznivou dobou, tragickými okolnostmi, politickou naivitou a neznalostí, zde se nám žádné podobné omezilky nedostává. Vymáhat na neprávem žalářovaném člověku majetek na základě sporných a nejasných nároků, to je ryzí a neomluvitelný hyenismus.

Touha po penězích Kubína postupně pohltila. Nejen že ve své oblíbené hospůdce v pražské Bořislávce byl pověstný, protože nedával číšníkům ani krejcar spropitného a spíše se o každý halíř přel, na provoz domácnosti přispíval minimálně³⁶³ a ještě prohledával police, zda si žena bokem nějaké peníze neschraňuje. V až patologické lásce k penězům ke konci svého života nemalé úspory raději po hrstech pálil, než aby je někomu zanechal.³⁶⁴ Díky konfliktní povaze ani neměl komu. Jeho druhé manželství zřejmě od začátku nebylo příliš vydařené. Posledním impulsem k manželskému rozvratu byla smrt dcery Vlasty v nacistické káznici ve Waldheimu, když se Kubín, jak to vyplývá z výše uvedené korespondence, staral hlavně o svou bezpečnost, o svůj klid. S dětmi z prvního manželství se stýkal spíše formálně, s většinou přátel se rozešel ve zlém, tedy mu zbyli jen obdivovatelé. A těm se peníze nedávají.

Josef Štefan Kubín zemřel, spíše prý usnul 31. října 1965 ve státním sanatoriu, kam ho odvezli dva dny před koncem. Ještě před čtrnácti dny zpíval v rozhlase. Rozloučení s J. Š. Kubínem proběhlo v Domě umělců, promluvil první náměstek ministerstva školství a kultury dr. František Kahuda, hlavní slovo měl Jaromír Jech. O

smluvní závazky vůči Vám, mohl byste se na něm domáhati náhrady žalobou. Přednosta oddělení v zastoupení, dr. Stach vr.“ LA PNP Staré Hradky, fond J. Š. Kubín, korespondence přijatá, inv. č. 3230, sign. 53/66, kart. 8.

³⁶³ LA PNP Staré Hradky, fond J. Š. Kubín, korespondence cizí, Augusta Kubínová sestře Olze, inv. č. 0003, sign. 1/39, kart. 8. *„Ráda bych se ovšem zbavila vaření – hlavně té zodpovědnosti – jak vystačit, a toho zneuznání, když něco není jak má být, jak po mně loupne jedovatým pohledem až se celá zatřesu. A za všechno má jen radost a štěstí odměnou. Teď je zas v sedmém nebi, - budou mu filmovat jednu povídku – „Muzikant“ – režisér Vávra už zde byl – prof. Kříčka mu bude dělat hudbu, - co mohl mých dětí vychovat, a já si to takle zničila, - sama zůstanu, kdo mohl tušit, že se dožije metuzalémských let.“*

³⁶⁴ Zde se odvolávám na vzpomínky dr. Heleny Štorchové, která je praneteří paní Augusty Kubínové (babička dr. Štorchové Olga Fišerová byla sestrou Augusty Kubínové) a v současnosti držitelkou jedné třetiny autorských práv z Kubínova díla. Dr. Štorchová vzpomíná, jak při jedné návštěvě u Fišerů paní Augusta Kubínová vytáhla z tašky plnou hrst zpola ohořelých stokorunových bankovek a se smutným výrazem opakovala: *„Tak se podívej, co mně pořád dělá...“*

Kubínově úmrtí informovaly všechny hlavní deníky.³⁶⁵ Pohřeb měl státní, s rakví zahalenou v československé vlajce, a odpočívá na Slavíně.³⁶⁶

³⁶⁵ *Národní umělec J.Š.Kubín zemřel*, Rudé právo, 2. listopadu 1965, s. 1. *Rozloučení s J. Š. Kubínem*, Rudé Právo 9. listopadu 1965, za svaz čs spisovatelů vystoupil Josef Sekera. *Zemřel J. Š. Kubín*, Svobodné slovo, 2. listopadu 1965, s. 1. *Zemřel národní umělec J. Š. Kubín*, Večerní Praha, 2. listopadu 1965, s. 4. *J. Š. Kubín zemřel*, Práce 2. listopadu 1965, s. 1. *Zemřel národní umělec Josef Kubín*, Svět v obrazech 19. listopadu 1965 + foto. František VŠETIČKA, *Zemřel národní umělec J.Š.Kubín*, neznámo.

³⁶⁶ Dopis A. Kubínové A. Krausovi z 16. listopadu 1965, fond Arno Kraus, korespondence přijatá, inv. č. 00092, sign. 37/69, kart. 3.

Závěrem

Každý badatel, který věnuje svou pozornost českému národopisu nebo literatuře 20. století, musí alespoň okrajově narazit na výjimečnou a také osamocenou postavu Josefa Štefana Kubína (*1864 - †1965). Svéráz sto a jednoho roku, jenž mu byl dán k žití na této zemi, jej poznamenal a vytrhl z generace jeho druhů, z generace, na svých studijních procházkách Prahou potkávající ještě Jana Nerudu či Bedřicha Smetanu, generace okouzlené prvními telefonními stanicemi. Dokončiv roku 1891 studia moderní filologie vyučoval Kubín na několika reálkách a gymnáziu až do poloviny dvacátých let 20. století. V této době začaly také vycházet první svazky jeho mimořádně obsáhlého folkloristického díla, byť provázené prudkým sporem o pracovní metodu a vůbec chápání základních etnografických pojmů. Zároveň se objevovaly první Kubínovy pokusy literární (pomineme-li dřívější práci překladovou a literárně vědní), tedy nejprve jím prováděné výběry z lidových pohádek, později obohacené vlastní invencí a nakonec dovedené k svébytnému, již plně autorskému výrazu. Částečně ještě jako učitel do poslední malé vísky prozkoumal a zpracoval s nebývalou důkladností národopisné prameny v bývalém českém koutku Kladska, v Podkrkonoší, v českých enklávách na Střelínsku a Hlučínsku. Pěťasedmdesátiletý Kubín v roce 1941 překvapil širokou čtenářskou veřejnost první z pěti knih *Jivínských rapsodií*. Inspiračním zdrojem povídkových souborů byl Kubínovi rodný Jičín, doba jeho mládí a dospívání, příběhy, jež sám zažil, viděl, o nichž slyšel vypravovat. Vše plyne před čtenářem ve zdánlivém poklidu, ve skutečnosti však ve vzruchu, plné napětí a emocí, zároveň však v jednotě a souladu, mistrně podáváno barvitým, neotřelým, nezaměnitelným, vpravdě kubínovským jazykem. Neoddiskutovatelná jedinečnost *rapsodií*, vynášená do nebe Vančurou i dalšími a po válce po právu oceňovaná, vedla Kubína k další práci. Zde ale Kubín našel své hranice – oddáliv se od rodného města, od živých příběhů, od života samého, pramen jeho tvůrčího talentu vyschl, děj se stal neuchopitelným, z tisíců barev jeho povídek zbyly fleky na rudém praporu, z řeči drsné i krásné jen prázdné tlachání.

V roce 1949 vstoupil Kubín do KSČ. Pilně studoval Marxe, Lenina, i Stalina a ze „správného“ úhlu pozoroval, také i hodnotil svět kolem sebe. Místo *Jivínských rapsodií* psal říkadla, která se jen hemžila násilnickými a krvelačnými výzvami proti Adenauerovi a britsko-francouzské přítomnosti v Egyptě, pahorek Veliš u Jičina vyměnil za Quirinal, Tetku v devíti sukních za patologicky piklícího Pia XII. v přepodivném, krejcarově-eschatologickém pokusu o satiru s názvem *Žíhavky Vatikánské*. Kombinací zásluh, mimořádné vhodnosti k propagandistickému využití, angažovaného postoje i bezesporu nepřehlédnutelné osobnosti byl Kubín veleben a vychvalován. V roce 1962 obdržel Řád práce, Národním umělcem se stal při příležitosti stých narozenin. Ale to už jsem v době kosmických letů, Chruščevovských experimentů s celinami a kukuřicí, Kubou a raketami, či v lepším případě olympijských triumfů Věry Čáslavské.

Předložená práce se snažila jednak zdůraznit dostupné, dosud však pozapomínané a přehlížené fakty, tak i prezentovat závěry učiněné na základě nových výzkumů. Jeden z důvodů, proč tolik místa v textu věnuji přímým citacím, je často zásadní rozpor svědectví archivních pramenů s posavadní skicou životních osudů Josefa Štefana Kubína. Asi nikdo by na základě starší literatury nepodezíral bodrého folkloristu, že by byl schopen vymáhat sporný honorář z majetku neprávem odsouzeného člověka, vydírat svého představeného poukazováním na údajně zničené zdraví, psát pomlouvačné dopisy, že by se pro svůj klid a pohodlí zcela vzdal nejmenší možnosti o pratitěrné pírkó ulehčit vlastní dceři v jejím krutém osudu.

Tato práce neměla být dehonestujícím a modlu bořícím spiskem. Cílem, který se snad podařilo částečně splnit, bylo odpovědně opravit a doplnit poznatky o Kubínově životě i v souvislostech, který si Kubín vymíňoval zanechat pouze pro sebe a na jejich podkladě pomoci lépe porozumět a pochopit východiska a rozhodnutí, vědecká či soukromá, jež Josef Štefan Kubín svému okolí ku pomoci i ke škodě za svého života učinil.

Prameny a literatura

Archivní prameny:

Archiv bezpečnostních složek ministerstva vnitra, bezpečnostní archiv, 3. oddělení – oddělení StB, Brno - Kanice.

Archiv Českého rozhlasu České Budějovice, fond Dokumenty, zvukové záznamy z roku 1962.

Archiv Českého vysokého učení technického Praha, protokoly o Státních zkouškách, seznamy absolventů.

Archiv Etnologického ústavu Akademie věd České republiky, fond Folkloristika, J. Š. Kubín.

Archiv Farního sboru Českobratrské církve evangelické, Praha 1, Nové Město.

Archiv hlavního města Prahy, fond Reálné gymnázium Praha II, Nové Město, Truhlářská ulice.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky.

Archiv ústřední rady Církve československé husitské.

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, pracoviště Staré Hrady, fond Josef Štefan Kubín, fond Arno Kraus, fond Ladislav Kuncíř.

Národní archiv, fond Zemská školní rada, fond Policejní ředitelství 1921 – 1930.

Státní oblastní archiv Třeboň, knihy narozených a oddaných českobudějovické diecéze 1892 – 1905.

Státní okresní archiv České Budějovice, fond Kroniky a pamětní knihy, fond Školy a školství.

Publikované prameny:

Korespondence:

JECH, J.: *Dílo Josefa Štefana Kubína ve světle korespondence Jiřího Polívky*, Český lid 64, 1964, s. 272 – 281.

VŠETIČKA, F.: *Krásné politikum*, Literární noviny, 1964, č. 40, s. 6 – 7.

Paměti:

ČERNÝ, V.: *Paměti III, 1945 – 1972*, Brno 1992.

SEIFERT, J.: *Všecky krásy světa*, Praha 1982.

Periodika:

Budivoj, 1900 – 1901.

Český lid, 1894 – 1902, 1930 – 1933, 1950 – 1965, 1999 – 2004.

Kalendář mladé vesnice, 1950 – 1956.

Literární noviny, 1964.

Lumír. Revue pro literaturu, 1926.

Národní práce, 1941 – 1942.

Panorama, 1941.

Rudé právo, 1951 – 1957.

Slavie, 1925 – 1926.

Úhor. Kritická revue literatury pro mládež, 1942 – 1943.

Zprávy české vyšší školy reálné v Českých Budějovicích, 1890 – 1905.

Z prostudovaného díla J. Š. Kubína:

České Kladsko (1919).

Lidové povídky z Podkrkonoší I. Podhoří západní (1922 – 1923).

Lidové povídky z Podkrkonoší II. Úkrají východní (1926).

Nová kytka pohádek (1926).

České Kladsko. Nástin lidopisný (1926).

Nová kytka pohádek (1928).

Pelíšek v lidové paměti (1940).

Hrozná chvíle (1941).

Blesky nad hlavou (1942).
Záhon rozmarýnky (1944).
Na veselé hodině (1945).
Když se čerti rojili (1946).
Divoké přeháňky (1948).
Lidové humorky (1948).
Z Východu světlo (1952).
Pohádek jako kvítí (1956).
Kladské povídky (1958).
Škubánek (1959).
Rytíři z NAPO (1959).
Buďte blaženi (1960).
Na každého dojde (1962).
Pojedeme do Jivína, koupíme si báni vína (1962).
Strakatý máslo (1964).
Růže pekelná (1965).
Jivínské rapsódie (1977).
Kudrnaté povídky (1988).
Baba nad čerta (2001).

Další:

Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským. Soudní zápis v trestní věci vedení protistátního spikleneckého centra projednávané před senátem trestního soudu v Praze ve dnech 20. – 27. listopadu 1952, Praha 1953.

Československá církev v mírovém úsilí. Projevy ze III. Řádného sněmu československé církve, Praha 1950.

Literatura:

Slovníky a encyklopedie:

Československá vlastivěda II. Člověk, Praha 1933.

Českoslovenští spisovatelé literatury pro děti, Praha 1985.

Čeští spisovatelé 20. století, Praha 1985.

Kronika českých zemí, Praha 2003.

Lexikon české literatury, Praha 1993.

Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, Praha 2007.

Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných znalostí, Praha 1926 - 1933.

Ottův slovník naučný, Praha 1908.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945, Praha 1995.

Studie, sborníky, monografie:

AUDY, O.: *Pohled do dílny J. Š. Kubína*, Úhor. Kritická revue literatury pro mládež 32, 194, č. 2, s. 1 - 2, 19 - 21, 38 - 42.

BACHTIN, .M. M.: *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Praha 2007.

BÍLKOVÁ, E. - CARDA, V. - ČELIŠ, K. (edd.): *Jičínské gymnázium 1624 - 1999. Almanach k 375. výročí*, Jičín 1999.

BÍLKOVÁ, E.: *Pod Valtickou branou. Fakta o nejznámějších jičínských osobnostech, spolcích, stavbách, institucích, školách, událostech*, Jičín 2004.

BAHENSKÁ, M. - WOITSCH, J. (edd.): *Josef Vařeka české etnologii. Výbor studií vydaných k 80. narozeninám*, Praha 2007.

BLÜML, J. - BLÜMLOVÁ, D. - JIROUŠEK, B. (edd.): *Jihočeši v české historické vědě*, České Budějovice 1999.

BRANDTOVÁ, O.: *Kubínovy soubory lidových povídek jako pramen cizích geografických a etnografických reálií v lidové próze*, Český lid 86, 1999, s. 215 - 224.

BRANDTOVÁ, O.: *Národopis v životě a díle Josefa Štefana Kubína*, Český lid 88, 2001, č. 3, s. 265 - 278.

BROUČEK, S. (ed.): *Češi v cizině 9 - 10*, Praha 1996 - 1998.

BURKE, P.: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005.

CORNWELL, J.: *Hitlerův papež. Tajný příběh Pia XII.* Praha 2008.

- ČERNÝ, V.: *Vývoj a zločiny panslavismu*, Praha 1997.
- ČMEJREK, J.: *Zemědělství a venkov v politickém procesu*. Praha 2001.
- DAVÍDEK, V.: *Kladsko domů, domů...*, Praha 1946.
- DAVIES, N. – MOORHOUSE, R.: *Mikrokosmos. Portrét jednoho středoevropského města*, Praha 2006.
- Federální statistický úřad: *Statistické údaje, které jsme neměli znát*, Praha 1990.
- HÁJEK, J.: *Lid je silnější než dolary*, Praha 1952.
- HLUŠIČKOVÁ, R.: *Kladsko a Československo v letech 1945 – 1947*, Hradec Králové – Wrocław 1999.
- HOFFMEISTER, A.: *Reportáž o kongresu pro odzbrojení a spolupráci národů ve Stockholmu*, Praha 1958.
- HOFFMEISTER, A.: *Sto let české karikatury*, Praha 1955.
- HORÁK, J.: *Humor, vtip a satira v české lidové písni*, Praha 1947.
- HROCH, M.: *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*, Praha 1999.
- CHALOUPKA, O. – VORÁČEK, J.: *Kontury české literatury pro mládež*, Zlatý máj 12, 1968.
- CHALOUPKA, O.: *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*, Praha 1985.
- CHALOUPKA, O.: *Když se čerti rojili*, Zlatý máj 16, 1972, s. 196 – 197, 411 – 412.
- CHALOUPKA, O.: *Vypravěč Josef Štefan Kubín*, Hradec Králové 1966.
- CHALOUPKA, O.: *Diplomové práce na fakultě etnografie 1980 – 1989*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica at Historica 3, Praha 1991.
- JANÁČEK, P.: *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938 – 1951*, Brno 2004.
- JAWORSKI, R.: *Mezi politikou a trivialitou. Sudetoněmecké grenzlandromány 1918 – 1939*, Dějiny a současnost 26, 2004, č. 1, s. 27 – 31.
- JECH, J. – SKALNÍKOVÁ, O. (edd.): *Lidová tradice. Přátelé k 85. narozeninám akademika Jiřího Horáka*, Praha 1971.
- JECH, J.: *Na vaši radost. Josef Štefan Kubín*, Hradec Králové 1985.

- JECH, J.: *Tvůrčí příklad Josefa Štefana Kubína*, Český lid 41, 1954, s. 194 – 196.
- JECH, J.: *Z Krakonošovy mošny*, Praha 1982.
- JOHNSON, P.: *Dějiny 20. století*, Praha 1991.
- JOHNSON, P.: *Nepřátelé společnosti*, Řevnice 1999.
- JUDT, T.: *Povojnová Európa. História po roku 1945*, Bratislava 2007.
- JUSSEN, W. (ed.): *Papst Pius XII., Gerechtigkeit, Schafft, Frieden. Reden und Enzykliken*, Hamburg 1946.
- KALETA, P. – TYLLNER, L. (edd.): *Slovanský svět očima badatelů a publicistů 19. a 20. století. Sborník z mezinárodní vědecké konference k 50. výročí úmrtí Ludvíka Kuby*, Praha 2007.
- KAŇÁK, M.: *Dr. Karel Farský. O životě a díle prvního patriarchy církve československé*, Praha 1951.
- KAPLAN, K. – KOSATÍK, P.: *Gottwaldovi muži*, Praha – Litomyšl 2004.
- KAPLAN, K. – PALEČEK, P.: *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2001.
- KAPLAN, K.: *Československo v letech 1948 – 1953*, Praha 1991.
- KAPLAN, K.: *Stát a církev v Československu 1948 – 1953*, Brno 1993.
- KLIMEŠ, I.: *Veit Harlan. Zlaté město*, Dějiny a současnost 25, 2003, č. 5, s. 21 – 23.
- KNAPÍK, J.: *V zajištění moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956*, Praha 2006.
- Kolektiv autorů: *Byli jsme ve šťastné zemi. Zájezd československých zemědělců do SSSR*, Praha 1950.
- Kolektiv autorů: *Šedesát let Jirsíkova gymnasia v Českých Budějovicích*, České Budějovice 1928.
- KONRÁD, K.: *Slavný den*, Literární noviny, 1964, č. 40, s. 6 -7.
- KOŘALKA, J.: *Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815 - 1914*, Praha 1996.
- KOUDELKOVÁ, E.: *Čtení o Krakonošovi. Sborník studií o (převážně) literárních podobách vládce hor. Památce Jaromíra Jecha*, Liberec 2002.
- KRAFÍKOVÁ, V.: *J. Š. Kubín*, Plamen 4, 1962, č. 40, s. 36.

- Krajská správa Českého statistického úřadu: *35 let rozvoje Jednotných zemědělských družstev v Jihočeském kraji*, České Budějovice 1984.
- Krajský národní výbor České Budějovice: *40 let rozvoje Jihočeského kraje*, České Budějovice 1984.
- KŘEN, J.: *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005.
- KUBKA, F.: *Malé povídky pro Mr. Trumana*, Praha 1951.
- KUBKA, F.: *Picassova holubice*, Praha 1953.
- KUNEŠ, J. (ed.): *Modrý závoj. Čeští spisovatelé českým dětem*, Praha 1942.
- LORMANOVÁ, J.: *Hovory s Václavem Tillem*, Praha 1947.
- LUXMOORE, J. – BABIUCHOVÁ, J.: *Vatikán a rudý prapor. Zápas o duši východní Evropy*, Praha 2003.
- MACHULA, J.: *Vatikán a Československo 1938 – 1948. Paměti*, Praha 1998.
- MAREK, P.: *Církevní krize na počátku první Československé republiky 1918 – 1924*, Brno 2005.
- MAUR, E. a kol.: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998.
- MAYSL, A.: *Třicet let činnosti Matice školské v Českých Budějovicích*, České Budějovice 1902.
- MEJMULKOVÁ, E.: *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999.
- MITROCHIN, V. N. – ANDREW, CH.: *Neznámé operace KGB. Mitrochinův archiv*, Praha 2001.
- MOCZARSKI, K.: *Rozhovory s katem. Deník zpovědí válečného zločince Jürgena Stroopa*, Brno 2007.
- MOLLNAU, K.: *Hříchy politického katolicismu. Pravá tvář církevní hierarchie*, Praha 1960.
- MRŇÁVEK, J.: *Slavnostní vysvěcení české školy Matiční na Lineckém předměstí*, České Budějovice 1901.
- NOVÁK, A.: *Kladské písničky*, Lumír. Revue pro literaturu, umění a společnost 53, 1926, s. 159 – 161.
- NOVÁK, A.: *Tři monografie literárnědějepisné*, Lidové noviny, 3. dubna 1927, s. 5.
- NOVÁK, B.: *Zjevení jazyka*, Panorama 19, 1941, s. 29 – 30.

- OLBRACHT, I.: *Spisovatelé třicet let pod praporem Komunistické strany Československa 1921 – 1951*, Praha 1951.
- ONDOK, P. J.: *Muklovský Vatikán*, Brno 2007.
- OTČENÁŠEK, J.: *Němci v Čechách po roce 1945 na příkladu západního Podještědí*, Praha 2006.
- PAVJOLKIN, I.: *Je bůh? Besedy*, Praha 1958.
- PAVJOLKIN, P.: *Náboženské pověry a jejich škodlivost*, Praha 1953.
- PELÁN, J. (ed.): *Formani, vandrovníci, voraři. Josef Jahoda: Slunce, Josef Štefan Kubín: Podařený párek, Jan Morávek: Plavci na Sázavě*, Praha 1988.
- PELANT, K.: *Vatikán. Listy římského návštěvníka do Čech*, Praha 1907.
- PETIŠKOVÁ, T.: *Československý socialistický realismus 1948 – 1958*, Praha 2002.
- PLICKA, K. – VOLF, F. – SVOLINSKÝ, K.: *Český rok v pohádkách, písních, hrách a tancích, říkadlech a hádankách*, Praha 1960.
- PODIVEN: *Češi v dějinách nové doby (1848 – 1939)*, Praha 2003.
- POLÍVKA, J.: *Diskuse o Kubínových pohádkách*, *Slavie* 4, 1925 – 1926, s. 567 – 571.
- POLLACK, M.: *Mrtvý v bunkru. Zpráva o mém otci*, Brno 2007.
- POSPÍŠILOVÁ, J. – NOSKOVÁ, J. (edd.): *Od lidové písně k evropské etnologii. 100 let Etnologického ústavu Akademie věd České republiky*, Brno 2006.
- PRŮCHA, S.: *Čemu se říká přátelství*, Kladno 1974.
- PUCHERNA, V. J.: *Paměti Besedy Česko-budějovické 1862 – 1902*, České Budějovice 1903.
- RADA, F.: *Když se psalo c. k. Ze života Českých Budějovic na počátku století*, České Budějovice 1966.
- RADA, F.: *Když se psalo T. G. M. České Budějovice v prvním desetiletí republiky*, České Budějovice 1992.
- RICHTER, K.: *Válka začala v Polsku*, Praha 2004.
- ROBEK, A. – VAŘEKA, J. a kol.: *Stará dělnická Praha. Život a kultura pražských dělníků 1848 – 1939*, Praha 1981.

ROBEK, A. – VAŘEKA, J.: *Národopis. Jihočeská vlastivěda*, České Budějovice 1987.

RUBEŠ, Z.: „*Odkaz Borovského, duch Masarykův.*“ *Josef Štefan Kubín ve sporu s Františkem Vladimírem Vykoukalem, ředitelem gymnázia v Truhlářské ulici v Praze*. Kladský sborník, 26 s., sborník v tisku.

RUBEŠ, Z.: *Jó, ale ta pitevna!, aneb nahlížení na zdraví, tělovýchovu a sport s Josefem Štefanem Kubínem*, referát přednesený na vědecké konferenci „*Čas zdravého ducha v zdravém těle*“, pořádané Jihočeskou univerzitou v Kostelci nad Vltavou 23. - 25. května 2008. Sborník v tisku.

RUBEŠ, Z.: *Josef Kubín, profesor české školy reálné v Budějovicích*, Výběr. Sborník pro vlastivědu a historii jižních Čech 41, 2004, č. 2, s. 166 – 171.

RUBEŠ, Z.: *Kmetská léta J. Š. Kubína*, Tvar. Literární obtýdeník 17, 2007, č. 8, s. 8-9.

RUBEŠ, Z.: *O čem dílo nehovoří. Tragická kapitola v životě Josefa Štefana Kubína*, Dějiny a současnost 30, 2008, č. 5, s. 21 – 24.

SAK, R.: *Život na vidrholci. Příběh Bedřicha Fučíka*, Praha – Litomyšl 2004.

SEIBT, F.: *Ta stará ošklivá melodie. Několik ohlédnutí za německou historií 1900 – 1945*, Praha 2002.

SPURNÝ, T.: *Písňové sběry v Pošumaví II. Josef Štefan Kubín*, Čtení pro lidi. Měsíčník kulturního spolku v Česticích, 1994, č. 6, s. 18.

STREJČEK, F.: *Čtení o Svatopluku Čechovi*, Praha 1908.

SVOBODA, B. E. (ed.): *V boji za mír jsou s námi stamiliony. 2. zasedání Světové rady míru ve Vídni 1. – 6. listopadu 1951*, Praha 1951.

ŠEDA, V. – PALUDA, Š. – HNÍZDO, V. (edd.): *KSČ a kultura. Sborník dokumentů, projevů a článků ke kulturní politice KSČ I, 1921 – 1948*, Praha 1978.

ŠRÁMKOVÁ, .: *Česká prozaická folkloristika v letech 1945 – 2000. Kultura, společnost, tradice*, Praha 2008.

ŠTIKA, J.: *Lidová strava na Valašsku*, Rožnov pod Radhoštěm 1997.

- ŠTOLL, L.: *Skutečnosti tváří v tvář. K tvůrčím problémům naší kultury*, Praha 1949.
- ŠTVERÁK, V.: *Obecná a srovnávací pedagogika*, Praha 1999.
- TILLE, V.: *Kubínovy pohádky*, Slavie 4, 1925 – 1926, s. 99 – 122, 294 – 313.
- TILLE, V.: *O studiu lidu a pohádek*, Český lid 3, 1894, s. 201 – 210.
- TILLE, V.: *Ze srovnávacích studií o našich pohádkách*, Český lid 13, 1904, s. 305 – 306.
- TOUŠKA, F.: *Československý lid v boji za mír. 1. sjezd obránců míru v Praze*, Praha 1951.
- TYDLITÁT, J. (ed.): *Karel Poláček a podoby českého humoru v české literatuře 19. a 20. století*, Rychnov nad Kněžnou 2004.
- URBAN, O.: *Česká společnost 1848 – 1918*, Praha 1982.
- VACULÍK, L.: *Básníkův smích a trochu i pláč*, Zlatý máj. Časopis o dětské literatuře 18, 1974, s. 44 – 46.
- VANČURA, V.: *J. Š. Kubín*, Panorama 19, 1941, s. 157 – 158.
- VAŘEJKOVÁ, V.: *Pětice pohádkových korálků*, Zlatý máj 16, 1972, s. 196 – 197.
- VAŠEK, F.: *Čeští vlastenci před Volksgerichtem*, Praha 2005.
- VINAŘ, J. (ed.): *Almanach. Vzpomínkový sešit k 35. výročí maturity na gymnasiu v Praze II, Truhlářské ulici 1984 – 1939, 27. z 50 číslovaných exemplářů*, Praha 1929.
- VŠETIČKA, F.: *Josef Štefan Kubín*, Praha 1980.
- VYKOUKAL, F. V.: *O dvou řemeslech*, Praha 1910.
- WIES, K.: *Český jih a Šumava v písni I – XV*, Praha 1928.
- WOITSCH, J. – BAHENSKÝ, F. (edd.): *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2004.
- ZÁPOTOCKÝ, A.: *Po staru se žít nedá*, Praha 1949.
- ZEJDA, R.: *Byl básníkem. Život a dílo Jana Zahradníčka*, Tišnov 2004.
- ZEMEK, J. A.: *Vatikánský špion*, Olomouc 1991.
- ZÍBRT, Č.: *J. Š. Kubín. České Kladsko, nástin lidopisný*, Český lid 28, 1928, s. 43 – 44.
- ZÍBRT, Č.: *Veselé chvíle v životě lidu českého*, Praha 2006.

Seznam příloh:

- 1/ Národní umělec a držitel Řádu práce Josef Štefan Kubín.
- 2/ Maturitní vysvědčení Josefa Kubína, Jičín 1884.
- 3/ Ředitel jičínského gymnázia František Lepař.
- 4/ Ředitel Josef Mrňávek sděluje *suplujícím učiteli* Josefu Kubínovi, že může nastoupit místo na českobudějovické reálce.
- 5/ Růžena Kubrová, provdaná Ždichyncová – Hrnčířová, Kubínova tchyně, na fotografii z doby, kdy se jí dvořil Svatopluk Čech.
- 6/ Svatební oznámení Růženy Ždichyncové a Josefa Kubína, 4. září 1893, České Budějovice.
- 7/ Ředitel Jirsíkova gymnázia v Českých Budějovicích a později i gymnázia v Truhlářské ulici v Praze Jan Vařeka (†1917).
- 8/ Budova gymnázia v Truhlářské ulici v Praze, poslední působiště profesora Josefa Kubína.
- 9/ Ukázka první strany protokolu z jednání pedagogického sboru gymnázia v Truhlářské ulici. Schůzi 28. ledna 1921 zahájil ředitel František Vykoukal vzpomínkou na zesnulého francouzského historika a slavistu Ernesta Denise. Zapisovatelem byl Josef Kubín.
- 10/ Úřední pečetě přivěšované k podepsanému protokolu, 3. červenec 1912.
- 11/ Písemná práce z francouzštiny byla dlouho užívána jako záložka v knize. Na jedné straně je Kubínem vlastnoručně vykroužená nedostatečná za překladové cvičení o knize od dědečka, druhou stranu Kubín využil k přípravě na disciplinární řízení.
- 12/ Kartačka malého formátu s částí přednášky, kterou si středoškolský profesor Kubín připravil o Svatopluku Čechovi.
- 13/ Jedna strana Kubínova sešitu s poznámkami k disciplinárnímu řízení. Zde se dočteme o „*smíru*“ s katechetou Františkem Trnkou.
- 14/ Kubínova druhá manželka Augusta rozená Žaloudková se sestrami Vilmou a Olgou.
- 15/ Josef Štefan Kubín s rodinou v době vzniku samostatné Československé republiky.

- 16/ Titulní stránky několika pohádkových knih J. Š. Kubína z dvacátých let 20. století.
- 17/ V roce 1946 byl Kubín čestným předsedou Svazu přátel Kladska. Jedna z publikací, kterou Svaz vydal, obsahovala i tento plakát.
- 18/ Podobné plány si Kubín kreslil během svých výzkumů. Zde kraj pod hřbetem Zvičinou na Jaroměřsku ve východních Čechách.
- 19/ Studentka ČVUT Vlasta Kubínová.
- 20/ Jméno a nacionále Vlasty Kubínové ve vyšetřovacím spise pražského gestapa.
- 21/ Káznice ve Waldheimu, kde Vlasta podle zpráv německých úřadů 24. června 1942 v ranních hodinách zemřela.
- 22/ Řády nacházející se v Kubínově fondu v LA PNP Staré Hrady. Dvě vyznamenání náleží Vlastě: Medaile Za věrnost a Čs. válečný kříž. Řád práce je Kubínův.
- 23/ Součástí vyšetřovacího spisu, který putoval v Volksgerichtshofu v Drážďanech, byl i telegram z vídeňského Ústředí pro židovské vystěhování, že Jiří Horwitz „*byl evakuován do východních oblastí*“ a bohužel nemůže být vyšetřovateli k dispozici.
- 24/ Obálka prvního vydání *Hrozná chvíle*.
- 25/ Autorův vpis na první straně téže knihy.
- 26/ Novinový článek, který Kubína inspiroval k povídce *Dělník*.
- 27/ Ústřížky papírů popsané základními dějovými body a nastíněním charakterů postav v zamýšlené povídce *Dělník*.
- 28/ Záznam o přestupu J. Š. Kubína i s celou rodinou k Českobratrské církvi evangelické.
- 29/ Podle tohoto útržku však Kubínova víra patřila socialismu.
- 30/ Josef Štefan Kubín s Marií Majerovou v Dobříši, první polovina padesátých let 20. století.
- 31/ Dědictví „tradičního“ českého antiklerikalismu z konce 19. a počátku 20. století (v kresbách Františka Kupky) mělo být Kubínovi podle Jiřího Pelána hlavním impulzem k sepsání *Žihavek Vatikánských*. Není to úplně pravda.
- 32/ Dvě karikatury Pia XII., které Kubín vložil do rukopisu *Žihavek Vatikánských*.

33/ *Nepůjde to! Osvědčené bojovnické ostří Kubínova pera proti Konrádu Adenauerovi, Rudé právo , prosinec 1956.*

34/ *Ikony socialistické vesnice na počátku padesátých let. Kubín, který dříve opěvoval volnost a svobodu venkovského života, ve svých povídkách novou vizi aktivně podporoval.*

35/ *Nakladatel Ladislav Kuncíř.*

36/ *Kubínův dopis na ministerstvo spravedlnosti, v němž dokládá svůj oprávněný nárok na 20.000,- Kčs ze zabaveného Kuncířova majetku, duben 1953.*